

RAPPORT

Tilstandsoversyn over tilrettelagde og planlagt tilrettelagde kulturminne i Sogn og Fjordane

for

Sogn og Fjordane fylkeskommune

i regi av

*Riksantikvarens Bevaringsprogram for utvalde arkeologiske
kulturminne og kulturmiljø (BARK)*

DOKUMENTINFORMASJON	
Tittel: Tilstandsoversyn over tilrettelagde og planlagt tilrettelagde kulturminne i Sogn og Fjordane.	Dato: 15.11.2011
Forfatter: Ørjan Engedal	Rapportnr: 1/2011
Referanse: Engedal, Ø. 2011: Tilstandsoversyn over tilrettelagde og planlagt tilrettelagde kulturminne i Sogn og Fjordane. <i>Rådgjevande Arkeologar. Rapport 1/2011.</i>	
Oppdragsgjevar: Sogn og Fjordane fylkeskommune	Kontaktperson oppdragsgjevar: Berit Gjerland, seniorrådgjevar
Samandrag: I regi av Riksantikvaren sitt bevaringsprogram (BARK) har Rådgjevande Arkeologar utført arbeid på oppdrag for Sogn og Fjordane fylkeskommune. Rapporten omfattar ei evaluering av tilrettelagde og planlagt tilrettelagde kulturminne i Sogn og Fjordane. Han tek utgangspunkt i kulturminne som er tilrettelagde av fylkeskommunen, Bergen Museum, kommunane og andre aktørar, og fylkeskommunen sin handlingsplan for skjøtsel og tilrettelegging av automatisk freda kulturminne frå 1999. Vidare grunnlag har vore innspel frå kommunane i tilknytning til BARK prosjektet. Prioriteringane for framtidig tilrettelegging har vore gjort i tett samråd med Kulturavdelinga ved Sogn og Fjordane fylkeskommune.	
Framsidediagram: Ausevik, Flora kommune. Foto: Ø. Engedal.	
Produsert av: RÅDGJEVANDE ARKEOLOGAR ANS 6953 Leirvik i Sogn Tlf. 91329417 / 95882320 E-post: post@arkeoraad.no Internett: www.arkeoraad.no	

Innhald

1. Føreord	5
2. Automatisk freda kulturminne i Sogn og Fjordane	6
3. Gjennomgang av prosjekta	7
3.1 Tilrettelagde kulturminne	7
3.1.1 Ausevik, Flora k.	8
3.1.2 Ytre Moa, Årdal k.	9
3.1.3 Vereide, Gloppen k.	11
3.1.4 Modvo, Luster k.	12
3.1.5 Staveneset	13
3.1.6 Andre tilretteleggingar	14
<i>Fretheim bautapark, Aurland k.</i>	
<i>Fretheim, Aurland k.</i>	
<i>Prestegarden, Aurland k.</i>	
<i>Balehaugane, Balestrand k.</i>	
<i>Veganeset, Balestrand k.</i>	
<i>Botnane, Bremanger k.</i>	
<i>Myklebusthaugane , Eid k.</i>	
<i>Midthjell, Eid k., Eid k.</i>	
<i>Korssund, Fjaler k.</i>	
<i>Svanøy, Flora k.</i>	
<i>Hornnes, Førde k.</i>	
<i>Sande, Gaular k.</i>	
<i>Bygstad, Gaular k.</i>	
<i>Osen, Gaular k.</i>	
<i>Rygg, Gloppen k.</i>	
<i>Gulatinget, Gulen k.</i>	
<i>Eivindvik , Gulen k.</i>	
<i>Karnillshaugen, Gloppen k.</i>	
<i>Evebø, Gloppen k.</i>	
<i>Gamle Hyllestad kyrkje</i>	
<i>Kvernsteinspark, Hyllestad k.</i>	
<i>Baldershagen, Leikanger k.</i>	
<i>Dragseidet, Selje k.</i>	
<i>Nornes, Sogndal k.</i>	
<i>Stedje, Sogndal k.</i>	
<i>“Lusakaupangen”, Sogndal k.</i>	
<i>Fritjovsparken, Vik k.</i>	
3.1.7 Mellomalderbygg: kloster-, kyrkje- og gardsbygg	31
3.2 Prioriterte prosjekt utan eksisterande tilrettelegging	32
<i>Brandsøysundet, Flora k.</i>	
<i>Vie, Førde k.</i>	
<i>Jyleskotet-Omnane, Hornindal k.</i>	

Åkreneset, Høyanger k.
Hegrenes, Jølster k.
Henjane , Leikanger k.
Stavarekkja , Lærdal k.
Gardsbøen, Naustdal k.
Hersvik, Solund k.
Bø indre, Stryn k.
Røysaleitet, Vågsøy k.
Moahaugane, Vik k.
Vilnes, Askvoll k.
Kvaoledn, Aurland k.
Grotle, Bremanger k.
Guddal, Fjaler k
Furebøen, Førde k.
Kjøsnes, Jølster k.
Njøs, Leikanger k.
Urnes, Luster k.
Ljøsne, Lærdal k.
Horne, Naustdal k.
Barmen, Selje k.
Hjelle, Stryn k.
Kvilesteinsvatnet, Vik k.
Skrivarhellaren, Årdal k.

4	Skilting og skiltstandardar	40
	4.1 Standardar	40
	4.2 Biletdokumentasjon av eksisterande skilt	42
5	Representativitet i tilrettelegginga	77
	5.1 Kronologi	78
	5.2 Geografi	79
	5.3 Kulturminnekategoriar	79
6	Strategi: tre løyper gjennom førhistoria i Sogn og Fjordane	81
	6.1 Løype 1 – Levekår, tru og tradisjon	81
	6.2 Løype 2 – Bonden og garden	82
	6.3 Løype 3 – Rikssamling og kyrkjebygging	82
7	Automatisk freda kulturminne i kommunale- og andre plandokument	83
8	Kostnadsoverslag på tilrettelegging	84
9	Kulturminne i Sogn og Fjordane på internett	85
10	Kjelder	86
11	Vedlegg 1: prioriteringsliste	87

1. Føreord

Bevaringsprogram for utvalde arkeologiske kulturminne og kulturmiljø (BARK) er eitt av regjeringa sine ti etablerte bevaringsprogram og skal vere ei tiårig satsing på skjøtsel og tilgjengeleggjing av arkeologiske kulturminne og kulturmiljø.

I tilknytning til oppstart av BARK har Riksantikvaren gjeve tilskot til gjennomføring av tilstandsoversyn over arkeologiske kulturminne som er/er ynskte tilrettelagde for publikum. Oppdraget er tredelt, og omfattar:

- elektronisk skjema med informasjon om kulturminne som er/er ynskte tilrettelagde (denne skal inkludere bergkunstlokalitetar om slike er relevante).
- prioritert liste med tre til fem tilretteleggingsprosjekt per kommune (skal ikkje innehalde bergkunstlokalitetar).
- kortfatta rapport

Riksantikvaren ynskte at fylkeskommunen i denne samanhengen gjorde ei heilskapleg vurdering av tilrettelegginga i fylket. Det vart også ynskt fyldig fotodokumentasjon til rapporten.

I regi av Riksantikvaren sitt bevaringsprogram (BARK) har Rådgjevande Arkeologar utført arbeid på oppdrag for Sogn og Fjordane fylkeskommune: utfylling av elektronisk skjema, utarbeiding av prioriteringsliste og utarbeiding av denne rapporten.

Rapporten omfattar ei evaluering av tilrettelagde og planlagt tilrettelagde kulturminne i Sogn og Fjordane. Fokuset er på tilrettelegging meir enn kulturminna i seg sjølve. Han tek utgangspunkt i kulturminne som er tilrettelagde av fylkeskommunen, Bergen Museum, kommunane og andre aktørar, og fylkeskommunen sin handlingsplan for skjøtsel og tilrettelegging av automatisk freda kulturminne frå 1999. Vidare grunnlag har vore innspel frå kommunane i tilknytning til BARK prosjektet. Prioriteringane for framtidig tilrettelegging har vore gjort i tett samråd med Kulturavdelinga ved Sogn og Fjordane fylkeskommune. Berit Gjerland, seniorrådgjevar, har leia arbeidet ved Kulturavdelinga, og vore kontaktperson for Rådgjevande Arkeologar i arbeidet. Ørjan Engedal har utført arbeidet for Rådgjevande Arkeologar.

I rapporten er det forsøkt gjort ei heilskapleg vurdering av tilretteleggingsstatus i Sogn og Fjordane. Lokalitetane er illustrerte med foto, og skilta er dokumenterte samla med nærfoto kap. 4.2. Kronologisk, geografisk og tematisk representativitet i tilretteleggingstrategiane er illustrert med kart. Foto og illustrasjonar er ved Ørjan Engedal om ikkje anna er nemnt biletteksten (foto frå synfaring oktober 2011).

2. Automatisk freda kulturminne i Sogn og Fjordane

Sogn og Fjordane er mangfaldig frå naturen si side - frå havgap til høgfjell, gjennom fjord og dal. Så også med spora frå førhistoria. Med dei seinare tilskota av nausttuffer og påvising av uttak av emne til steinkrossar i kvernsteinsbrota i Hyllestad, kan fylket skilte med heile 29 kategoriar av automatisk freda kulturminne (jf. Kulturavdelinga 1999):

Bautasteinar	Jernvinneplassar	Nausttuffer
Bygdeborger	Klebersteinsbrot	Runesteinar
Dyrkingsspor	Klosterruinar	Rydningrøyser
Fangstanlegg	Krossbrot	Skålgropsteinar
Gards- og tunanlegg	Kvernsteinsbrot	Steinbrot
Gravminne: gravhaugar/-røyser/-felt	Marknads plassar	Steinkrossar
Hellarar/holer	Mellomalderborger	Tingstader
Helleristningsfelt	Mellomaldervegar	

Pr. 01.07.1998 hadde fylket omlag 1300 automatisk freda kulturminne. Pr. 01.10.2011 hadde Askeladden 2371 hovudpostar i kategorien *arkeologisk lokalitet*, og 2197 hovudpostar i kategorien *automatisk freda*, frå Sogn og Fjordane.

3. Gjennomgang av prosjekta

3.1 Tilrettelagde kulturminne

Med tilrettelagt er her meint eit minimum av tilrettelagt tilkomst, tilvising og informasjon på staden. Ulike aktørar har vore ansvarlege/er ansvarlege for desse tilretteleggingane:

- Sogn og Fjordane fylkeskommune
- Universitetsmuseet i Bergen (tidlegare Bergen Museum, Historisk Museum)
- Statens vegvesen
- Riksantikvaren
- Kommunane
- Stiftingar, sogelag, historielag m.m.

I mange tilfelle er tilrettelegginga samarbeidsprosjekt mellom to eller fleire av desse aktørane. Her må det skiljast mellom økonomiske bidragsytarar, fagleg ansvarlege og dei som er ansvarleg for utføringa av tilrettelegginga. Her er vektlagt aktøren som er ansvarleg for utforminga av tiltaket.

Etter omorganisering av kulturminnevernet i 1990, er det fylkeskommunen som har ansvaret for forvaltning, herunder skjøtsel og tilrettelegging, av automatisk freda kulturminne. Unntaka er ståande bygg, ruinar og anlegg frå mellomalder. Fylkeskommunen har hatt fokus på og vidareført planar frå Bergen Museum om tilrettelegging av fleire større kulturminneområde i fylket. Det gjeld særleg Ausevik, Ytre Moa, Vingen og Staveneset. I samband med EU-prosjektet North Sea Viking Legacy produserte og sette fylkeskommunen opp skilt ved sju kulturminneområde knytt til vikingtid og tidleg mellomalder. Det er Selje kloster og steinkrossar ved Rygg i Gloppen, Svanøy i Flora, Korssund i Fjaler, Eivindvik i Gulen, gravhaugar Bale i Balestrand og Ytre Moa i Årdal. I samband med dette arbeidet fekk fylkeskommunen utarbeidd ein eigen skiltmal for kulturminneskilt. Områda er også omtala i Destination Viking. Western Viking Route (Ekman 2001).

Fylkeskommunen har også vedteke ein handlingsplan for skjøtsel og tilrettelegging i 1999: *Eit mangfald mellom kyst, fjord og fjell - Handlingsplan for skjøtsel og tilrettelegging av automatisk freda kulturminne i Sogn og Fjordane* (Kulturavdelinga 1999). Her er den overordna målsetjinga med tilretteleggingsarbeidet skissert som: *eit sentralt verkemiddel i bevaringsarbeidet, i pedagogisk arbeid og i reiselivsverksemd* (ibid: 4). Handlingsplanen frå 1999 omhandla 85 kulturminne, inkludert bergkunst og vedtaksfreda ståande bygg frå mellomalder. Eit mål var å ha sett i gong alle tilretteleggingsprosjekta innan fem år, dvs. innan 2004.

I samband med BARK har ei ny prioriteringsliste vorte utarbeidd, på grunnlag av handlingsplanen og innspel frå kommunane. Denne lista inneheld ikkje bergkunst eller ståande bygg, og omfattar 62 prosjekt/kulturmiljø med eitt eller fleire kulturminne. Mange av prosjekta omfattar meir enn ein hovudpost i Askeladden, og mange hovudpostar omfattar meir enn eitt enkeltminne. Det er såleis planlagt tilrettelegging av mange fleire enn 62 enkeltminne. ¹

¹ Bergkunstfeltene i Vingen er ikkje inkludert i gjennomgangen nedanfor. Det sær sårbar området er tilrettelagt for publikum berre gjennom organiserte omvisingar i sommarhalvåret.

Fig. 1. Skilt, servicebygg og parkeringsplass.

Fig. 2. Oppbygd gangveg.

3.1.1 Ausevik

Bergkunstlokaliteten Ausevik i Flora kommune er det største tilretteleggingsprosjektet i fylket, målt i mengde informasjon på staden, tal på informasjonsskilt, tilvisingsskilt langs fylkesveg, bygg og anlegg og økonomi. Prosjektet var eit samarbeid mellom Riksantikvaren, Sogn og Fjordane fylkeskommune, Universitetet i Bergen (Universitetsmuseet i Bergen) og Flora kommune. Flora kommune har leia prosjektet, eig anlegget og har ansvar for drifta. Publikumsanlegget vart opna juni 2009.

Staden har tilvisingsskilt med attraksjonskringle (brune, kode 640.10) med tekst *Helleristingar* langs Fv. 5 og 542, ved 15km, 8km, 1km og ved siste avkøyrsløse frå fylkesveg. Staden har vidare stor parkeringsplass og servicebygg med toalett for publikum. Frå parkeringsplass og servicebygg går opparbeidd og oppbygd gangveg mot

kulturminnet. Ved byrjinga på gangveg, og godt synleg frå parkeringsplass, står to store, høge og smale skilt: eit velkomstskilt og eit med overordna informasjon om staden. Her er også kart over bergkunstlokalitetar i regionen samt oversynskart over stiar, bygg og stader på lokaliteten. Ved gangvegen, før lokaliteten, er tilrettelagt område med benkar og bord. Gangvegen leiar til rampe i tre i underkanten av sjølve ristingsflatene. Først på rampen, slik at lesaren står vend mot sjøen, står eit høgt og smalt skilt av same standard som dei to ved parkeringsplassen. På rekkverket bortover langs rampen er montert fem mindre skilt, slik at lesaren står vend mot ristingane.

To ulike skiltstandardar er nytta i Ausevik. Dei tre store skilta er montert i stålråmer. Både råde og skilt er i svart, medan tekst og figurar er i kvitt. Teksten har tysk og engelsk omsetjing. Dei fem små skilta er enkle blanke plater i rustfritt stål med svart gravyr, utan råmer. Desse har samandrag på tysk og engelsk. Ausevik er tilrettelagt med mykje og god informasjon: dei store skilta har oversynskunnskap, informasjon om vern, freding og lovverk og om konservering og forvitring av kulturminnet.

Dei mindre skilta er tematiske dukk inn i sentrale sider ved bergkunsthorskinga dei siste tiåra.

Tilrettelegginga har universell utforming. Faldar og anna informasjon for publikum om Ausevik er også tilgjengeleg på internettsidene til Flora kommune.

Servicebygget verkar noko storslege i høve til resten av anlegget. Dette må sjåast i samanheng med det planlagde bergkunstsenteret, som vil ligge midtvegs mellom servicebygget og

helleristingane. Tilrettelegginga per dags dato må reknast som fyrste steg i realiseringa av Vestnorsk Bergkunstsenter. Det som står att er i hovudsak besøkssenter med kafé, butikk og utstillingslokale.

Ausevik er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), men er som bergkunstlokalitet ekskludert i høve til tilrettelegging i regi av BARK.

Fig. 3. Oppbygd gangveg.

Fig. 4. Rampe og ristningsflate.

3.1.2 Ytre Moa

Gardsanlegget frå vikingtid på Ytre Moa i Årdal kommune vart arkeologisk granska i 1964-66, og er det andre store tilretteleggingsprosjektet i fylket. Tilrettelegginga er i regi av fylkeskommunen som del av North Sea Viking Legacy prosjektet, trapp og stiar sto klare i 2003 ved Årdal kommune.

Anlegget oppe på Moaterassen har to tilkomstar. Ein eldre, via Fv. 53 og Fv. 301 manglar tilvisingskilt, og leiar til informasjonsskilt nede ved vegen. Parkeringsplass manglar, men eit busstopp ligg tvers over vegen frå skiltet. Frå skiltstaden er det av kommunen bygd ei lang bratt trapp i tre som fører til toppen av terrassen. Ved toppen av trappa møter ein tre stiar som alle fører fram mot kulturminna. Sidan avstandane bort til kulturminna er relativt lange, kunne vitjarar på denne staden gjerne fått tilvising til kortaste sti eventuelt kart over området og stiane. Ein andre og nyare tikomst er opparbeidd i samband med deponi av tunellmassar på 2000-talet, med ny avkøyrsløse, tilkomstveg og parkeringsplass.

Fig. 5. Skilt og trapp til venstre.

Fig. 6. Trapp sett ovanfrå.

Ytre Moa har to informasjonsskilt (det eine tosidig) i fylkeskommunen sin gjeldande skiltstandard. Begge har samandrag på tysk og engelsk. Skiltet som står framme i kulturmiljøet har vidare informasjon om anlegget og ei kartskisse over tunet. I dette kartet har einskildanlegga bokstavkodar A-F. Desse anlegga er markerte i terrenget med påle med bokstavskilt. To av desse skiltpålane har også lite skilt med åtvaring mot å røre tuftene samt tilvising til Lov om kulturminne.

Fig. 7. Tuft med skiltpåle og sitteplass

Fig. 8. Tuft, informasjonsskilt bak til høgre.

Ytre Moa er eit unikt kulturmiljø der det er viktig å skjønne og oppleve samanhengane mellom einskildminna – tunet med hus, anlegg og graver. Kartskissa gjer sitt til å hjelpe vitjaren til denne opplevinga, men ein kunne ynskje enno tydelegare visualisering av samanhengane anten i skilt eller medbrakt faldar. Ytre Moa har oppslag i guideboka frå North Sea Viking Legacy prosjektet (Ekman 2001).

Ytre Moa er med handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 1.

3.1.3 Vereide

Fig. 9. Rundkøyring, busstopp og informasjonsskilt.

Fig. 10. Rekonstruert gravrøys med informasjonsskilt.

I perioden 1989-1996 vart store arkeologiske granskingar utført på Vereide, Gloppen kommune, i samband med ny Rv. 14. Ei stor mengde buplassar, dyrkingsspor og graver vart granska, og desse er fokuset for tilrettelegginga. Skilttekstane handsamar også gravminne som ikkje er granska og som framleis er synleg i terrenget.

Ved busshaldeplass ved rundkøyring står to store informasjonsskilt ved Statens vegvesen og Bergen Museum, Dei kulturhistoriske samlingane. Teksten er tospråkleg og den engelske teksten er ei fullstendig og direkte oversetjing av den norske. Tett ved den nye riksvegen, med tilkomst frå rundkøyringa via eigen veg ligg ei rekonstruert gravrøys. Denne er tilrettelagt med parkeringsplass og tosidig skilt ved Sogn og Fjordane fylkeskommune og Gloppen kommune. Skiltet er etter gjeldande standard. Teksten har samandrag på tysk og engelsk på ei side, og meir fullstendige omsetjingar på den andre. Vegen skjer gjennom gravfeltet. Nord for vegen vert

Fig. 11. Del av bevart gravfelt.

Fig. 12. Gravhaugar. Prestegardsløa og bautastein bak til høgre.

gravfeltet beit av husdyr. Kulturavdelinga i dialog med barnehagane om skjøtsel og bruk av feltet sør for vegen.

Tilrettelegginga har universell utforming. Vereide er særskild rik på kulturminne og prosjektet kan med fordel utvidast til å omfatte kulturminne i nærleiken som ikkje var del av vegprosjektet. Fyrst og fremst gjeld dette dei store og godt synlege gravhaugane som ligg på Prestegarden, aust for folkehøgskulen.

Vereide er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 1.

3.1.4 Modvo

Fig. 13. Snuplass/parkering på Modvo, informasjonsskilt i bakgrunnen.

Audegardsanlegget frå eldre jernalder på Modvo, Luster kommune, vart gravd ut i perioden 1960-62. Tilkomst er frå Fv. 55, via kommunal veg og privat gardsveg. Tilvisingskilt langs veg manglar.

På staden er eit stort dobbelt, tosidig skilt og eit mindre tosidig skilt. Alle er ved Sogn og Fjordane fylkeskommune, Riksantikvaren og Luster kommune, etter gjeldande fylkeskommunal standard. Skilta skil seg ut med mange rekonstruksjonar i fargeplansjer av gjenstandsfunn, gravanlegg, hus og tun. Teksten har

samandrag og fullstendige oversetjingar på engelsk.

Staden ligg på innmark, har eiga inngjerding og er tidvis beiteområde for sau. Det var gjort omfattande skjøtsel på staden i 1991 i regi av fylkeskommunen. Arbeidet vart teke oppatt i 2010 og 2011 som eit samarbeid mellom historielag, kommunen og fylkeskommunen. Staden manglar

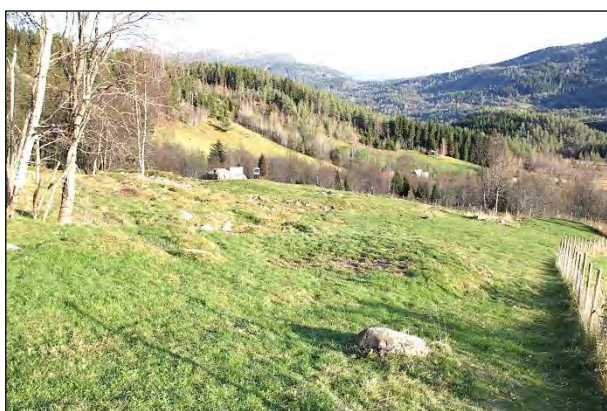

Fig. 14. Audegardsanlegget med skilt.

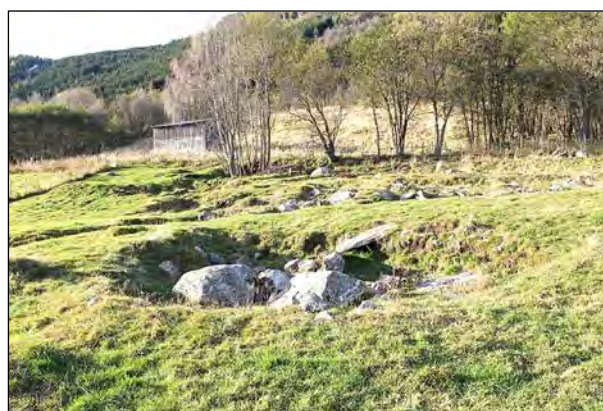

Fig. 15. Spor etter arkeologiske granskingar av anlegg.

tilvisingskilt, og tilkomstvegen kan vere problematisk. Alternativ tilkomst, nedanfrå med sti langs innmarksgjerde, bør utredast.

Modvo er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, ein av fem på nivå stort, prioritet 1.

3.1.5 Staveneset

Særeige kulturmiljø med gravrøyser og helleristingar på Unneset, Staveneset, Askvoll kommune. Staden har tilvisingsskilt med attraksjonskringle med teksten *Helleristingar* ved avkøyrse frå Fv. 609 til Fv.363. Mindre parkeringsplass ved vegen. I samband med tilrettelegging tidleg på 1990-talet vart bergkunsten oppmåla, og det vart sett ut informasjonsskilt ved felta i løypa. Dette arbeidet var i regi av Bergen

Museum og Askvoll kommune. Kultursti går gjennom eit definert publikumsområde, med eit utval av dei mange kulturminna på Staveneset. Eldre informasjonsskilt langs stien er fjerna, og staden har no ikkje informasjonsskilt. Ved inngangen til kulturstien står tilvisingsskilt med postkasse med informasjonfaldarar. Løypa er merka med små pelar merka med raudfarge og piler. Helleristingane har tidlegare vore oppmåla, men målinga er ikkje lenger synleg. Ristingane er særst vanskelege å sjå, og sidan dei i hovudsak ligg på flate berg tett ved stien er dei utsette for trakk og skade. Dei mange røysene er enklare å finne og sjå. Universitetsmuseet i Bergen har montert lyssetting for sidelys ved den best kjende ristinga (Stavenesvogna). Det finst ikkje informasjon om denne på staden, og montasjen er også vanskeleg å finne.

Det er gjennomført omfattande vegetasjonsskjøtsel i publikumsområdet frå 2005 i reg av fylkeskommunen. Fjerninga av busker, kratt og grastorv på gravrøysene gjer at dei framstår tydeleg i dag.

Staveneset er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, ein av fem på nivå stort, prioritet 1. Prosjektet inneber ei utviding med fleire gravrøyser i høve til handlingsplanen og eksisterande kultursti.

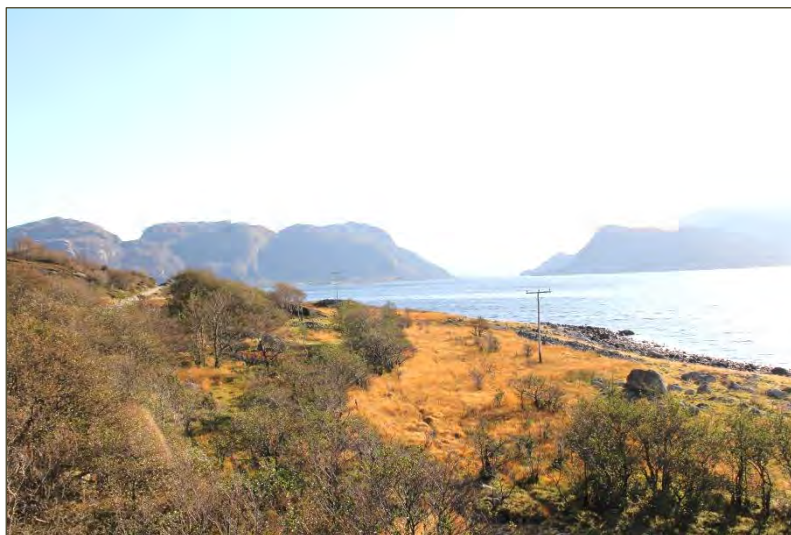

Fig. 16. Publikumsområdet ved Staveneset, mot sør. Inngang lengst sør ved vegen til venstre. Langrøys ved stranda til høgre for strømmast.

Fig. 17. Gravrøys på Staveneset.

3.1.6 Andre tilretteleggingar

Fretheim bautapark

Lunden, Flåm, Aurland kommune. Parkanlegg like ved Flåmsbana, laga kring rest av eit større gravfelt. Ein ståande bautastein, truleg over ei grav, er einaste autentiske resten av feltet. Sju

Fig. 18. Bautaparken

Fig. 19. Informasjonsskilt til venstre, ståande bauta til høgre.

bautasteinar, opphavleg frå ei samling på 17 bautasteinar på garden Flåm, arrangerte som benkar og bord i parken. Informasjonsskiltet er ved Historisk Museum, eit enkelt tekststrykk på metallplate. Teksten har samandrag på engelsk.

Tilkomst er frå E16 via kommunal veg langs med Flåmsbana. Dårlege høve for parkering ved parken. Tilvisingskilt langs veg manglar. Tilrettelegginga har element av universell utforming.

Anlegget har liten grad av autensitet, og bruken av bautasteinane som benkar og bord er noko uheldig. Moglegvis let steinane seg reise utan større inngrep, gjerne i sirkel slik dei opphavleg skal ha stått, noko som ville auke opplevingsverdet.

Fretheim er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), men er ikkje kandidat til tilrettelegging i regi av BARK.

Fretheim, park

Fretheim, Flåm, Aurland kommune. Parkanlegg i byggjefelt, laga kring rekonstruert hellekiste. Rekonstruksjon ved Bergen Museum. Kista er flytta 4m frå opphavleg stad. Informasjonsskilt på norsk og engelsk ved Bergen Museum.

Kulturminnet er ikkje med handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), og er ikkje kandidat til tilrettelegging i regi av BARK (Ask ID 60455).

Prestegarden

Gravhaug og to gravfelt med til saman fem dels store gravhaugar (Ask ID 25763, 36146, 66697) på Prestegarden, Aurland kommune. Området inngår idag i Sogn jord- og hagebruksskule.

Tilkomst frå E16 via Fv. 243 ved å følge tilvising til Sogn jord- og hagebruksskule. Gode høve for parkering ved skulen. Nokre av haugane inngår i skilta kulturminneløype. Skilta er enkle papirark med kort levetid, laga av skuleungdom.

Fig. 20. Stor gravhaug ved parkeringsplassen til skulen.

Fig. 21. Stor gravhaug med gartneri i bakgrunnen.

Prestegarden er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 1.

Balehaugane

Balehaugane i Balestrand kommune er to store gravhaugar som har vore knytt til Kong Bele, ein karakter i Soga om Fridtjov den Frøkne. Oppe på den største og vestlegaste av dei to rekonstruerte gravhaugane, står ei bronsestatue av ein sitjande Kong Bele, ei gåve frå den tyske keisaren i 1913. På den andre er reist ein bautastein. På staden står eit dobbelt skilt etter fylkeskommunen sin gjeldande standard. Teksten har samandrag på tysk og engelsk.

Fig. 22. Balehaugane, skilt ved gjerde til høgre.

Teksten omhandlar sogestoffet kritisk, dei to attverande haugane, tre fjerna haugar, samt funn som vart gjort i haugane.

Fig. 23. Informasjonsskilt.

Fig. 24. Tilkomst sett frå haugane.

Tilkomst frå Fv. 55, via Kong Beles veg gjennom Balestrand sentrum. Tilvisingskilt med attraksjonskringle (eldre blå/kvit standard). Næraste parkering ved helsetun, men elles gode parkeringstilhøve i gangavstand frå haugane. Tilrettelegginga har element av universell utforming.

Balehaugane er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), og er kandidat til vidare tilrettelegging i regi av BARK, nivå lite, prioritet 2.

Veganeset

Lunde, Balestrand kommune. Natursti laga langs tre av gravrøysene på Veganeset (ved fergeleiet). Skjøtselarbeid utført av Statens vegvesen og lokallag, no forfalle og med manglande vedlikehald. Manglar informasjonsskilt. Tilvisingskilt ”natursti” er noko missvisande.

Fig. 25. Natursti byrjar med treskilt ved furu til høgre.

Fig. 26. Skilt ”Natursti”.

Fig. 27. Restar av utgravd røys ved furua på toppen av utsprengd berghammar.

Fig. 28. Første røysa synleg frå biloppstillingsplassen.

Tilkomst er god like ved fergeleiet på Dragsvik.

Veganeset er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 1. Prosjektet bør då omfatte informasjonsskilt ved fergeleiet. Prosjektet bør om mogleg utvidast til å omfatte dei to større røysene på Tjugum ute på neset, samt restane etter den utgravde sjette røysa ved biloppstillingsplassen for fergeleiet.

Fig. 29. Den største røysa, lengst ute på Veganeset.

Botnane

Gravrøyser, Bremanger kommune. Fleire større og mindre gravrøyser langs stranda. Delvis tilrettelagde som del av Nordsjøløypa med tilvisingskilt i tre. Dette gjeld: "Gravrøysa vika", "Sørbotnstranda", og "Søre Røysa". Ved "Nordre røysa" står informasjonsskilt om denne og fleire av dei andre røysene. Skiltet er enkelt, på plastlaminert papir bak plexiglas, ved Bremanger kommune og Sogn og Fjordane fylkeskommune, frå 1995. Nærleiken til havet og eit dramatisk landskap lite prega av moderne utbygging, gjev området stor attraksjonsverdi. Tilkomst frå Fv. 614, via Fv. 577.

Botnane er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 1. Prosjektet vil då inkludere fleire av røysene, samt fleire steinalderbuplassar i nærleiken.

Fig. 30. Skilt "Sørbotnstranda", gravrøys bak til venstre.

Fig. 31. Nordre røysa med informasjonsskilt.

Fig. 32. Tilvisingskilt.

Fig. 33. Tre gravrøyser på Sørbotn.

Myklebusthaugane

Stor gravhaug, "Rundehågjen", i Nordfjordeid sentrum, Eid kommune.

Denne er ein restaurert rest av eit større gravfelt med fem haugar. Informasjonsskilt på staden. Haugen ligg ved E 39, men har tilkomst frå sentrum, parkeringsplass ved skiltet.

Skiltet er stort, høgt og smalt, dobbeltsidig, ved Sogn og Fjordane fylkeskommune og Eid kommune i regi av North Sea Viking Legacy, etter gjeldande fylkeskommunal standard. "Rundehågjen" med den

kjende skipsgrava samt dei fjerna gravminna er fokus for skiltet. Teksten har samandrag på tysk og engelsk. Tilrettelegginga har element av universell utforming.

På staden for den no fjerna gravhaugen "Skjoratippen", på andre sida av E39, står ein moderne minnestein til minne om utgravingane til Håkon Shetelig i 1903.

Fig. 34. "Rundehågjen" med parkeringsplass og skilt.

Fig. 35. Minnestein på restane av "Skjoratippen".

Fig. 36. E39 med "Rundehågjen" til høgre, "Skjoratippen" til venstre.

Myklebusthaugane er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), og er kandidat til vidare tilrettelegging i regi av BARK, ein av fem på nivå stort, prioritet 1. Prosjektet inkluderar då kringliggande kulturminneområde som dei andre gravhaugane, mellomalderkyrkjestaden, gardstunet like ved mm., og dannar basis i det pågåande prosjektet SAGASTAD.

Midthjell

Kopi av steinkross, reist på den opphavlege krossstaden på Midthjellstranda. Originalen finst på Universitetsmuseet i Bergen. Kopien vart reist i 1994 i samarbeid mellom fylkeskommunen og Statens vegvesen. Staden er laga til rasteplass. Informasjonsskilt på staden ved fylkeskommune og Statens vegvesen.

Fig. 37. Krosskopien på Midthjell (foto: NRK fylkesleksikon, Ottar Starheim).

Korssund

Fig. 38. Skilt og kross med Korssundet bakom.

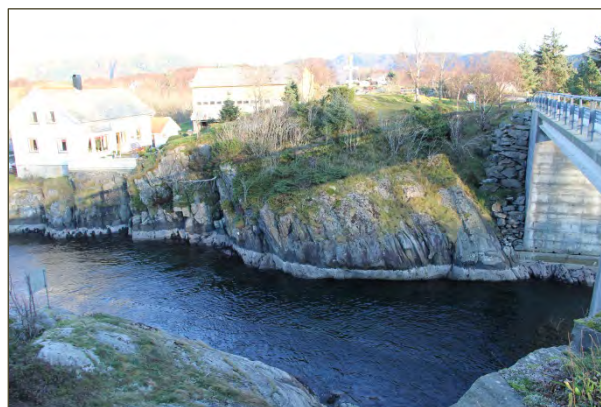

Fig. 39. Korssundet med kross og skilt oppe til høyre.

Tilrettelegging av steinkross ved Korssund, Fjaler kommune. Tilvisingsskilt med attraksjonskringle frå Fv. 65 (eldre blå/kvit standard). Tilrettelegginga er i regi av fylkeskommunen som del av North Sea Viking Legacy prosjektet. Informasjonsskilt står ved krossen. Skiltet er etter gjeldande standard med samandrag på tysk og engelsk. Tilrettelegginga har element av universell utforming. Parkering ved butikk i nærleiken.

Krossen er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) og inngår i prosjekt Korssund som kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 1. Prosjektet inkluderar då krossen, sundet og leia som tradisjonslokalitet, samt gravrøyser og steinalderbuplassar påviste langs sundet.

Svanøy

Tilrettelegging av steinkross på Svanøy, Flora kommune. Krossen står inne på kyrkjegarden. Tilrettelegginga er i regi av fylkeskommunen som del av North Sea Viking Legacy prosjektet. Informasjonsskilt står på kyrkjegarden, og er etter gjeldande fylkeskommunal standard. Teksten har samandrag på tysk og engelsk. Tilkomst med båt/bilferje frå Florøy, fylkesveg til kyrkja. Krossen er ikkje med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), men er no kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå lite, prioritet 2.

Fig. 40. Krossen på Svanøy kyrkjegard (foto: NRK Sogn og Fjordane, Thomas Hellum).

Hornnes

Lokaliteten ligg på grøntareal i randsonen til bustadfelt, på Hornnes, Førde kommune. Ein bautastein samt resultat frå arkeologiske granskingar i samband med bustadfelt og industri i 1995-96 og 2005, er fokuset for tilrettelegginga. I alt kom spor etter 15 bygningar for dagen ved granskingane. Kulturminneområdet er heilt utbygd. Informasjonsskiltet er ved kommunen i samarbeid med

fylkeskommunen frå 2011, etter gjeldande fylkeskommunal standard. Skiltet er tosidig med oversetjingar til tysk og engelsk.

Tilkomst frå Rv. 5, via kommunal veg. Lite plass for parkering, tilvisingsskilt manglar langs vegen. Tilrettelegginga har universell utforming.

Hornnes er ikkje med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), og er heller ikkje kandidat til tilrettelegging i regi av BARK.

Fig. 41. Informasjonsskilt og bauta på Hornnes.

Sande

Gravhaug på Stedja, Gaular kommune. Gravhaugen ligg tett ved E 39 og Sande sentrum, gode høve for parkering ved stor busshaldeplass. Eldre informasjonsskilt ved Gaular kommune og fylkeskommunen, etter kommunal skiltstandard, står tett i gravhaugresten. Skiltet er ei enkel lita informasjonstavle montert i smijarnsstativ.

Fig. 42. Gravhaug og skilt til høgre for granene.

Fig. 43. Gravhaug og skilt, riksvegen til høgre.

Kulturminnet har ikkje tilvisingsskilt, men er kartfesta som attraksjon på kommunen sine skilttavler som står fleire stader i kommunen.

Sande er ikkje med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), men er no kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå lite, prioritet 3.

Bygstad

Gravhaug og mellomalderkyrkjegard på Bygstad, Gaular kommune. Haugen ligg synleg frå fylkesveg, men i dyrka mark. Avgrensa tilkomst i vekstsesongen, særskilt uheldig sidan informasjonsskiltet står på sjølve haugen. Eldre informasjonsskilt ved Gaular kommune og fylkeskommunen, etter kommunal skiltstandard; enkel lita informasjonstavle montert i smijarnsstativ. Mellomalderkyrkjegarden ligg på andre sida av vegen, tett ved gardstunet. Her står

Fig. 44. Gravhaug, utsyn mot tilkomstveg. Kyrkjegarden ligg til bak og til høgre for rundballane.

Fig. 45. Kyrkjegarden, skilt ved gulna bøk til venstre. Gravhaugen til venstre for kvitt hus i bakgrunnen.

skilt av same standard som ved haugen, plassert inne på kyrkjegarden. Ruinar av mellomalderkyrkja er godt synleg.

Kulturminna har ikkje tilvisingsskilt, men er kartfesta som attraksjonar på kommunen sine skilttavler som står fleire stader i kommunen.

Både kyrkjegarden og gravhaugen er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), og er no kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 1.

Osen

Osen gard, Gaular kommune. Stort informasjonsskilt ved kommunen i samarbeid med fylkeskommunen frå 2011, etter gjeldande fylkeskommunal standard. Stor skiltråme med 4 doble

Fig. 46. Frå fylkesveg. Osen gard med skilt markert.

Fig. 47. Informasjonsskilt. Elva til venstre, tilkomstveg rett fram og riksvog i bakgrunnen.

informasjonstavler. To av desse omhandlar arkeologiske funn: steinalderfunn, fjerna gravfelt frå jernalder og fem hus frå yngre jernalder og mellomalder påviste ved arkeologiske granskingar i 2001-2002. Teksten har samandrag på tysk og engelsk. Andre tema er elva Gaula, laksetrappa i Osfossen, Osen naturreservat, det freda hovudbygget på garden, Osen som borgarsete og tingstad og Osen som tusenårstad for Gaular kommune. Skiltet står på betongplattung ved elva. Tilkost frå Fv. 57 via separat veg langsmed elva som ikkje kjem nær tunområdet. Tilrettelegginga har universell utforming.

Osen er ikkje med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), og er heller ikkje kandidat til tilrettelegging i regi av BARK.

Rygg

Fig. 48. Ryggøyra med kross og skilt til venstre for husa.

Fig. 49. Kross midt i biletet.

Steinkross ved elveosen på Ryggøyra, Rygg, Gloppen kommune. Tilrettelegginga er i regi av fylkeskommunen som del av North Sea Viking Legacy prosjektet. Skilt på staden etter gjeldande fylkeskommunal standard. Skiltet har samandrag på tysk og engelsk.

Tilkomst på grusveg frå Fv. 615, parkeringsplass ved eldre strandbygningssmiljø. Traktorveg leiar frå parkeringsplass til kulturminnet.

Tilrettelegginga har element av universell utforming. Krossen er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), men er ikkje kandidat til tilrettelegging i regi av BARK.

Fig. 50. Steinkrossen på Rygg.

Gulatinget

Tradisjonslokalitet, opphavleg tingstad i tradisjonen knytt til både Eivindvik og Flolid; no tilrettelagt på Flolid, Gulen kommune. Staden er utvald som tusenårsstad for fylket og har fått ei større tilrettelegging med monumentalkunst,

opparbeidde vegar, parkeringsplass, servicebygg og utandørsamfi, i regi av kommunen i samarbeid

Fig. 51. Servicebygg med informasjonsskilt.

Fig. 52. Monumentalkunst og utandørsamfi.

med fylkeskommunen. Tilkomst frå Fv. 7, med tilvisingskilt ved 11km, 10km, 1km, og siste avkøyrse frå fylkesveg, med attraksjonskringle (eldre svart/kvit standard). På veggen på servicebygget er montert skilt ved Sogn og Fjordane fylkeskommune, Gulen kommune og Tusenårstaden i Sogn og Fjordane GULATINGET, etter gjeldande fylkeskommunal standard (men utan rammeverk): to høge, smale, tettstilte skiltplater. Tekst med tysk og engelsk omsetjing.

Fig. 53. Monumentalkunst og scene.

Tilrettelegginga har universell utforming.

Gulatinget som tradisjonsminne er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 1, men då med lokalisering til Eivindvik. Prosjektet inkluderar då Gulatinget, mellomalder-kyrkjestaden og dei to steinkrossane i Eivindvik.

Eivindvik

Fig. 54. Kross framfor Eivindvik kyrkje.

Fig. 55. Informasjonsskilt med "Krossteigen" bakom.

Tilrettelegging av to steinkrossar i Eivindvik, Gulen kommune. Den eine krossen står på utsida av kyrkjegardsmuren, medan den andre står i "Krossteigen", bratt dyrka mark synleg frå kyrkja. Tilrettelegginga er i regi av fylkeskommunen som del av North Sea Viking Legacy prosjektet. Informasjonsskilt er etter gjeldande standard og står ved parkeringsplassen under "Krossteigen", ved NAV-kontoret. Skiltet er høgt, smalt og tosidig, med samandrag på tysk og engelsk. Krossane inngår begge i kulturstiar, godt skilta frå Eivindvik sentrum og kyrkja. Tilvisingskilt langs Fv. 7, Eivindvik merka med attraksjonskringle (eldre svart/kvit standard). Tilrettelegginga har element av universell utforming.

Krossane er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) og inngår i prosjekt Gulating som kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 1. Prosjektet inkluderar då både Eivindvik og Flolid: Gulatinget, mellomalderkyrkjestaden og dei to steinkrossane.

Karnillshaugen

Fig. 56. Karnillshaugen og Karnillstunet.

Fig. 57. Tilvisingskilt.

Største gravhaugen på Vestlandet, Hauge, Gloppen kommune. Haugen ligg i Karnillstunet, eit eldre gardstun helde i hevd av Stiftinga Karnillstunet. Låvebygg ligg tett i øvre kant av haugen. På staden står informasjonsskilt.

Fig. 58. Haugen med skiltmonter/skilthus i framgrunnen.

Skiltet er enkelt, på papir bak glas i tremonter. To ark informerar om Karnillshaugen og andre storhaugar i Gloppen. Her også haugane på Vereide nemnde. Ansvarleg for skiltinga er Stiftinga Karnillstunet.

Tilkomst frå kommunal veg som går parallelt med-, og mellom, ny E39 og Fv. 700. Tilvisingskilt med attraksjonskringle ved siste avkøyrsløse frå kommunal veg (eldre, kvit/svart standard) med tekst "Karnillshaugen". Tilvisingskilta fungerer dårleg i høve til dagens

hovudfartsåre E39. Tilrettelegginga har element av universell utforming.

Karnillshaugen er ikkje med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), og er heller ikkje kandidat til tilrettelegging i regi av BARK.

Fig. 59. Gravhaug i rundkøyring.

Evebø

To gravhaugar på Ulvesbakken, Gloppen kommune. Rest av eit gravfelt med minst sju gravhaugar langs gammal rideveg (Gota). Dei ligg fremst på terrassekanten, no sær innbygde av bustadfelt, men utsynet mot sjøen og sentrum under er bevart. Den eine haugen er restaurert og gjort til rundkøyring i tunet på privat bustad, den andre ligg tilgrodd og utilgjengeleg i hage bak gjerde. Hjørne på bustadhus står i haugen. Ved vegen mellom dei to haugane står informasjonsskilt, sett opp i samband med kultur-

og natursti frå Sandane mot Breimsvatnet. Skiltet er av sær enkel standard og av eldre dato,

plastlaminert papir bak glas i tremonter. Eitt av tre oppslag tek for seg dei to gravene, medan dei to andre fokuserar på geologiske og topografiske endringar etter istida. Skiltet er utdatert i høve til skiltstandard og nyare arkeologiske granskingar i nærområdet. Tilkomst på små vegar utan tilvising gjennom tettbygd bustadfelt. Tilrettelegginga har universell utforming.

Evebø er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 2. Prosjektet bør då ha nye og fleire skilt med omfattande informasjon om dei opphavlege gravfelt, gravfunna, og arkeologiske granskingar av samtidig storgard på same terrassen. Desse bør samlast på ein stad med betre tilkomst og betre parkeringstilhøve. Den gamle ferdselsvegen Gota og kapell frå mellomalder kan inngå i ei slik kultuminneløype.

Fig. 60. Informasjonsskilt med rest av gravhaug bak hekken.

Hyllestad gamle kyrkjegard

Fig. 61. Tilkomst gjennom porten. Kross montert i hjørnet på steingarden til venstre (søraustleg hjørne).

Fig. 62. Kyrkjegarden, med ruin frå andre verdskrig. Utsyn frå søraustleg hjørne.

Mellomalderkyrkjegard med fire steinkrossar på Hyllestad, Hyllestad kommune. Staden har tilvisingsskilt med attraksjonskringle (eldre svart/kvit standard) ved avkøyrsløp frå Fv. 607, og ved inngang til eldre steinsett kyrkjeveg frå kommunal veg, med tekst *Hyllestad gamle kyrkjegard*. Kyrkjegarden ligg tett ved gardstun. Staden har ikkje informasjonsskilt.

Kyrkjegarden er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå lite, prioritet 2 (Hyllestad I). Ei framtidig tilrettelegging må samkøyrast med tiltak ved evt. UNESCO - status for kvernsteinsbrota.

Kvernsteinsparken i Hyllestad

Kvernsteinsbrot på Myklebust, Hyllestad kommune. Brota er tilrettelagt i Kvernsteinsparken, med naturstiar, informasjonsbygg, smie, andre bygg, areal og anlegg for steinhogging til forskning og formidling. Her er og utstilt ei kvernsteinslast henta opp frå Alverstraumen i 1990. Organisert guiding i sommarhalvåret. God tilkomst med nye vegar og parkeringsplass. Kvernsteinsparken er

Fig. 63. Informasjonsbygg til venstre, kvernsteinsparken inne i skogholtet bakom.

Fig. 64. Skilt i opa avdeling i informasjonsbygget.

tusenårsstad for Hyllestad, og vart opna i 2002. Omfattande informasjonsskilting med sju høge, smale skilt, under tak ved informasjonsbygget med automatisk lyssetting. Skilta er utarbeidde av kommunen/Hyllestad sogelag, med fleire økonomiske bidragsytarar. Informasjon er også tilgjengeleg på internettsidene til Norsk Kvernsteinsenter (www.kvernstein.no). Tilvising frå riksveg med attraksjonskringle (eldre svart/kvit standard). Tilrettelegginga har element av universell utforming.

Kvernsteinsparken er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), og er no kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 1 (Hyllestad II). Prosjektet omfattar då ei utviding med fleire brotstader. Ei framtidig tilrettelegging må samkøyrast med tiltak ved evt. UNESCO - status for kvernsteinsbrota.

Fig. 65. Baldersteinen, informasjonsskilt og austre del av gravplass.

Baldershagen

Eksisterande tilrettelegging av Baldersteinen (bautastein) på Husabø, Leikanger kommune, vart utvida til Baldershagen etter arkeologiske gravingar i 1996 i samband med ny gravplass like ved. Her vart avdekkja eit gravfelt frå jernalder, og to av gravrøysene er rekonstruerte på gravplassen som del av Baldershagen.

På staden står eit stort dobbelt skilt ved Sogn og Fjordane fylkeskommune og Leikanger kommune, etter gjeldande

fylkeskommunal standard. Tekst med samandrag på tysk og engelsk. Skilta tek for seg både det nyfunne gravfeltet og Baldersteinen.

Tilkomst frå Rv. 55, tilvisingskilt med attraksjonskringle (eldre, blå/kvit standard) med tekst *Baldersteinen*. Alternativ tilkomst frå sjøsida og gamlevegen med port til gravplassen. Tilrettelegginga har universell utforming.

Fig. 66. Baldershagen sett frå sjøsida.

Fig. 67. To rekonstruerte gravrøyser.

Prosjektet er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), men er ikkje kandidat til tilrettelegging i regi av BARK.

Dragseidet

Tradisjonslokaltet knytt til Olav Tryggvasson og samferdsle i vikingtid generelt. Tilrettelegginga omfattar ein moderne steinkross og fire mindre steinar, reist i 1913 til minne om Olav Tryggvasson sitt kristningsting i 997. I samband med 1000 års markeringsmerkinga gjorde Statens vegvesen ei tilrettelegging av lokaliteten med mellom anna skilt og sitjeplassar.

Fig. 68. Moderne minnekross og –bautasteinar på Dragseidet (foto: Fylkesarkivet i Sogn og Fjordane, Hermund Kleppa).

Fig. 69. Rasteplass med skipsform (foto: Statens vegvesen, Kurt Skagen).

Nornes

Fig. 70. Utsyn frå "Orhaugen", topp av minnestein synleg.

Fig. 71. Tretrapp med grunder opp til haugen.

Nornes, Sogndal kommune. Tradisjonsminne knytt til Slaget ved Fimreite i 1184. Minnestein/bauta over slaget ved Fimreite, avduka av Kong Olav i 1984, reist ved gravrøysa "Orhaugen" (Ask 6498). Trapp/gangveg i treplank og singel frå parkeringsplass ved sjøen til toppen av haugen, ved Sogndal

kommune 1999. Askeladden er ikkje oppdatert med fjerning av telefonstolpe som sto i røysa og bygging av trapp. Manglar informasjonsskilt, gravhaugen vert ikkje nemnd i tilvisingskilta.

Tilkomst via kommunal veg frå Rv. 55. Tilvisingskilt langs riksveg med attraksjonskringle (eldre blå/kvit/svart standard) 300m frå avkøyrsla med teksten *Slaget ved Fimreite i 1184* og ved avkøyrsla.

Nornes er ikkje med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), og er heller ikkje kandidat til tilrettelegging i regi av BARK.

Fig. 72. "Orhaugen" og minnesteinen.

Stedje

Runestein ved Stedje kyrkje, Sogndal kommune. Informasjon om steinen er integrert i skilt inne på kyrkjegarden. Skiltet tek for seg mellomalderkyrkja på Stedje, runesteinen samt arkeologiske funn gjort i samband med utviding av kyrkjegarden i 1992. Sjølvje runesteinen er no plassert utanfor kyrkjegarden, ved sida av vegen, men skild frå vegen med kjettinggjerde.

Fig. 73. Inngjerding og runestein.

Skiltet er montert bak glas i tremonter, etter kommunal standard for kulturminne og attraksjonar. Tilkomst ved å følgje tilvising frå riksveg til Stedje kyrkje. Tilrettelegginga har element av universell utforming.

Fig. 74. Informasjonsskilt.

Fig. 75. Runesteinen på terrassekant, utsyn over Sogndal.

Stedje er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå lite, prioritet 2.

”Lusakaupangen”

Kjøpstad frå yngre jernalder og mellomalder i Kaupanger, Sogndal kommune. Inngår som del av North Sea Viking Legacy prosjektet, men skilting er ved Statens vegvesen. Kaupangen er påvist ved arkeologiske granskingar og har ikkje synlege kulturminne. Kjøpstaden har truleg lege mellom fjorden og kyrkja, og inngår såleis i kulturmiljø med Kaupanger stavkyrkje og Kaupanger hovudgard (nyare tids kulturminne). Tilkomst frå Rv. 5.

Informasjonsskiltet har tekst med tysk og engelsk omsetjing (?).

”Lusakaupangen” er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 1.

Fig. 76. Kaupanger, stavkyrkja markert (Fylkesatlas.no).

Fridtjovsparken

Fig. 77. Fridtjovsparken over Sognefjorden og Vangsnes.

Fig. 78. Parken med skiltstativ.

Vangsnes, Vik kommune. Park rundt bronsestatue av hovudkarakteren i Soga om Fridtjov den Frøkne, ei gåve frå den tyske keisaren i 1913. Informasjonsskilt står nede ved fergekaia, teksten

Fig. 79. Dei to gravrøysene til venstre, sokkel til statue til høgre.

omhandlar berre soga, tradisjonen og statua. Skiltet er av eldre dato, teksten på norsk, engelsk og tysk. Manglar informasjon i det heile i eller ved parken.

Godt synleg innanfor parken ligg to gravrøysar, "Ingeborgs haug" og den utgravde og restaurerte "Ryggjahaugen/Fridtjovs haug". Desse er restane av eit gravfelt med minst fire graver (Ask 25661,120564). To av dei gav funn frå vikingtid. Ingen av gravene er nemnde i informasjonsskiltet.

Tilvisingskilt på Rv. 13 ved fergekai og langs kommunal veg, med attraksjonskringle (eldre blå/kvit/svart standard). Parkeringsplass og anlegg for skilt (bilete av området) tett ved parken. Tilrettelegginga har universell utforming.

Her er to kulturminne som er tilrettelagde med tilkomst, tilvising, parkering, men som manglar informasjon. Ved parken kunne setjast opp eit skilt som tek for seg sogestoffet kritisk, og dei faste automatisk freda kulturminna, samt fjerna gravminne og gjenstandsfunn. Vangsnes er ikkje med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999), og er heller ikkje kandidat til tilrettelegging i regi av BARK.

3.1.7 Ståande bygg frå mellomalder

Handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) inkluderar ei rekkje stavkyrkjer, steinkyrkjer, kloster og gardsbygg frå mellomalder. Det dreiar seg om stavkyrkjene i Kaupanger i Sogndal kommune, Undredal i Aurland kommune, Hopperstad i Vik kommune, Urnes i Luster kommune og Borgund i Lærdal kommune; steinkyrkjene på Hove i Vik kommune, Kvamsøy i Balestrand kommune, Dale i Luster kommune og Kinn i Flora kommune; klosteret på Selja, Selje kommune; og gardsbygg frå Reknes ytre i Eid kommune, Lunde i Gaular kommune, Føleide i Gloppen kommune, Grothaug i Hornindal kommune, Støylen i Jølster kommune, Innvik Prestegard i Stryn kommune, og Myklebust og Indre Nore i Vågsøy kommune. Nokre av desse er automatisk freda medan andre er vedtaksfreda.

Dei fleste av kyrkjene og klosteret på Selja er tilrettelagde og er velkjende turistmål. Urnes stavkyrkje er på verdsarvlista til UNESCO. Sjølv om desse bygga er sentrale i overordna strategiar for tilrettelegging og formidling av kulturhistorie, vert dei ikkje presenterte nærare i denne rapporten, sidan det er Riksantikvaren som er ansvarleg styresmakt i desse sakene.

3.2 Prioriterte prosjekt utan eksisterande tilrettelegging

I tilfelle utviding eller oppgradering av eksisterande tilrettelegging er desse tekne med over. Prosjekta nedanfor er dei som er rangert øvst i kvar kommune, og som ikkje allereie er nemnde over. Det vil seie prosjekt som er prioriterte kandidatar til BARK, utan eksisterande tilrettelegging. Rekkefølga er alfabetisk etter kommunen, først kandidatar med 1.prioritet, deretter 2.prioritet. For kandidatar med lågare prioritet vert det vist til prioriteringslista (Vedlegg 1).

Brandsøysundet

Fig. 80. Flyfoto av Brandsøysundet med automatisk fredda kulturminne (Fylkesatlas.no)

Steinalderbuplassar, bergkunst, gravminne og mellomalderkyrkjestad ved Brandsøysundet, Flora kommune. Mangfaldig kulturmiljø med stor tidsdjupne langs med sund som representerer eldgamale ferdslelei. Prosjektet treng ein utvalsprosess mellom anna for å prioritere *in situ* lokalitetar.

Brandsøysundet er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, ein av fem på nivå stort, prioritet 1. Prosjektet inkluderar ei utviding frå handlingsplanen med bergkunst, gravrøyser og mellomalderkyrkjestad.

Vie

Gravfelt med i dag 16 gravrøyser som har vore del av eit større gravfelt (Ask ID 64082), Førde kommune. Røysene ligg i dyrka mark nær kommunal veg. Vie er med i handlingsplanen

(Kulturavdelinga 1999) og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 1.

Fig. 81. Søraustlege del av gravfeltet på Vie, mot nordvest.

Fig. 82. Røys nær vegen på Vie, mot nordaust.

Prosjektet inkluderer ei utviding frå handlingsplanen med nyregistrert gardstun frå eldre jarnalder på same terrasse og eit nyregistrert gravfelt lenger nordvest.

Jytleskotet-Omnane

To steinbrot (kalsedonbrot) på Ytrehorne (Ask ID 25918, 121328), Hornindal kommune. Lokaliteten ligg i utmark, nær bratt tursti opp til Ytrehornsnakken. Det bør vurderast nærare om lokaliteten Omnane med si utsette plassering i bratthenga eignar seg for tilrettelegging, eventuelt om det bør gjerast sikringstiltak.

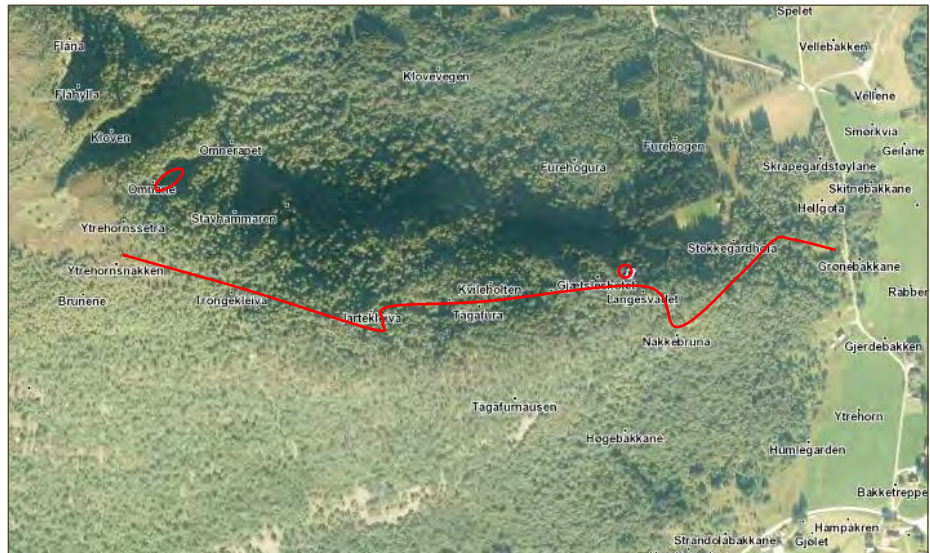

Fig. 83. Tursti til Ytrehornsnakken, Jytleskotet og Omnane (foto: Fylkesatlas.no).

Prosjektet er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 1.

Åkreneset

Tre gravrøysar på Åkre (Ask ID 45878, 6381, 6380), Høyanger kommune. Røysene er lett tilgjengelege på svaberg i utmark mellom vegen og fjorden. Det bør vurderast nærare om røysa oppå vegskjeringa har ei plassering som eignar seg for tilrettelegging.

Åkreneset er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) og er kandidat til

Fig. 84. Toppen av røys (Ask ID 6380) synleg oppå vegskjeringa, midt i biletet. Mot aust.

Fig. 85. Røys (Ask ID 6381) på Åkreneset.

tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 1.

Hegrenes

Omfattar Auduns borg med tilhøyrande strukturar samt jernalder gardsbusetjing på Hegrenes, gravminne og tingstad på Grøset og Ålhus prestegard (Ask ID 16220, 55154, 117160, 135282), Jølster kommune. Hegrenes er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK,

Fig. 86. Ruinane av borga ligg i det tilvakse området til venstre for vegen.

Fig. 87. Steinsett veg frå ruinane som ligg bak det gule huset.

nivå middels, prioritet 1. Prosjektet inkluderar ei utviding frå handlingsplanen med jernalderbusetjing, gravminne og tingstad.

Henjane

Gravfelt med ti gravhaugar (Ask ID 55181), Leikanger kommune. Fleire av røysene er lett tilgjengelege langs tursti. Ei av røysene ligg innanfor inngjerda uteområde til barnehage.

Fig. 88. Røys lengst vest, i barnehage.

Fig. 89. To røyser med Hermansverk sentrum bakom.

Henjane er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 1.

Stavarekkja

Gravfelt med gravrøyser på gamal stemnestad (Ask ID 100763), Lærdal kommune. Røysene er lett tilgjengelege ved tilkomstvegen til dagens festplass.

Stavarekkja er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 1.

Fig. 90. Vestlegaste røysa på Stavarekkja synleg mellom furutrea, mot aust.

Gardsbøen

Sjeldne nausttufter (Ask ID 112430) med utgravde busetnadsområde i nærleiken, Naustdal kommune. Ligg i dyrka mark mellom Rv. 5 og Naustdal kyrkje.

Gardsbøen er ny i høve til handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 1.

Fig. 91. Nausttufter påviste på marka midt i biletet, mot sør.

Hersvik

Hellar kalla "Griseparken", tett ved Hersvik sentrum i Solund kommune (Ask ID 55283). Hellaren har oppmura sauefjøs og påvist kulturlag. Han ligg i utmark utan tydeleg sti, men ligg nær-, og er synleg frå, veg og parkeringsplass.

Fig. 92. Hellaren sett frå vegen, mot søraust.

Fig. 93. Utsyn over Hersviksundet frå hellaren .

Hersvik er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå lite, prioritet 1.

Fig. 94. Bø indre. Bautastein, nausttuft påvist lengst til høgre i biletet. Frå vegen, mot sør.

inkluderar ei utviding frå handlingsplanen med utgravd nausttuft og nyregistrerte busetnadsspor.

Bø indre

Bautastein og nausttuft (Ask ID 55296, Ask ID 139570), Stryn. Lokaltetane ligg i dyrka mark mellom vegen og elva. Omfattande busetnadsspor er påvist ved nyare granskingar i nærleiken. Lita parkeringslomme ved avkøyrse frå riksveg til gardstun.

Bø indre er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 1. Prosjektet

Moahaugane

Gravfelt med ni gravminne (Ask ID 110486) Vik kommune. Samlinga av store gravhaugar er eit framifrå døme på dei maktsentra som vaks fram i eldre jernalder i indre fjordstrók. Fleire gravingar ved Anders Lorange og Haakon Shetelig har gjeve rike funn i fleire av haugane. Gravfeltet ligg på ein terrassekant mellom Hove steinkyrkje og Hopperstad stavkyrkje, med utsyn til begge. Ny gangveg opparbeidd til haugane, skilting og skjøtsel av haugane manglar.

Fig. 95. Dei fire sørvestlegaste haugane, frå den søraustlegaste haugen.

Fig. 96. Dei to nordlegaste haugane og gangvegen som går tvers gjennom gravfeltet, mot nord.

Fig. 97. Den største, øvste og vestlegaste røysa, mot søraust.

Moahaugane er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, ein av fem på nivå stort, prioritet 1.

Røysaleitet

Gravfelt (Ask ID 45580) med tre store gravrøyser over Ulvesundet, Vågsøy kommune. Ligg i utmark på heia over byggefeltet. Parkering i

byggefeltet, tilkomst via bratte turstiar. Røysaleitet er med i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) og er kandidat til tilrettelegging i regi av BARK, nivå middels, prioritet 1.

For kandidatar med prioritet 3 utan eksisterande tilrettelegging, vert det vist til prioriteringslista. Denne er lagt ved i rapporten som Vedlegg 1. Under er lista kandidatar med prioritet 2, med foto.

Fig. 98. Utsyn over tettstaden Raudeberg frå den øvste røysa, mot sørvest.

Fig. 99. Vilnes kyrkje.

Vilnes, Askvoll k.

Mellomalderkyrkjested, steinkross og bautasteinar (Ask ID 66694, 85848). Nivå: lite.

Fig. 100. Nedre del av Kvaoleen.

Kvaoleen, Aurland k.

Gardsanlegg og skålgroper (Ask ID 45728, 66698). Nivå: middels.

Fig. 101. Gamle Grotle kyrkjegard.

Grotle, Bremanger k.

Gamle Grotle mellomalderkyrkjegard (Ask ID 45771). Nivå: lite.

Fig. 102. Guddal kyrkje, krossane markert.

Guddal, Fjaler k.

Mellomalder kyrkjegard med tre steinkrossar i Guddal (Ask. ID 84446). Nivå: lite.

Fig. 103. Furebøen (foto: Kjell Arvid Stølen, NRK).

Furebøen, Førde k.

Bautastein (Ask ID 55547). Nivå: lite.

Flolid, Gulen k.

Steinalderbuplassar/aktivitetsområde (Ask ID 63964, 106793, 106794). Må samkøyrast med kommunale tiltak knytt til tusenårstaden Gulatinget. Nivå: middels.

Kjøsnes, Jølster k.

Gravfelt med sju gravhaugar. I nærleiken ligg to gravrøyser og ein gravhaug. Utvida frå handlingsplan med kringliggande gravminne (Ask ID 55157, 72960, 35827). Nivå: middels.

Njøs, Leikanger k.

Mellomalderkyrkjegard (Ask ID 85137). Nivå: lite.

Urnes, Luster k.

To gravhaugar og bautastein (Ask ID 25509, 6428, 45464). Nivå: middels.

Ljøsne, Lærdal k.

Gravrøys og fleire rydningsrøyser (Ask ID 100647). Nivå: middels.

Fig. 107. Ragnvaldshaugen på Urnes (foto: www.sorsida.no).

Fig. 104. Steinalderbuplass på Flolid nær Gulatingsanlegget.

Fig. 105. Gravfeltet på Kjøsnes, med bjørkeskog.

Fig. 106. Kyrkjegarden på Njøs påvist i dyrka mark.

Fig. 108. Nedre Ljøsne, gravrøys markert.

Fig. 109. Gravrøys på Horne (foto: Arne Johan Nærøy).

Horne, Naustdal k.

Tre gravrøyser (Ask 25515, 45473). Nivå: lite.

Barmen, Selje k.

Runestein (Ask ID 25573). Nivå: lite.

Hjelle, Stryn k.

Ringforma tunanlegg (Ask ID 95319). Nivå: middels.

Kvilesteinsvatnet, Vik k.

Kleberbrot (Ask ID 95084, 141992). Nivå: middels.

Skrivarhellaren, Årdal k.

Hellar med kulturlag, særleg frå seinneolitikum og bronsealder (Ask ID 60442).

Nivå: middels

Fig. 110. Ringforma tun på Hjelle (ortfoto: Arealis, NGU) .

Fig. 111. Runestein på Barmen (foto: Fylkesarkivet Sogn og Fjordane/Astrid Barmen).

Fig. 112. Kvilesteinsvatnet (ortfoto, Arealis NGU).

Fig. 113. Skrivarhellaren, frå riksvegen.

4. Skilting og skiltstandardar

4.1 Skiltstandardar

Den mest nytta skiltstandarden er den som no er gjeldande standard ved Kulturavdelinga, Sogn og Fjordane fylkeskommune. Denne har ei enkel råme sveisa saman av firkantrøyr i stål, med blå måling. Råma har to føter som vert festa i bakken på ulikt vis, og desse dannar sidekantane i sjølve skilträma. Skilträma har påsveisa flate øyre med skruer til montering av sjølve skiltplata/skiltplatene.

Fig. 114. Døme på stor skiltråme med fire skiltplater med tosidig trykk.

Skiltplatene er anten mindre og kvadratiske eller store og avlangt rektangulere, med einssidig eller tosidig trykk. Fleire slike skiltplater kan monterast i lag i større råmer. Råma har då tynnare sylindriske røyr til avstiving og montering inne i råma. Skiltplatene er aluminium med påmontert trykk. Trykket har kvit bakgrunnsfarge med mørk blå og brun tekst. Grafikk og illustrasjonar varierar frå enkle strekteikningar på Ytre Moa til komplekse og fargerike visualiseringar produsert av Arkikon AS på Modvo. Skiltstandarden nytta på dei store skilta ved Ausevik er i tråd med denne standarden, men råmene er svarte, det same er bakgrunnsfargen på skiltplatene.

Gjeldande skiltstandard er enkel, robust og held seg lenge. Ein vesentleg føremon er enkel montering med rimelege delar som lett kan skiftast ut. Lokalitetane som er kandidatane til tilrettelegging i BARK vil også skiltast etter denne standarden.

4.2 Bilettdokumentasjon av eksisterende skilt

Fig. 115. Ausevik.

Nytt liv

Hjortedyra på denne flata skil seg frå mange av dei andre figurane. Dei har lite kroppsmonster, men til gjengjeld har dei store magar. Truleg er det drektige dyr vi ser.

LIVSGRUNNLAG I BALANSE

Nytt liv er viktig for at naturen skal bestå, og det er avgjerande for at menneskesamfunn skal utvikle seg. Menneske har ønska fruktbarheit både for dyra og for seg sjølv. Dette for å sikre framtidige livsvilkår og god balanse på jorda. Samstundes er det viktig for fangstsamfunn at dei ikkje vert for mange menneske. Deira måte å livnære seg på, og trongen til å flytte på seg, passar ikkje med store barnekull. Gjennom ritual og ristningar kunne dei forsøke å verke inn på balansen i livet.

NEW LIFE

These deer have small bodies but large stomachs. They are thought to represent pregnant animals. The balance between death and new life is essential for all of nature. It is also necessary for the development of human society. People wish for fertility for themselves and for animals, to ensure regeneration.

NEUES LEBEN

Die Körper des hier dargestellten Rotwilds sind von geringer Detailgenauigkeit aber desto mehr betonten Bäuchen gekennzeichnet. Höchstwahrscheinlich sind hier trüchtige Tiere abgebildet. Das Gleichgewicht zwischen verlorenem und neuem Leben ist eine wichtige Voraussetzung für den Erhalt und das Bestehen der gesamten Natur und auch entscheidend dafür, dass die menschliche Gesellschaft sich weiterentwickeln kann. Die Menschheit hat Fruchtbarkeit für sowohl die Tiere als auch für sich selbst als Wunsch, um dadurch zukünftige Lebensbedingungen und ein gesundes Gleichgewicht auf der Erde sicherzustellen.

Hjorten - meir enn mat

Hjorten er det dyret som oftast er avbilda i Ausevik. Han var verdifull mat, men på langt nær så viktig i kosten som fisk. Ikkje ein einaste fisk er rissa inn i Ausevik.

SYMBOL PÅ VANDRANDE LEVEVIS

Hjorten er eit vandredyr som går både aleine og i flokk. Hjortedyr kan difor ha vore eit godt bilete på steinalderfolket og deira liv. Samstundes var hjorten eit dyr som erfarte og visste ting som menneske ikkje gjorde. Kontakt med hjorten si sjel kunne gje menneske auka innsikt i verda rundt seg.

VEGVISAR

På bergflata er det avbilda ein labyrint eller ein slags tunnel. Den kan symbolisere ein inngang, kanskje til ei anna verd. Alle hjortane er på veg i same retning. Det ser ut som om dei er på veg inn i labyrinten – dyret nederst til høgre har alt gjennomført reisa. Kan hende er hjortane der for å hjelpe menneske å finne vegen gjennom til den andre sida?

DEER – MORE THAN VENISON

The red deer is the most frequent animal amongst the rock images at Ausevik. People probably identified themselves with the red deer, and viewed the animal as a key animal for their cosmological understanding.

ROTWILD - MEHR ALS NUR NAHRUNG

Das Rotwild ist die Tierart, die am Häufigsten auf den Felszeichnungen in Ausevik abgebildet ist. Dies liegt wahrscheinlich daran, dass die Menschen sich mit der Lebensweise dieser Tiere identifizierten. Das Rotwild wurde als Helfer in Not sowohl in der realen als auch der imaginären Welt angesehen.

Fig. 116-17. Ausevik.

Frise med menneske, hjortedyr, hundar/ulvar, fuglar, spiralar o.a.

Mennesket si reise

I denne frisa er ei mengd ulike motiv sett saman til ein heilskap. Av hjort finst både bukkar, hunder og kalvar. Hundar eller ulvar er òg avbilda, saman med fuglar, menneske, spiralar og andre mønster. Nesten alle figurane er forbundne med kvarandre. Nokre ser fredelege ut, medan andre jagar kvarandre.

SHAMANEN

Ein mann står litt utanfor virvaret, med utstrekke armar og store hender. Prøver han å styre det som skjer? Truleg representerer han ein spesiell person som kan kommunisere med andre vesen og ånder.

FUGLEN OG SKJELETTET

Lenger oppe på berget er det to andre menneske. Den eine er avbilda saman med ein fugl. Fuglen er i mange samfunn rekna som eit hjelpedyr for menneske som skal reise mellom ulike liv. Den andre har tydelege ribbebein. Kan hende det er ei slik form ein får på den andre sida, anten ein dreg dit på besøk eller har døydd.

THE HUMAN JOURNEY

This panel shows a number of figures making up a whole – a potential narrative. There are red deer, birds, predators, humanlike figures and symbols, all intertwined, in the present, past and future, in life and death. An anthropomorph – human or spirit is separated from the rest, and might represent a communicator towards other beings and spirits.

DIE REISE DES MENSCHEN

Hier sieht man eine Vielzahl von Figuren zusammen in einem Gesamtbild. Wir sehen Rotwild, Vögel, Raubtiere, Menschen und Symbole, die miteinander in der Gegenwart, der Vergangenheit, der Zukunft, in Leben und Tod verbunden sind. Ein Mann befindet sich etwas außerhalb dieses Wirrwar. Wahrscheinlich stellt er eine besondere Person dar, die sowohl mit anderen Wesen als auch Geistern kommunizieren kann.

Dyr og menneske med symbolske eigenskapar

Forholdet dyr - menneske

Nederst på feltet står ei rad figurar som syner forholdet mellom dyr og menneske. Ein hjortebukk med nett mellom beina er vendt mot ulike sirkular og linjemotiv. Til venstre, litt for seg sjølv, står eit menneske som ser ut til å halde eit nett. Det er kjent at til domes transe og rus kan gje hallusinasjonar. Verkelege ting kan då bli knytt saman med abstrakte og geometriske former. Kanskje er det eit menneske i transe som blir avbilda her?

FORSEGGJORTE DYR – FORENKLA MENNESKE

Dyra i Ausevik er ofte meir forseggjorte enn menneska. Her er hjorten gitt eit intrikat kroppsmønster, medan mennesket er laga nærast som ein strekfigur. Dette kan tyde på at dyra har symbolisert ei mengd ulike funksjonar og eigenskapar. Ein symbolikk som overført til menneske kunne styrke, verne og hjelpe dei i livet.

THE RELATIONSHIP BETWEEN HUMANS AND ANIMALS

This relationship was both physical and symbolic. The carvings of animals are often more elaborate than those of humans, indicating that animals also express symbolic functions which, when transferred to humans, could strengthen, aid and protect them.

DAS VERHÄLTNIS ZWISCHEN TIER UND MENSCH

Das Verhältnis zwischen Tier und Mensch war sowohl von physischer als auch symbolischer Art. Die Felszeichnungen, die Tiere darstellen, waren oftmals sorgfältiger gearbeitet als die, die Menschen abbildeten. Dies impliziert, dass die Tiere auch symbolische Funktionen zum Ausdruck brachten, die, auf Menschen übertragen, diese stärken, schützen und ihnen im Leben helfen konnten.

Fig. 118-19. Ausevik.

Hjortedyr med tær

Å forstå bergbileta

Gjennom helleristingane har menneske uttrykt forhold som var viktige for dei. Figurane har fortalt tankar om samhold og individualitet, redsle og glede, liv og død. Korleis folk forsto figurane kan ha variert med kva for utfordringar dei sto overfor. Til dømes kan hjorten som står alleine ha vorte rissa inn som eit symbol på sjølvstende. Samtidig kan steinalderfolk ha oppfatta dyret som eit bilete på ei einsam sjel, forlate av flokken sin.

DEI SPESIELLE HJORTEFØTENE

Legg merke til hjorteføtene. Desse dyra har ikkje klover, men tær eller klor. Meinte ein å knyte hjorten tettare til mennesket, eller kan hende til fuglen? Slike detaljar viser at bileta er noko anna og meir enn kopiar av verkelege former og hendingar.

UNDERSTANDING THE ROCK IMAGES

People have used rock images to express the most important parts of their lives. The figures can portray thoughts of unity and individuality, fear and joy, life and death. Individual interpretations may have differed according to the challenges faced. For example, a deer standing alone could be a symbol of independence, but also of a solitary soul, abandoned by its flock. As the deer have toes or claws, they can be interpreted differently and as more than mere copies of real shapes and events.

ZEICHNUNGEN DEUTEN UND VERSTEHEN

Durch Felszeichnungen haben Menschen Verhältnisse zum Ausdruck gebracht, die für sie wichtig waren. Die Figuren können Gedanken über Zusammenhalt und Individualität, Angst und Freude, Leben und Tod vermittelt haben. Wie die Zeichnungen von anderen gedeutet wurden, kann abhängig davon gewesen sein, welchen Herausforderungen sie gegenüber standen. Ein Rotwild, das alleine steht, kann z. B. eistständigkeit sein, aber auch ein Bild einer einsamen Seele, die von ihrer Herde verlassen worden ist. Die Tatsache, dass das Rotwild mit Zehen oder Klauen abgebildet ist, beweist, dass die Zeichnung mehr beinhaltet als eine Kopie von wirklichen Formen und Geschehnissen.

Fig. 120. Ausevik.

FREDA KULTURMINNE

SOGN OG FJORDANE FYLKESKOMMUNE

Ytre Moa - fråflytta vikinggard

Kvinnene på garden arbeide med spinning og veving og mennene med smiing og metallarbeid, i tillegg til gardsarbeidet. Utanfor gardstunet låg åkrane. Om sommaren fór dei til fjells med dyra. Der dreiv dei også jakt. På Ytre Moa budde det kanskje ein familie med 9-15 personar.

Vikingtidgarden låg høgt og fritt opppe på den flate terrassen. Garden var i drift på 800 og 900-talet. Han vart så fråflytta og ikkje teken opp att. Tunet ligg slik det gjødde då garden var i bruk. Her ligg tuftene etter husa. Rydningsryvene viser at åkrane vart rydda for stein. Og etter oldgamal skikk, så ligg dei gravrøyser nær tunet.

Garden Ytre Moa er den einaste av sitt slag i Norden. Gardsbruksmønstret i vikingtida var svært utfordrande i landet vårt, ut frå geografien. Det er ikkje kjent svært få gardstun. Det er ein av grunnane til at vi ikkje veit kor typiske husa på denne garden er. Mykje av ruinet vart angreivt i 1964-66 av arkologer ved Universitetet i Bergen. Anlegget ligg slik det vart funne og er ikkje restaurert.

Serudalane og gjetningsane frå Ytre Moa gjev eit svært verdifulle tidbilde av ein gard i vikingtida. Du kan sjå og oppleve dei autentiske spor i terrenget etter vikingtidgarden.

Ytre Moa - DESERTED FARM FROM THE VIKING AGE

The women were occupied with spinning and weaving, the men with tilling and other types of manual work, in addition to farm work. In the summer they went up to the highlands with their sheep, goats and cows.

The Viking Age farm was situated in the remote high above the bottom of the valley. The Moa farm was being formed in the 8th and 9th c. The farm was then deserted, never to be cultivated again. The farm consisted of different farmsteads and open meadows and tilling grounds. The site of the site farm is found in Sandnessjøen. There was extensive farm settlement in Norway in the Viking Age, but we know of hardly a few farms. The archaeological excavations at the University of Bergen revealed parts of the farm in 1964-66. The remains of the farm as they were found and are now restored.

The content and structure of the deserted farm presents a valuable picture of the Viking Age. The site of ruins, the archaeological remains of the Moa, the Viking Age farm can be seen.

Spinning med spinnehjul spinning with a spinning wheel

Ytre Moa - EIN EINGOHOF AUS DER WIKINGERZEIT

Der Hof lag auf einer 9 ha großen Terrasse 75 Meter über dem Seilspinn. Von Moa werden in rund 10 Jahrhunderten betrieben. Der Hof wurde in der Wikingerzeit erbaut, um dann zu wieder genutzt zu werden.

Zur Ytre Moa gehörten Häuser, Gärten und Rodungsgelände. Der Hof ist der einzige seiner Art in Nord-Norwegen. In der Wikingerzeit war die Bevölkerung auf Höhen im Nordwesten recht zahlreich, doch nur wenig Siedlungen sind überliefert. Die Ausgrabungen und die archäologischen Untersuchungen wurden 1964-1966 von Archäologen der Universität Bergen durchgeführt.

Die Gegebenheiten und Strukturen auf dem Eiland Ytre Moa geben ein wertvolles Aufschluß über die Arbeit und einen Hof in der Wikingerzeit. Das Hof ist nicht restauriert, und die archäologischen Ruinen liegen auf dem Gelände.

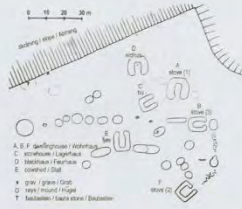
800 850 900 950 1000 1050

Fig. 121. Ytre Moa, ved veien.

Audegardenen frå vikingtida

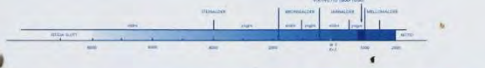
Tuett på Ytre Moa med husluffar og grunnar
The layout of Ytre Moa with the remains of buildings and grave mounds
for the Ytre Moa and the surrounding landscape.

YTRE MOA - DESERTED FARM FROM THE VIKING AGE

Ytre Moa was probably the most westerly farm situated in the Viking Age, even in the subsequent ages. This is the only farm of its kind in Scandinavia. There were many farm settlements in the Viking Age, but we know of only five farmsteads. They must have been in central or in the south of the island, near the main sites. Ytre Moa was being found in the 1890s and 1900s. The situation and structure of the farmstead form provide valuable pieces of the past. The layout has been the subject of extensive archaeological investigations, such as the layout of the buildings, the remains of the site, and the surrounding landscape. The farmstead was found in the 1890s and 1900s. The layout has been the subject of extensive archaeological investigations, such as the layout of the buildings, the remains of the site, and the surrounding landscape. The farmstead was found in the 1890s and 1900s. The layout has been the subject of extensive archaeological investigations, such as the layout of the buildings, the remains of the site, and the surrounding landscape.

Tuett viser karleif og Dordalffus kan på sett ut
Dordalffus er karleif og Dordalffus kan på sett ut
Dordalffus er karleif og Dordalffus kan på sett ut

Vasskjelda på Ytre Moa vart truleg øydelagt av steinsprang, og mangel på vatn førte til at garden måtte frflyttast i vikingtida for aldri å bli teken opp att. Garden er den einaste kjende av sitt slag i Norden.

Gårdhuset var omfattande i vikingtida, men svært få gardstun er kjende. Sannsynlegvis har dei vore i kontinuerleg bruk som tun til vår tid. Ytre Moa var driftig på 800- og 900-talet. Gjenstandane og strukturanen på audegarden gjev eit verdfullt innblikket av ein gard i vikingtida.

UTTRYKK FOR REGIONAL BYGGESKIKK?

Langhaust hadde vore bruk i landsbyar sidan bronsealderen. Det var bygd i steinkonstruksjon, den eldgamle byggeskikken i Nordvest-Europa. Langhaust romma både bustad, flass og lagar. Av og til fant dei småhus med spesialfunksjonar. I dei store tjuv åra har enkelt-tufter, som i byggedamane luktne tufter på Ytre Moa, blitt funne i dalstrek og på høgfjellet, særleg i idre Sogn. Tufter er frå eldre og yngre jernalder. Det er hevd at denne byggeskikken, både i høgfjellet og i låglendet, kan vere ein regional byggeskikk og uttrykk for drifform der høgfjellsstrukturar, som jakt, beste for sau og get, var heilt vesentlege.

TUN MED STOVE, BU, ELDHUS OG FJØS

Ytre Moa er det tidlegaste kjende damet på tun der alle husa har spesialfunksjonar. Dei to eldne stovene, bustadhusa, brann ned. Den tredje vart bygd samrørandes med et eldhus. Eldfagar arbeid var ein utført i eldhuset. Same bu og fjøs var i bruk heile tida. På garden budde kanskje 9 - 15 personar, ein familie med tre generasjonar og nokre husbønder. Vegen til tunet kom frå aust og gikk langs med rekka av stover. Garden ligg på ein 80 dekar stor terrasse av sand og grus, 7,5 meter over dalbotnen. Spore etter bustauffer lenger vest, og gjenstandar frå eldre jernalder ryder på gard og på før vikingtida på terrassen.

HUSA BYGDE I STAVKONSTRUKSJON

Slik steinkonstruksjon kan einno sjåast i eldre utbyggingar på Vestlandet. Det sikk husefunde og låte av 26 grav- og rydningsgraver vart utgravede i 1964-66 av Universitetet i Bergen. Dei små husa hadde innvendig areal mellom 4 x 5 og 5 x 9 meter. Dei innvendige treveggen var på 1,5 meter høge, og døra var i eine kortveggen. Dyplyst kom inn gjennom den opne dør og gjennom løyene i taket der oppe ryken slapp ut. Heller ligg i inngangen til tre av husa. Dei hadde stujke utveggjer av stein og tøv som isolerte godt.

Fig. 122-23. Ytre Moa, på staden, side A og B.

REISKAPAR TIL TEKSTILARBEID, HANDVERK, JORDBRUK OG JAKT

Funna viser at husa hadde ulike brukstid og vart brukte til ulike gjerning. Det er markert innlag av tekstilreiskapar til spinning og veving, som saks, spinnehjul samt vestrygjer til oppsett-vev. Kvinnene arbeidde med tekstil. Det er ulike reiskapar til sming og metallarbeid, til handverk og dagleg arbeid på gården. Jaktreiskapar som pilspissar og spyd, er funne. Jordbruksreiskapar viser at åkeren vart pløgd med ard, jorda opparbeidd med hakke, og komer husana med lår eller sild. Med sild og lår sanka dei for til husdyra. Hundstovene vart bygd til å male kornet. Det er funne ei mengd bryne. Små flansetykke forord om oppstilling med eiliffen. Det er funne hestebekke, høvedslag og hesteskoem. Hundeyrein av saugter, svin, hest og stoffe forord kva dyr dei hadde og som ringtekk i kosten. Det er ikkje funne naktige gjenstandar knytt til fisk, heller ikkje vepjen, angelskikke mynnar eller handlindkastar som bealingsis og vektor.

GARDEN GAV MEIR ENN BERRE MATEN

Det som budde ber, produserte eit overkott slik at dei skaffa seg varer utanfrik til damen, kvinnesmykke. Det er funne perler av glas, bitar av ulike stoffer og spenne. Det er funne randdår av gull, fastetter glasbeget frå utlandet og foneggjort ralekvin. Uferdig bonnesmykke i Berrestid, spesielt for vikingtida, er ent av tekena på at dei hadde ein finnas her. Funn av hankar til skinn viser kva dei oppbarne personleg utstyr.

GRAVER PÅ TERRASSEN UT MOT DALEN

Her vart det utgrava restar av ei uberdannig dør den døde hadde fått med seg holkke, bekegg pilspiss til det neste livet. I ei barfarna grav, med bustarsten til vram, var ei kvinnens gravlag i ein røbe. Med på liklådet hadde ho fått perler av glas og bergkrystall, edelst, skinn og ei holkke flakke. Barfarna grav er opplene på Vestlandet. Her kan det ha lege andre gravar under flat mark, det er svært kva som har rag ned ved eroinen av terraseskranninga.

Veving på oppsett-vev
Weaving on upright-loom
Weaving

... ena i ferdy, plus a few female. The farm buildings were built on a 26-acre terrace 7.5 metres above the bottom of the valley. There were fields as well. The University of Bergen excavated in 1964-66 the remains of the six buildings and eight of the 26 grave mounds and cleared mounds. The small buildings were all one roomed, with a floor area of between 4 x 5 and 5 x 9 metres. The wooden inner walls were approx. 1.5 metres high. The doors were on the side wall, always slightly to the left. In all six buildings had the outer walls made from stone and turf.

The most that could be found used for spinning and weaving. The remains also include workbenches and spindles, and agricultural implements such as a rading plough, the scythe and sickle. Bones of sheep, goat, pig, horse and cattle have been found. Also, glass beads have been found, and fragments of brooches and other jewelry has remains. A number of graves were found during the site of the farm. A terrace was found in a young forest that is a bear-shaped mound, and the remains of a substantial stone grave have been found. The finds have been made in the second chart in the farmstead.

YTRE MOA - EIN ENDOHOF AUS DER WIKINGERZEIT

Wikingene var videnskapsmenn i den tidlige, da de der i de Wikingene vilde se, som det er videnskapsmenn som er videnskapsmenn. Det er funne naktige gjenstandar knytt til fisk, heller ikkje vepjen, angelskikke mynnar eller handlindkastar som bealingsis og vektor.

THE HOUSES WERE BUILT IN STAVE CONSTRUCTION

Such stone construction can still be seen in older buildings on the West coast. The remains of the houses were found in 1964-66 by the University of Bergen. The small houses had an internal area between 4 x 5 and 5 x 9 metres. The internal wooden walls were 1.5 metres high, and the doors were in one short wall. Deep light came in through the open door and through the openings in the roof where the smoke escaped. There were stone and turf walls on the sides of the houses. The finds were made in the second chart in the farmstead.

Statens vegvesen
Sogn og Fjordane

Dei arkeologiske buplassutgravingane på Vereide The archaeological settlement excavations at Vereide

Bergen Museum
Dei kulturhistoriske samlingane

I år 1988 og 1989 vart det gjennomført omfattande arkeologiske undersøkingar langs vegstrekken for den nye Rv 14 på austsida av Gloggliplassen. I alt vart 19 boplasser utgrava. Dette utvalget i Vereide rekkjer for å illustrere den arkeologiske utgravingen av Gloggliplassen og gitt oss viktige kunnskap om den forhistoriske bosetninga på Vereide.

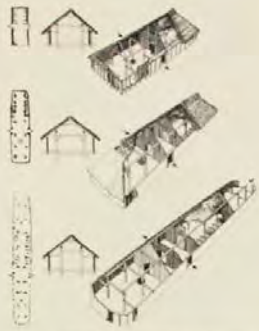
Bosetningsforholdene på Vereide

Dei arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989. I alt vart 19 boplasser utgrava. Dette utvalget i Vereide rekkjer for å illustrere den arkeologiske utgravingen av Gloggliplassen og gitt oss viktige kunnskap om den forhistoriske bosetninga på Vereide.

Dei arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989. I alt vart 19 boplasser utgrava. Dette utvalget i Vereide rekkjer for å illustrere den arkeologiske utgravingen av Gloggliplassen og gitt oss viktige kunnskap om den forhistoriske bosetninga på Vereide.

Dei arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989. I alt vart 19 boplasser utgrava. Dette utvalget i Vereide rekkjer for å illustrere den arkeologiske utgravingen av Gloggliplassen og gitt oss viktige kunnskap om den forhistoriske bosetninga på Vereide.

Dei arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989. I alt vart 19 boplasser utgrava. Dette utvalget i Vereide rekkjer for å illustrere den arkeologiske utgravingen av Gloggliplassen og gitt oss viktige kunnskap om den forhistoriske bosetninga på Vereide.

From 1988 to 1989 comprehensive archaeological surveys were conducted at the Vereide place and along the track of the new state highway 14 on the eastern side of Gloggliplassen. Altogether a number of 19 sites were excavated. They covered a variety of settlements, farms and a few graves from the Bronze and Iron Age. The archaeological excavations of Glogglip have contributed valuable knowledge about the prehistoric agriculture in western Norway.

The agricultural settlements in the Iron Age region. The plan of the site and the layout of the buildings are shown in the figure. The plan shows the layout of the buildings and the location of the graves. The plan also shows the location of the graves and the location of the buildings.

The agricultural settlements in the Iron Age region. The plan of the site and the layout of the buildings are shown in the figure. The plan shows the layout of the buildings and the location of the graves. The plan also shows the location of the graves and the location of the buildings.

The agricultural settlements in the Iron Age region. The plan of the site and the layout of the buildings are shown in the figure. The plan shows the layout of the buildings and the location of the graves. The plan also shows the location of the graves and the location of the buildings.

The agricultural settlements in the Iron Age region. The plan of the site and the layout of the buildings are shown in the figure. The plan shows the layout of the buildings and the location of the graves. The plan also shows the location of the graves and the location of the buildings.

Spør etter den forhistoriske bosetninga på Vereide

The prehistoric settlement at Vereide

1. Utgravingstidspunktet er ca. 1000 år gammalt.
2. Bosetningsforholdene på Vereide er ca. 1000 år gamle.
3. De arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989.
4. De arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989.
5. De arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989.
6. De arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989.
7. De arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989.
8. De arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989.
9. De arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989.
10. De arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989.

1. Utgravingstidspunktet er ca. 1000 år gammalt.
2. Bosetningsforholdene på Vereide er ca. 1000 år gamle.
3. De arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989.
4. De arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989.
5. De arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989.
6. De arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989.
7. De arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989.
8. De arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989.
9. De arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989.
10. De arkeologiske undersøkingane på Vereide vart gjennomført i 1988 og 1989.

Fig. 124. Vereide, ved busstopp.

Statens vegvesen
Sogn og Fjordane

Gravfeltet på Vereide The prehistoric grave-field at Vereide

Bergen Museum
Deti kulturhistoriske samlingsane

Gravfeltet ved Vereide barnekkle er ett av dei mest sørøstlige førhistoriske kulturlandskap i Sogn og Fjordane. Det har vore i bruk i to ulike tidsepokar. Den eldste bruken var i siste delen av bronsealderen og i jernalderens jernalder, frå om lag 1300 f.Kr. til ca. 1. århundre e.Kr., men det er først på grunnleggingsen i 1842, for staden igjen blei tatt i bruk som gravplass om lag 200 år senere. Gravfeltet på Vereide er ett av dei største i Sogn og Fjordane, og trykkes det aller eldste.

Opphavet har ikkje gjeve oss nok informasjon om kvifor det blei etablert her. Det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier, eller om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier. Det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier. Det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier.

Gravfeltet blei etablert i 1842, og det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier. Det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier. Det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier.

Ny kunnskap om alderen på gravene

Den siste gravplassen blei etablert i 1842, og det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier. Det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier. Det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier.

Den siste gravplassen blei etablert i 1842, og det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier. Det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier. Det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier.

Bilde av gravene etter grunnlegg. Foto: Bergen Museum
Site of the mounds after the original burial. Photo: University Museum of Bergen

Gravkassen i den eldste bruksfasen

Den eldste bruksfasen blei etablert i 1842, og det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier. Det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier. Det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier.

Den eldste bruksfasen blei etablert i 1842, og det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier. Det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier. Det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier.

Ny tradisjon i romerok jernalder

Den nye tradisjonen blei etablert i 1842, og det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier. Det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier. Det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier.

Den nye tradisjonen blei etablert i 1842, og det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier. Det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier. Det er ikkje kjent om det er tale om eit gravfelt for ein eller fleire familier.

Gravfeltet ved Vereide. Foto: Bergen Museum
The grave field at Vereide. Photo: University Museum of Bergen

To the north of the children's school at Vereide is located one of the largest prehistoric grave fields known from Western Norwegian prehistory. Approximately 120 grave mounds are preserved in five of them north of the school building; out of a total that most originally have been much larger. The main part of the grave field from the Late Bronze Age and the Iron Age from ca. 1300 BC - 121.

The grave field shows the collection of numerous graves. It is the only grave field from the early metal age in this region, where only two or three sites are known of any kind. The graves are of the Late Bronze Age type, but with some elements of the Iron Age. The graves are of the Late Bronze Age type, but with some elements of the Iron Age. The graves are of the Late Bronze Age type, but with some elements of the Iron Age.

The graves are of the Late Bronze Age type, but with some elements of the Iron Age. The graves are of the Late Bronze Age type, but with some elements of the Iron Age. The graves are of the Late Bronze Age type, but with some elements of the Iron Age. The graves are of the Late Bronze Age type, but with some elements of the Iron Age.

New methods yield Bronze Age datings

The new methods yield Bronze Age datings. The new methods yield Bronze Age datings. The new methods yield Bronze Age datings. The new methods yield Bronze Age datings. The new methods yield Bronze Age datings.

The new methods yield Bronze Age datings. The new methods yield Bronze Age datings. The new methods yield Bronze Age datings. The new methods yield Bronze Age datings. The new methods yield Bronze Age datings.

The new methods yield Bronze Age datings. The new methods yield Bronze Age datings. The new methods yield Bronze Age datings. The new methods yield Bronze Age datings. The new methods yield Bronze Age datings.

The new methods yield Bronze Age datings. The new methods yield Bronze Age datings. The new methods yield Bronze Age datings. The new methods yield Bronze Age datings. The new methods yield Bronze Age datings.

A new tradition is introduced

A new tradition is introduced. A new tradition is introduced. A new tradition is introduced. A new tradition is introduced. A new tradition is introduced.

A new tradition is introduced. A new tradition is introduced. A new tradition is introduced. A new tradition is introduced. A new tradition is introduced.

A new tradition is introduced. A new tradition is introduced. A new tradition is introduced. A new tradition is introduced. A new tradition is introduced.

A new tradition is introduced. A new tradition is introduced. A new tradition is introduced. A new tradition is introduced. A new tradition is introduced.

Gullbrikke fra
Bronsealderen
Foto: Bergen Museum

Bilde av gullbrikke fra Bronsealderen. Foto: Bergen Museum
Image of a gold bracelet from the Bronze Age. Photo: University Museum of Bergen

Fig. 125. Vereide, ved busstopp.

Fig. 126-27. Vereide, ved rekonstruert røys, side A og B..

Berlokk

Kvinnas sitt hengesmykke i gull er dekorert i filigransteknikk. Her er spiraltvinna gulltrådar og små gullklasar. Eit S-forma solubekte, låsen til kjedet, vart også funne.

THE BERLOKKE
The Berlokk was excavated in 1993 before the Vereide 178 was excavated. The piece had several gold beads of various sizes and had a decorative ring at the top. It was made of gold and was found in the Vereide 178. The Berlokk is a gold pendant made of filigree work. It has a ring at the top and a cluster of small gold beads at the bottom. It was found in the Vereide 178.

DN ANHANGER
The Berlokk was excavated in 1993 before the Vereide 178 was excavated. The piece had several gold beads of various sizes and had a decorative ring at the top. It was made of gold and was found in the Vereide 178.

GULLSMYKKE FRÅ RIKE MILJØ
I Sogn og Fjordane er det tidlegare kjent berde ein berlokk, funnen i Luster i Sogn. Det er i same funn 28 berlokkar i Sogn, storparten på Åstlandstun. Det er mest vanleg i rike miljøer som i Fausse.

GRAVFERDA FOR 1800 ÅR SIDAN
Sjølv var etekj på mark og små, asprene bll brønde, kan berde var det ei smygg av gullsmykke. I hellekista var begd av seks bollar på høgkanten, ho var sett to meter lang og ein meter brei. Den øndste var lagt i ei mindre stekte og planer i hellekista. Fløringa av smykke viser at ho låg med hodet mot sør. Ei trøkkle var lagt over kista.

Hellekista og innleiende smygg var så derte med stein. Kista var liggande i ei sideløp i staden i gravstova. Ein velformet, rund nering med 60 nullstener markerte steinresten. Gravstova var ca 13 meter over og ved ein meter høg. Ein større stein låg like utanfor steringa. Den kan ha vore ein bautastein og markerer nå staden for grav.

UTGRAVD I 1993
Gravstova var utgraven for bygging av E39. Hellekista var samnretta, og flere av smykkene er utgraven. Alle smykkene er rekonstruert. Gravfunnet med det utvalgte gullsmykket vakte stor oppsatt, og det var ei stor lokal ydelse som å ta vare på gravfunnet, noko som det var liggande i staden den nye veggen. Gravstova er restaurert.

På skil nær stein av gravstova fine det flere opplysningar om dei arkologiske utgravingane i samband med vegbygginga.

KLIPPEN

Kvinnas med gullsmykket

Ei kvinne vart gravlagd her i staklede med smykke av gull og sølv, knapt 200 år etter Kristi fødsel. Ho bar eit sjeldan gullhengesmykke som då var moderne. Smykka viser at ho må ha vore kledd lik fornemme kvinner frå det samtidige germanske Europa. Gravfunnet innleiår ei tid der menneska og samfunnet blir tydelegare for oss.

THE WOMAN WITH THE GOLD ORNAMENT
The woman was buried in the Vereide 178. She was buried in a wooden coffin. The woman was buried in the Vereide 178. She was buried in a wooden coffin. The woman was buried in the Vereide 178. She was buried in a wooden coffin.

DE FRAU MIT DEM GOLDSCHMUCK
Die Frau wurde in einem Grabmal aus Holz bestattet. Sie wurde in der Vereide 178 bestattet. Sie wurde in einem Grabmal aus Holz bestattet. Sie wurde in der Vereide 178 bestattet.

NY GRAVLEGINGSTRADISJON
Kvinnene vart gravlagd i staklede med smykke av gull og sølv, knapt 200 år etter Kristi fødsel. Ho bar eit sjeldan gullhengesmykke som då var moderne. Smykka viser at ho må ha vore kledd lik fornemme kvinner frå det samtidige germanske Europa. Gravfunnet innleiår ei tid der menneska og samfunnet blir tydelegare for oss.

EIN ELITE I SAMFUNNET KJEM TIL SYNE
Det er ikkje tilfeldig å berde ar ein slik staklede og rike smykke. Det er mest tydeleg at den eldre gravleggingsstradisjon hadde fleire faste, og enkelte gravleggjar har innleid i ein kvennskap ein stund for sjølv gravleggjar.

Fig. 127-28. Modvo, skilt 1, side A og B.

FREDA KULTURMINNE

SOGN OG FJORDANE
FELTETSGRANNE

Jernaldergarden på Modvo

350-450 e. Kr.

Modvo er eitt av få kjende gardsanlegg frå folkevandringstid i Sogn og Fjordane. Spor etter folka som budde her for meir enn 1500 år sidan, er tydelege. Restane etter bus, åkrar og gravhaugar fortel oss om korleis dei levde, om dagleglivet på garden, om status og om forholdet til dei døde.

At garden er så godt bevart og rik på funn, skyldast at garden vart forlaten om lag 100 år etter at han vart etablert, og ikkje teken opp att. Sporene etter garden vart difor ikkje sterta av nyare bebygging.

Garden vart grunnfot av arkæologar i 1960-62, og avdekte eit langhus, to gravhaugar og spor etter ei gerd (jord) og for høvding av dyr til beiting og gards åkter. Undersøkingane viste at Modvo har vore ein, etter forholda, rik gard. Gode tilhøve for jordbruk, som god rådgang på jakt (skottering) og fiske har sikra eit bra utleving.

Funn av gjermsindar knytt til handteknikk, viser at dei menneske på Modvo styrte, blei laga på garden. Stenogjermsindar som glassperler, smykke og glassperler viser til vilt handteknikk i overleving og framtid. Gjermsindar som var på Modvo. Funn frå gravhaugane på garden stadfestar òg høg sosiale status.

THE IRON AGE FARM AT MODVO 350-450 AD
The Modvo farm was archaeologically excavated in 1960-62, and it has been very well preserved since then. After abandonment was final, the excavations showed that the farm was quite wealthy. Longhouses, food storage, smithies, rich farming and fishing tools and jewelry items. The archaeological finds of an Iron Age of AD, with well-preserved stone tools, metal tools, glass beads, and other items, all show a high standard of living. The rich grave goods in the burials are evidence of their high social status.

GRAVHAUGANE
Gravhaugane på garden fortel oss ikkje berre om levandele og sosial status, men òg om forholdet til dei døde. Her vart ein rik og ein fattig menneske begravde. På dei store haugane blei menneskene sett i jord. Der vart deira kroppar sett i jord. Der vart deira kroppar sett i jord. Der vart deira kroppar sett i jord.

THE BURIAL MOUNDS
The burial mounds on the farm tell us not only about the living and social status, but also about the relationship to the dead. Here, a rich and a poor person were buried. On the large mounds, the people were buried in the earth. There, their bodies were set in the earth. There, their bodies were set in the earth.

Funna frá Modvo

Modvo er eitt af fá kjend gardsanlegg frá folkenandringstíð (350-450 e.Kr.) í Svga og Fjardal. Gjestandfarna frá hus og gravhaugar fortel oss om kortlís dái kátka, om dagleglív á gárdun, om status og om forboldit til dái dái. Her er nokur af funna frá Modvo.

SKOLA OG FORDJAFNANT
FRÁSKULINGASTJÓLA

THE FINDS FROM MODVO

350-450 A.D. in Svga & Fjardal. The remains from the house and the graves tell us about the daily life of the people, about their status and about their relationship to the dead.

Sword and dagger from Modvo.

Small round object from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Knives from Modvo.

Small fragment from Modvo.

Large reddish-brown object from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Small circular objects from Modvo.

Long thin object from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Small circular objects from Modvo.

Long thin object from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Small circular objects from Modvo.

Long thin object from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Small circular objects from Modvo.

Long thin object from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Small circular objects from Modvo.

Long thin object from Modvo.

Small fragments from Modvo.

Small fragments from Modvo.

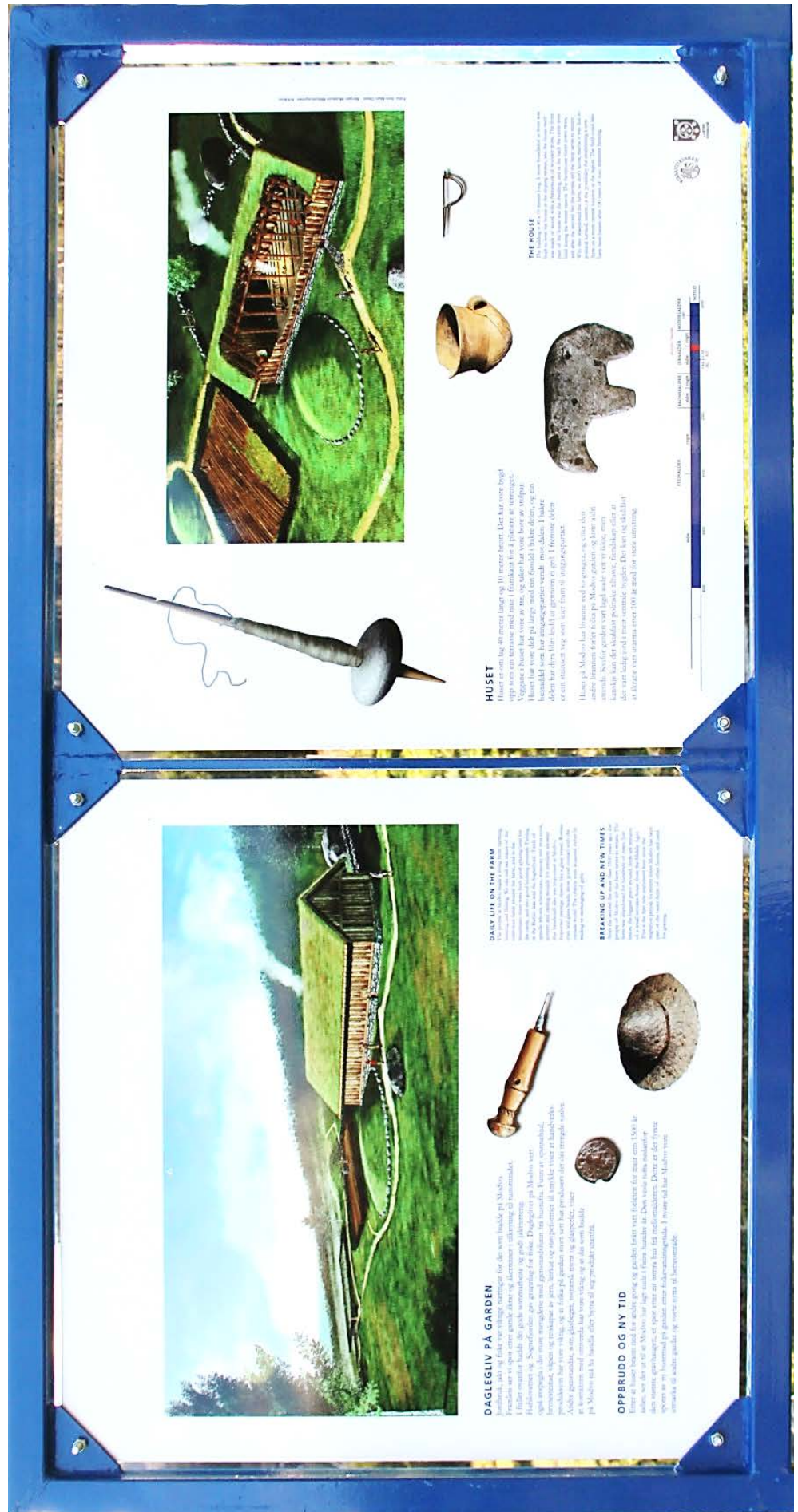

Small fragments from Modvo.

Fig. 129. Modvo, skilt 2, side A.

Fig. 130. Modvo, skilt 2, side B.

DAGLEGIV PÅ GARDEN

For å leve på Modvo, måtte man ha en god jordbrukskultur. I tillegg måtte de ha gode verktøyer og gode dyr. Daglegivene på Modvo var flinke på å dyrke og høste korn, og de hadde også gode verktøyer. De brukte også mye tømmer til å bygge hus og verkstedsbygninger. De hadde også gode verktøyer til å lage og reparere redskaper. De hadde også gode verktøyer til å lage og reparere redskaper. De hadde også gode verktøyer til å lage og reparere redskaper.

DAZY LIFE ON THE FARM

To live on Modvo, you needed a good farming culture. In addition, they needed good tools and good animals. The day-laborers on Modvo were good at growing and harvesting grain, and they had good tools. They also used a lot of wood to build houses and workshop buildings. They also had good tools for making and repairing tools. They also had good tools for making and repairing tools.

OPFRUDD OG NY TID

Etter at huset ble brent ned, ble det bygget et nytt hus. Dette huset var større og hadde flere rom. Det var også et verksted. Dette huset var bygget av tømmer og hadde et steinlagt grunn. Det var også et verksted. Dette huset var bygget av tømmer og hadde et steinlagt grunn. Det var også et verksted.

BREAKING UP AND NEW TIMES

After the house was burned down, a new house was built. This house was larger and had more rooms. It was also a workshop. This house was built of wood and had a stone floor. It was also a workshop. This house was built of wood and had a stone floor.

HUSET

Huset på Modvo har brent ned to ganger og etter den andre bygningen ble det bygd et nytt hus. Dette huset var større og hadde flere rom. Det var også et verksted. Dette huset var bygget av tømmer og hadde et steinlagt grunn. Det var også et verksted.

THE HOUSE

The house on Modvo has been burned down twice and after the second building was built a new house. This house was larger and had more rooms. It was also a workshop. This house was built of wood and had a stone floor. It was also a workshop.

Gulatinget – Tusenårsstad for Sogn og Fjordane

"Det er opphavet til lovane våre at vi skal bøye oss mot aust og be til den heilage Krist om godt år og fred og om det at vi kan halde landet vårt busest og landsherren vår heil. Han vere vår ven, og vi hans, og Gud ven til oss alle".
Frå opninga av Gulatingslova

Her bejr upp gula fings boc.

Velkommen til Gulatingset

Gulatinget er Sogn og Fjordane fylkes høgste og eldste forsamling. Det blei etablert i 1800 som Gulatingsrett og blei omgjort til fylkesting i 1919. Det har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen. Gulatinget er et av de eldste og mest representativt i Norge. Det har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen. Gulatinget er et av de eldste og mest representativt i Norge.

Tingstaden

Tingstaden i Gulatingset er et viktig historisk minne. Den blei etablert i 1800 og har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen. Gulatinget er et av de eldste og mest representativt i Norge. Det har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen.

Frå allting til lagting

Denne artikkelen beskriver utviklingen av Gulatinget fra et allting til et lagting. Den blei etablert i 1800 og har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen. Gulatinget er et av de eldste og mest representativt i Norge. Det har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen.

Gulatingslova

Denne artikkelen beskriver Gulatingslova, den eldste lovgivningen i Norge. Den blei etablert i 1800 og har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen. Gulatinget er et av de eldste og mest representativt i Norge. Det har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen.

Innholdet i Rantzaukebok:

- Konstitusjonen (S. 1-10)
- Rantzaukebok (S. 11-15)
- Landstingsloven (S. 16-20)
- Stortingets lov (S. 21-25)
- Armenes lov (S. 26-30)
- Mandatsloven (S. 31-35)
- Tvangsloven (S. 36-40)
- Utskjøtelsesloven (S. 41-45)
- Utskjøtelsesloven (S. 46-50)

Dei regionale tingstadene i Norge

Denne artikkelen beskriver de regionale tingstadene i Norge. Den blei etablert i 1800 og har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen. Gulatinget er et av de eldste og mest representativt i Norge. Det har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen.

WELKOMMEN TIL GULATINGET

Velkommen til Gulatinget, den eldste forsamlingen i Norge. Den blei etablert i 1800 og har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen. Gulatinget er et av de eldste og mest representativt i Norge. Det har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen.

THE ASSEMBLY SITE

The Assembly Site is a significant historical location. It was established in 1800 and has since been a central part of the region's governance. The site is well-preserved and offers a unique insight into the region's history.

GULATINGSLOVA LEGISLATION

The Gulatingslova Legislation is a key document in the region's history. It was passed in 1800 and has since been a cornerstone of the region's legal system. The legislation is well-preserved and offers a unique insight into the region's history.

OTHER PARLIAMENTARY ASSEMBLIES

Other Parliamentary Assemblies are also an important part of the region's history. They were established in 1800 and have since been a central part of the region's governance. The assemblies are well-preserved and offer a unique insight into the region's history.

THE EARLIEST RESISTANCE

The Earliest Resistance is a significant event in the region's history. It took place in 1800 and has since been a central part of the region's identity. The resistance is well-preserved and offers a unique insight into the region's history.

LEIDANEN – THE FIRST NATIONAL DEFENCE OF NORWAY

Leidansen – The First National Defence of Norway is a key event in the region's history. It took place in 1800 and has since been a central part of the region's identity. The defence is well-preserved and offers a unique insight into the region's history.

ON THE ROAD TOWARD MODERN DEMOCRACY

On the Road Toward Modern Democracy is a significant period in the region's history. It took place in 1800 and has since been a central part of the region's identity. The period is well-preserved and offers a unique insight into the region's history.

A MODERN PARLIAMENTARY ASSEMBLY

A Modern Parliamentary Assembly is a key development in the region's history. It was established in 1800 and has since been a central part of the region's governance. The assembly is well-preserved and offers a unique insight into the region's history.

WILKOMMEN ZUM GULATING

Velkommen zum Gulating, den eldste forsamlingen i Norge. Den blei etablert i 1800 og har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen. Gulatinget er et av de eldste og mest representativt i Norge. Det har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen.

THE ASSEMBLY SITE

The Assembly Site is a significant historical location. It was established in 1800 and has since been a central part of the region's governance. The site is well-preserved and offers a unique insight into the region's history.

GULATINGSLOVA LEGISLATION

The Gulatingslova Legislation is a key document in the region's history. It was passed in 1800 and has since been a cornerstone of the region's legal system. The legislation is well-preserved and offers a unique insight into the region's history.

OTHER PARLIAMENTARY ASSEMBLIES

Other Parliamentary Assemblies are also an important part of the region's history. They were established in 1800 and have since been a central part of the region's governance. The assemblies are well-preserved and offer a unique insight into the region's history.

THE EARLIEST RESISTANCE

The Earliest Resistance is a significant event in the region's history. It took place in 1800 and has since been a central part of the region's identity. The resistance is well-preserved and offers a unique insight into the region's history.

LEIDANEN – THE FIRST NATIONAL DEFENCE OF NORWAY

Leidansen – The First National Defence of Norway is a key event in the region's history. It took place in 1800 and has since been a central part of the region's identity. The defence is well-preserved and offers a unique insight into the region's history.

ON THE ROAD TOWARD MODERN DEMOCRACY

On the Road Toward Modern Democracy is a significant period in the region's history. It took place in 1800 and has since been a central part of the region's identity. The period is well-preserved and offers a unique insight into the region's history.

A MODERN PARLIAMENTARY ASSEMBLY

A Modern Parliamentary Assembly is a key development in the region's history. It was established in 1800 and has since been a central part of the region's governance. The assembly is well-preserved and offers a unique insight into the region's history.

Tingsamlinger i andre land

Denne artikkelen beskriver tingsamlinger i andre land. Den blei etablert i 1800 og har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen. Gulatinget er et av de eldste og mest representativt i Norge. Det har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen.

Arna frå Gulatingset

Arna frå Gulatingset er et viktig historisk minne. Den blei etablert i 1800 og har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen. Gulatinget er et av de eldste og mest representativt i Norge. Det har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen.

Leidansen – landet sitt første forsvar

Leidansen – landet sitt første forsvar er et viktig historisk minne. Den blei etablert i 1800 og har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen. Gulatinget er et av de eldste og mest representativt i Norge. Det har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen.

På veg mot det moderne demokratiet

På veg mot det moderne demokratiet er et viktig historisk minne. Den blei etablert i 1800 og har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen. Gulatinget er et av de eldste og mest representativt i Norge. Det har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen.

Ein moderne tingstad

Ein moderne tingstad er et viktig historisk minne. Den blei etablert i 1800 og har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen. Gulatinget er et av de eldste og mest representativt i Norge. Det har gjennom historien vært et viktig politisk og administrativt forum for regionen.

Fig. 131. Gulatinget, Flolid.

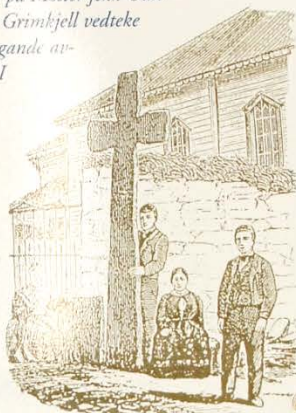
A Celtic-style 2.7-metre high stone cross stands at the entrance to the churchyard. The cross was built by a giftshop artist for church patronage some before a church was built. According to legend, a hospital here belonged to the cross, and this was the first made of stone. The first stone cross was constructed in 1466, and according to tradition the monks would parade around their tower in a great state, carrying crosses and lanterns. The stone crosses remained in use until the 19th century. According to legend, these crosses were made of wood and they were damaged and standing in the sea so that they were forced to be made of stone. When a wooden cross of a church in this location in 1827, it is the most that had been a church here for many years, though we do not know precisely how far back. At the end of the 18th century however, the old stone cross was replaced by a wooden cross. Today.

In Norway these large, free-standing stone crosses are found only in Western Norway. They are inspired by British crosses. The type of Norwegian crosses closely resemble the British crosses, though the local Norwegian took their own patterns, dimensions of their British counterparts. One type of Norwegian Celtic crosses were made with simple arms and a top element, with some intricate carvings. The most many of the decorated is a beautiful example of this. The other is the "Norwegian Angles" cross with long, horizontal arms and between the arms of the cross and a decorative finial in the center, as well as a double-arcuate cross. (Inspiration for this type appears to have been found in York and some small). This stone cross in Kvernberget is the most characteristic Angles cross of all those found in Norway.

Ans Eingang zum Kirchhof steht ein etwa 2,7 Meter hoher Steinkreuz (siehe Bild A). Das Kreuz hat keinen historischen Wert, denn die Kirche gehörte damals wahrscheinlich der Kirche für kirchliche Zwecke. Laut einer Überlieferung soll es sich um ein hölzernes Kreuz handeln, das in der Kirche zerstört wurde. Die ersten Steinkreuze wurden im Jahr 1466 erbaut. Laut Überlieferung sollen die Mönche umherzogen und Laternen mit sich führten. Die Steinkreuze wurden bis ins 19. Jahrhundert in Gebrauch. Laut Überlieferung sollen diese Kreuze aus Holz gefertigt worden sein und wurden durch Sturm zerstört. Als man 1827 ein hölzernes Kreuz in dieser Gegend aufstellte, war es das erste, das hier seit Jahrhunderten aufgestellt wurde. Ende des 18. Jahrhunderts wurde das alte Steinkreuz durch ein hölzernes ersetzt. Heute.

In West-Norwegen gibt es große freistehende Steinkreuze, die als britische Kreuze bekannt sind. Sie sind von britischen Kreuzen inspiriert. Die Art der norwegischen Kreuze ähnelt sehr den britischen Kreuze. Die norwegischen Kreuze haben jedoch ihre eigenen Dimensionen und Proportionen. Eine Art der norwegischen Kreuze wurden mit einfachen Armen und einem oberen Element, mit einigen feinen Schnitzereien. Das häufigste ist ein wunderschönes Beispiel davon. Ein anderes ist das "norwegische Angles"-Kreuz mit langen, horizontalen Armen und zwischen den Armen ein dekoratives Element in der Mitte, sowie ein doppelbögiges Kreuz. (Inspiration für diesen Typus scheint von York und einigen kleineren Kreuze zu kommen). Dieses Steinkreuz in Kvernberget ist das charakteristischste Angles-Kreuz aller in Norwegen gefundenen.

Misjonskongane hadde med seg britiske bispav på ferdene sine. Dei ordna med kyrkjesaker. På dei britiske øyane var kyrkja organisert som bispekyrkje. Grimkjell, bispem til Olav Haraldsson, spela avgjerande rolle i organiseringa av den kristne kyrkja. På første kyrkjemøtet i 1024 på Møster fekk Olav Haraldsson og bisp Grimkjell vedteke viktige og grunnleggjande avgjerder om kyrkja. I Gulatingslova sine kristenrettsreglar vert det fleire gonger vist til dei.

Etter teikning av den britiske kunstner Dagfinn Storm, ca. 1800. Et bilde av et av de første steinkreuzene som ble reist i Norge.

KELTISK KROSS VED KYRKJEGARDEN

Ved inngangen til kyrkjegarden står ein cirka 2,7 meter høg steinkross. Han er skjilt utvaska med lev og dei runde granittstein i tinnene er rødelege. Krossen har sju her, kanskje som teikn for kyrkjeløse handlingar, for ei kyrkje blei reist. Etter tradisjon skal ein dreyfott ha tilhørt krossen, den står no i kyrkja.

DEN ELDSTE SKILDINGA AV KROSSANE

I Folio 370 i dei Arnmaginniske samlingar frå 1626 står det, lenare omdrykk: "Uti i Bergenstift ut i Nordhordalen på Kvendryg prestegjeld finnes 2 steinkreuz; det første står hos kirken og er fem fjællfædder alen høyt, to alen bred og fire finger tykk, det andre står 288 alen ut i nord fra det første; og er 4 S. alen høyt og 2 alen bred, hvorpå står et lite kors utvuggen som avrøst står; det finnes på disse kors ingen tegn uten utallige runde røde knopper som høg og finnes samme knopper på begge sidene av korsene, korsene på disse to kors vender ut i øst og vest. Om disse kors er ingen søgn, uten noen skal se Olav konge skulle have skutt disse røde pletter eller stener der ut i, så dette skulle vært hans hagedhos menes at disse kors skulle ut i poodomene vært opplyst og mistenke derom at have ganget med kors og føre 2 ganger om lere, som er korsetisse om vren og korsetisse om hansen og da signet ager og eng."

KYRKJE I MELLOMALDEREN

Skriftige kjelder fortel om kyrkje her i 1327. Vi vert einno ikkje rike den første blei reist. På slutten av 1500-talet vart stavkyrkja skifta ut med ei lafta sommelkyrkje. Dagens kyrkje er frå 1863.

STEINKROSSAR PÅ VESTLANDET

I Norge finst omme firfandte steinkrossar berre på Vestlandet. Biskop Fralþofur Barkeid studerte i si tid dei norske steinkrossane og samanknåa dei med andre ven-empiriske. Han hevda at det var vanskeleg å finne krossar typiske for Norge.

KELTISK OG ANGLISK TRADISJON I EIVINDVIK

Steinkrossane er tydeleg inspirert av britiske steinkrossar, mange er formlått i femna. Nokre få krossar finndt på to rypat, er ikkje dei britiske. Den harde norske steinen tiller ikkje dei byppige dekorelementa.

Den eine typen er "norsk-keltisk" steinkross med rette armar og toppstykke og halsvirkelrunde armbønder mellom desse. Krossen ved kyrkjegarden er ein av dei få slike eksemplar av den typen. Slike krossar finst i Sogn og Fjordane og Hordaland. Inspulsen pekar mot nordlege delar av Skottland, spesielt Vest-Skottland.

Den andre er "norsk-anglik" steinkross med store harmoniske bogar mellom kross-armane og 180° avslutning av desse, samt slauk og fottoggeid stamme. Inspulasjonen verna vore krossar frå og med Yorkshire og sønner. Steinkrossen i Kvernberget er den mest utprøva engelske krossen i det norske materialet.

Ringebjørn - stein er frå slutten av 1100-tallet. Krossen på Grimkjell, har et av de eldste steinkreuzene som ble reist i Norge.

Den største steinkrossen i Norge er på Vestlandet. Den er reist i 1327. Den er reist i 1327. Den er reist i 1327.

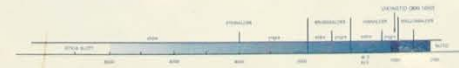

Fig. 133. Eivindvik, side B.

Olavskrossen i Korssund

"..der siges at kong Olav Digre (den heilage) skulle la det (kors) nedsette der han begynte den kristne tro og kaldte derfor korset S. Olavs kors." Det står i dei eldste skriftlege opplysningane frå 1626. Eit sagn seier at Olav den heilage skal ha reist krossen til minne om at Gud opna lei for han her gjennom fjellet, slik at han kunne segle ein snarveg.

KJEMPEKROSSEN

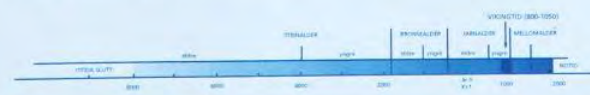
Krossen er uvanleg høg og monumental, han ragar nesten 4 meter over bakken og er ved 1,4 meter tvers over kross-armane. Eit rundt, regelmessig hol er laga mellom armane. Han står i eit steinfundament. Det er tradisjon om at eit rektangulært steinkar, laga i same stein som krossen, skal vere døypfont. Steinkrossen er nok frå misjonstida ca 950-1030, sist i vikingtida. Han er laga i granatglimmerskifer frå Hyllestad i Ytre Sogn.

HAMN OG MESSESTAD VED SUNDET

Den indre leia langs kysten gikk gjennom Korssund. Det gjennomgående sundet er her svært smalt. Ei vasskjelde med godt vann ligg i bakkeskråninga nord for krossen. Her har vore god hamn for sjøfarande i lange tider. Eldste skriftlege kjelder fortel om etablert gjestgavestad på 1600-talet. Biskop Fridtjov Birkeki studerte dei vestnorske steinkrossane, han meinte at staden også kunne vore samlingsplass i misjonsfasa. Ei populær hamn kunne vere god misjonstid der andakt og messer kunne holdast ved krossen. Det er fortalt at sjølv på 1600- og 1700-talet kom kystfolket hit for å få utført kyrkjelege handlingar som brurevigel og barnedåp.

TRE HØGE STEINKROSSAR PÅ VESTLANDSKYSTEN - VIKTIGE SEGLINGSMERKE?

Dei to andre står på Kvitsøy og på Gard ved Haugesund. Krossen på Kvitsøy er nesten like høg medan den på Gard er ein meter lågare, dei tre har liknande form. Ved dei to krossane i Rogaland stod det kyrkje i mellomalderen. Steinkrossane har lik plassering: dei står ved ytterkysten ved inngang til sund. På desse stadene vart det sett eit kristent merke i form av ein uvanleg høg steinkross - steinkrossane skulle nok også ha funksjon som seglingsmerke. Krossane kan vere reist av ein misjonskonge enten Håkon Adalsteinsfostre (den gode), Olav Trygvasson eller Olav Haraldsson (den heilage). I 1980-åra kom her bru over Korssund.

THE OLAV CROSS AT KORSSUNDET

According to one legend, Olav Haraldsson (Saint Olav) is said to have raised a cross to commemorate God's having opened a channel through the mountain here for him, enabling him to take a short cut. The cross is unusually tall and monumental in appearance, reaching nearly 4 meters above ground and with a wide arm width measuring more than 1.4 meters. According to tradition, a rectangular stone trough, made of the same stone as the cross, was used as the baptismal font. This cross probably dates back to the Christianization period around 950-1030 AD, late in the Viking Age (800-1050), and is made of granite mica-schist quarried in Hyllestad in Outer Sogn, Kinnland, or Cross Sound, is quite a narrow channel just here. A spring providing good water is situated in the steps to the north, and there is a waterfall (the found suitable anchorage for the single boat). It has been suggested that such a good anchorage would also have been a suitable meeting place during the Christianization period for Christian devotees and the celebration of mass at the foot of the cross.

There are three tall stone crosses on the West Coast of Norway, the other two are on Kvitsøy and at Gard near Haugesund. During the Middle Ages, churches were located close to the two inner crosses in Rogaland. Their locations is similar; they were raised on the outer coast, at the entrance to a channel. It would have been important to raise a symbol of Christianity - an unusually tall stone cross - on just such sites that could also act as a landmark for sailors. Perhaps one of the three missionary kings Håkon Adalsteinsfostre (Håkon the Good), Olav Trygvasson or Olav Haraldsson (Saint Olav) gave instructions for the erection of these crosses. In the 1980s a bridge was built across Korssund.

DAS OLAVSKREUZ AM KORSSUND

Eitt Sagn berreier, at Olav Haraldsson (den Heilage) sin Kross som Godekjenning dette steden hadde vore, at han Gode for sin sine Følgerne durch die Berge Endland geöffnet hat, damit er auf die kurze Weg segeln konnte. Das Kreuz ist ungewöhnlich hoch und monumental - es ragt fast 4 Meter empor. Die Krossarme messen insgesamt 1,4 Meter. Ein Quellflöschung befindet sich am nordwestlichen Steilabhang, das aus demselben Stein wie das Kreuz hergestellt ist, die Taufbecken-gestalt haben. Das Steinkreuz stammt aus der Zeit der Christianisierung - aus der letzten zwischen 950 und 1030 n. Chr., dem Ende der Wikingerzeit (800-1050). Es

wurde aus Granatglimmerschiefer von Hyllestad i Ytre Sogn gefertigt. Krossen ist ein durchgehendes Sund, der an dieser Stelle besonders schmal ist. An dem Abhang im Norden befindet sich eine Wasserquelle mit gutem Wasser. Diese Stelle diente lange Jahre hindurch Seefahrern als Überwachungsstelle. Es wird behauptet, dass ein Ort, der sich so gut für Überwachungsarbeiten eignet, auch während der Christianisierung als Versammlungsort für Missionen und Anachoren benutzt werden konnte.

An die Krossen Westküste gibt es drei hohe Steinkreuze, die beiden anderen Krossen stehen die Krossen auf Kvitsøy und auf Gard bei Haugesund. In der Nähe der beiden Krossen in Rogaland befanden sich im Mittelalter zwei Kirchen. Die Standorte der Krossen sind ähnlich: die Krossen befinden sich am äußeren Meereszugang in einem Sund. Es könnte damals von Bedeutung gewesen sein, besonders Orte mit einem christlichen Symbol - einem ungewöhnlich hohen Steinkreuz, das prägnant die Funktion einer Landmarke hatte, zu errichten. Es ist möglich, dass die Kreuze auf Anweisung eines der drei Missionskönige - Håkon Adalsteinsfostre (den Gode), Olav Trygvasson oder Olav Haraldsson (den Heilage) aufgestellt wurden. In den 1980er Jahren wurde eine Brücke über Korssund gebaut.

Fig. 134. Korssund

Fig. 135. Svanøy.

FREDA KULTURMINNE

TVEDE OG FJELLANGER
FYLKESKOMMUNE

Steinkrossen på Ryggøyra

Steinhoggaren må ha hatt ei bestemt krossform i tankane. Liknande steinkross finst i Cornwall, Sørvest-England. Etter lokal tradisjon skal han vere frå Wales. Stammen på steinkrossen er forma i to bogne linjer, og toppstykket har vifseform med fin arunding øvst. Dei parallelle krossarmene er rette oppe medan ytterhjørna under er svakt bogne. Steinkrossen har ei tydeleg framside. Han er ein av seks norske krossar med rundt hol i midten, fem er i vårt fylke.

STEINKROSSEN 1000 ÅR GAMAL
Norske steinkrossar har tradisjonelt dattert til vikingtid / tidleg mellomalder. Slike store fristående krossar kan vere frå miøstentida, ca 750 – 1020, sju i vikingtida.

INSPIRASJON FRÅ DEI BRITISKE ØYANE
Folk fikk kjennetegn til kristendommen gjennom kontakt over Nordsjøen, utkjøringene og andre misjonering. I Irland, England og Skottland var det lange tradisjonar med å lage ornisjonssar. Britiske krossar var ofte laga i mjuk stein som var lett å arbeide i, og dei var valken dekorerte med ornament og utsøkt forfremment.

STEINKROSSAR BERRE PÅ VESTLANDET
Norske steinkrossar får ekkle samletilisa med mange kristne. I skogstida var folk var dyktige i trehand og metallarbeid, men hadde ingen steinhuggertradisjon. Krossane var også laga i hard stein. Dei tre miøstentkongane Håkon Adalsteinsfoste (den gode), Olav Trygvesson og Olav Haraldsson (den heilage) hadde med seg kristne prestar og bopar.

EIT LANDEMERKE OGSÅ SOSIALT OG POLITISK
Vikingtida hadde eit sterkt arne- og bondesamfunn. Sjøen var viktig for ferdsel, og digene eksplanisar er ofte delgamle. Krossen var ein særskilt kristen symbol og plasseringa var med omdug. Dei to andre kjente steinkrossane i Nordfjella med opplysning i øvst ved forden. Å gå over til kristendommen betydde berst med skikar tærre-samfunnet. Hiere konger freiste å kristne folket, og kristne symbol var også politiske.

LAGA I NORSK STEIN
Krossen var ein arkande sym som ryggsten i byr. 'Ferk' bergart med dei mørkerte, røde granittane. Han vart laga i granittgjennskjete, og spesielt stein frå steinbrøt ved Hyllestad i Tvede Sogn.

THE RYGGØYRA STONE CROSS
The stone cross on Ryggøyra is carved in local 'Ferk' granite. According to local legend, the cross came from Wales. Norway as a whole seems generally due back to the Viking Age (800 - 1050 AD) in its last part of the Viking Age (900 - 1050 AD). People brought about Christianity through missionaries across the North Sea. Viking sites and the work of stone masons in Ireland, England and Scotland had a long history of carved stone crosses. Many British crosses were made of soft stone and beautifully decorated with ornamentation and exquisite designs. In Norway, stone crosses are found only in the western part of the country. Carved in stone of local Ferk granite, they are simple in design. In the Viking Age, craftsmen were skilled in metalwork and woodwork, but had little experience of stonemasonry. In addition, stone crosses were made of local rock. The Ryggøyra cross is found of Norwegian crosses, a granite stone from Hyllestad in Tvede Sogn. The legend says that the quarry being back to the Viking Age.

DAS STEINKREUZ AUF RYGGØYRA
Dieses Steinkreuz gibt es in Norvegen im westnordlichen England. Die Kreuze sind in der Regel aus Wales. Norwegen ist im Allgemeinen zurück auf die Wikingerzeit (800 bis 1050 n. Chr.) zurückzuführen. Die Kreuze wurden durch Missionare über den Nordatlantik gebracht. In Irland, England und Schottland gibt es lange Traditionen, Kreuze zu schneiden. Britische Kreuze waren oft aus weichem Stein gefertigt und wunderschön dekoriert. In Norwegen sind Steinkreuze nur im Westen des Landes zu finden. Sie sind aus lokalem Ferk-Granit gemeißelt. In der Wikingerzeit waren die Menschen in Metall- und Holzhandwerk sehr geschickt, hatten aber wenig Erfahrung mit Steinmetzwerk. Außerdem waren die Kreuze aus lokalem Stein gemeißelt. Das Ryggøyra-Kreuz ist ein norwegisches Kreuz, ein Granitstein aus Hyllestad in Tvede Sogn. Die Legende besagt, dass die Steinbrüche zurück auf die Wikingerzeit zurückzuführen sind.

Forordning om arkitektur og utforming av offentlige plasser og bygninger i Tvede og Fjellanger fylkeskommune

NORVEGEN
TVEDE OG FJELLANGER
FYLKESKOMMUNE

Fig. 136. Rygg.

Fig. 137. Baldershagen, Husabø.

Freda Kulturminne

Gravfelt i Husabø

«Her finnes oc her i Siøstrand. Skibrede adskillige Høie stene oppræste 3 å 4 al. Kaldet Baute stene...sverd, spud, bisel, stighoyler er funden derved, af dem som har gisfvet...»

OMTALT I 1743
Stenen er fundet i 1743 av brenn som blev lagoplyst stens i 1783. V. kan haas at der har været mange af disse stener i området tidligere, og at der er gætt fraan vopn- og brennstene. De skal kunne gjenkjenkes særskilt. Kikk enkelte gjenstande med og alle stene som gjen- gætt. Bunnene var alle røde for i enkelte andre gjenstande.

EIT STORT GRAVFELT MED LANG BRUKSTID
I 1980 blei det oppdaga at Leikanger kommune hadde oppdaga gravfeltet i Husabø. Det er utvilsomt at dette gravfeltet er et av de eldste og største i Norge. Gravfeltet bestod av mange stene og gravstenar, og det var mange av dem som var av stensluttet form. Gravfeltet var i bruk i mange år, og det var mange av stene som var av stensluttet form. Gravfeltet var i bruk i mange år, og det var mange av stene som var av stensluttet form.

EIN STORT GRAVFELT FOR DEI MED HOG RANG
Gravfeltet i Husabø er et av de eldste og største i Norge. Det er utvilsomt at dette gravfeltet er et av de eldste og største i Norge. Gravfeltet bestod av mange stene og gravstenar, og det var mange av dem som var av stensluttet form. Gravfeltet var i bruk i mange år, og det var mange av stene som var av stensluttet form.

THE BURIAL FIELD
The burial field in Husabø is one of the oldest and largest in Norway. It is estimated that this burial field is one of the oldest and largest in Norway. It is estimated that this burial field is one of the oldest and largest in Norway.

DAI GRAVFELT
Gravfeltet i Husabø er et av de eldste og største i Norge. Det er utvilsomt at dette gravfeltet er et av de eldste og største i Norge. Gravfeltet bestod av mange stene og gravstenar, og det var mange av dem som var av stensluttet form. Gravfeltet var i bruk i mange år, og det var mange av stene som var av stensluttet form.

Balderssteinen

Balderssteinen reigar nesten 8 meter over marka og er rekna som ein av dei høgaste bautasteinane i Norge. Han står svært stadig og går nok langt ned i marka. God organisering og mange personar må ha vore med for å få han på plass.

EIN BAUTA REIST I JARNALDEREN
Haugtun er ikkje grunnleggjer av gravfeltet i Husabø. Det er utvilsomt at dette gravfeltet er et av de eldste og største i Norge. Gravfeltet bestod av mange stene og gravstenar, og det var mange av dem som var av stensluttet form. Gravfeltet var i bruk i mange år, og det var mange av stene som var av stensluttet form.

KVIFOR NAMNET BALDERSSTEINEN?
Namnet Balderssteinen er et av de eldste og største i Norge. Det er utvilsomt at dette gravfeltet er et av de eldste og største i Norge. Gravfeltet bestod av mange stene og gravstenar, og det var mange av dem som var av stensluttet form. Gravfeltet var i bruk i mange år, og det var mange av stene som var av stensluttet form.

LEIKANGER KOMMUNE

Gravhaugen til kong Bele

Kong Bele, konge over Sognafylket, skal i følge søga vere gravlagt i den største grabhaugen. Kong Bele var sentral i "Fridtjofs søgna", ei islandsk fornaldersøga frå tidleg 1300-tal. Soga var påverka av dei romantiske mellomaldersøgane frå same tida og finst i fleire versjonar. Det er svært usikkert om personane i søga har levd.

SOGA OM FRIDTJOF DEN FROKNE

I første halvdel av 1800-åra var romantikken rådvil og europeisk innflytning og inspirasjon blei ofte levert frå beboerne og mellomdelar. Evas (1805) ant store samiske episke "Vindstøvs Soga", frå 1820-25, var basert på den islandske søga. Episke gav og episk-brokk fram- til den tredje halvdel av 1800-åra, og blei uttrykk for den lokale identiteten og den lokale identiteten.

BALESTRAND VART KUNSTNAR- OG TURISTBYGD

Soga var einestemt populær og overført til dei lokale samiske språk. Det var stor interesse for dei lokale landskapet og kulturmiljøet i søga. Kunstnarar som Gude, Forstey, Hanne og Fjellström teikna og malte gravhaugen. Turistar kom til Balestrand og utvandra for å sjå gravhaugen. I 1900-åra blei gravhaugen oppført som turistattraksjon og blei ein viktig del av den lokale økonomien. Gravhaugen blei restaurert i 1913 og blei ein viktig del av den lokale økonomien. Gravhaugen blei restaurert i 1913 og blei ein viktig del av den lokale økonomien.

FEM GRAVHAUGAR FRÅ VIKINGTIDA

Fram til 1920-åra blei det fem gravhauger. Gravhaugen blei utvandra og blei ein viktig del av den lokale økonomien. Gravhaugen blei restaurert i 1913 og blei ein viktig del av den lokale økonomien. Gravhaugen blei restaurert i 1913 og blei ein viktig del av den lokale økonomien.

THE GRAVE MOUND OF KING BELE

The grave mound of King Bele is located in Balestrand, Norway. It is a prehistoric site that has been excavated and is now a museum. The mound is made of earth and stones and is surrounded by a fence. It is one of the five grave mounds from the Viking era in Balestrand.

The mound is made of earth and stones and is surrounded by a fence. It is one of the five grave mounds from the Viking era in Balestrand. The mound is located in Balestrand, Norway.

The mound is made of earth and stones and is surrounded by a fence. It is one of the five grave mounds from the Viking era in Balestrand. The mound is located in Balestrand, Norway.

Gravhaugen til kong Bele i Balestrand. Soga om Fridtjof den Frokne er ein av dei mange søgane som er baserte på den islandske søga. Episke gav og episk-brokk fram til den tredje halvdel av 1800-åra, og blei uttrykk for den lokale identiteten og den lokale identiteten.

KONG BELEI HOVELGRAB

Gravhaugen til kong Bele er ein av dei mange søgane som er baserte på den islandske søga. Episke gav og episk-brokk fram til den tredje halvdel av 1800-åra, og blei uttrykk for den lokale identiteten og den lokale identiteten. Gravhaugen blei restaurert i 1913 og blei ein viktig del av den lokale økonomien.

BELEHAUGEN

Den største gravhaugen var den såkalla Belehøgen (1). I 1880-åra blei det funne ei steinplate nær belevet. Denne steinplate er no i museet i Balestrand. Gravhaugen blei restaurert i 1913 og blei ein viktig del av den lokale økonomien.

DEI TRE FJERNA GRAVHAUGANE

Ein and gravhaug (1) meddelte ei kornerne. Kornerne var gravlag med sokkel, høye og svevring. Gravhaugen blei restaurert i 1913 og blei ein viktig del av den lokale økonomien. Gravhaugen blei restaurert i 1913 og blei ein viktig del av den lokale økonomien.

BALESTRAND MED SOLID GÅRDSBUSETNAD I VIKINGTIDA

Balestrand med solid gårdsbusetnad i vikingtida. Gravhaugen blei restaurert i 1913 og blei ein viktig del av den lokale økonomien. Gravhaugen blei restaurert i 1913 og blei ein viktig del av den lokale økonomien.

Fig. 138. Belehøgen.

Fig. 139.
Myklebust-
haugane,
side A.

Dei arkeologiske utgravingane på Hornnes

I 1995-96 vart det utført arkeologiske granskningar på Hornnes (1 og 2) i samband med etablering av nye bustadfelt. I 2005 vart eit område sør for Kv 5 arkeologisk undersøkt i samband med etablering av industri i Indre Hornnesvika (3). Funna gjev ny og viktig kunnskap om busetnad og jordbrukskvikvittet i forhistorisk tid i Førde.

THE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT HORNNES
Archaeological excavations were carried out at Hornnes 1, 2, & 3 in connection with the establishment of a new residential area. In 2005, an area south of the road was investigated in connection with the establishment of an industrial area.
The finds give us new and important insight into settlement and agricultural activity in prehistoric times in Førde.

Restene og utgravingane frå 9000 år
Agriculture was introduced at Hornnes at a time of 100 at the end of the Stone Age around 9000 BC. One of the earliest land correspond with levels that have been generally attributed to the Neolithic. The soil was used as fertilizer. During the period of the Neolithic, the agricultural activity in the area was at its peak. The finds and remains from the Stone Age, 9000-7000 BC, show that the area was used for agriculture. In addition, the finds show that the area was used for agriculture. In addition, the finds show that the area was used for agriculture.

Restene og utgravingane frå 4000 år
The archaeological remains in the excavations are dated to the Bronze Age around 4000 BC. One of the earliest land correspond with levels that have been generally attributed to the Neolithic. The soil was used as fertilizer. During the period of the Neolithic, the agricultural activity in the area was at its peak. The finds and remains from the Stone Age, 9000-7000 BC, show that the area was used for agriculture. In addition, the finds show that the area was used for agriculture.

DIE ARCHÄOLOGISCHEN AUSGRABUNGEN IN HORNNES
In der Bronzezeit (ca. 4000 v. Chr.) wurde in Hornnes archaische Landwirtschaft durchgeführt. Die Funde weisen auf eine intensive landwirtschaftliche Nutzung hin. Die Funde weisen auf eine intensive landwirtschaftliche Nutzung hin. Die Funde weisen auf eine intensive landwirtschaftliche Nutzung hin.

Lebensverhältnisse und Wirtschaft vor ca. 4000 Jahre
Die archaische Landwirtschaft in Hornnes umfasste die Produktion von Getreide, Obst und Gemüse. Die Funde weisen auf eine intensive landwirtschaftliche Nutzung hin. Die Funde weisen auf eine intensive landwirtschaftliche Nutzung hin. Die Funde weisen auf eine intensive landwirtschaftliche Nutzung hin.

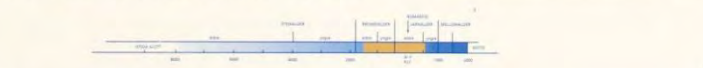
Restene og utgravingane frå 15 bygningar
The remains from the excavations are dated to the Iron Age around 1500 BC. One of the earliest land correspond with levels that have been generally attributed to the Neolithic. The soil was used as fertilizer. During the period of the Neolithic, the agricultural activity in the area was at its peak. The finds and remains from the Stone Age, 9000-7000 BC, show that the area was used for agriculture. In addition, the finds show that the area was used for agriculture.

Spuren von 15 Gebäuden
Die Funde weisen auf eine intensive landwirtschaftliche Nutzung hin. Die Funde weisen auf eine intensive landwirtschaftliche Nutzung hin. Die Funde weisen auf eine intensive landwirtschaftliche Nutzung hin.

ERVERV OG BUSETNAD I OVER 4000 ÅR

Jordbruksvart varnast på Vestlandet som levesteg på slutten av steinalderen kring 2500 f.Kr. Spor etter dyrking av korn og tilknytt med jordbruk som er svært påverka av restar. Kjølet vart nytta som gjødsel. Dateringssporer av trekkoler på Hornnes plasserer jordbruksvart til den seinare delen av den yngre steinalderen og overgangen til eldre bronsealder, 3000 +/- 60 før n.å. Her er også funne spor etter bruk av ard, ein forløpar til pløgen. Botaniske prøver viser at det har vore dyrka bygg og hør. I tillegg har ein nytta det rannete kornet gje av hør og frokost, særlig til biter og er sterkt representert.

Funnsom sein synst at sau og geit har vore valdige dyr på gørdene. Funnsom spinnegjeld viser at sila har vore nytta i tekstilproduksjonen. På gørdene er det funne både jernlagg og smelta glas. Spesielt jern, men også glas, har vore viktige ressursar i framstilling av våpen, redskap og smykke. Funksjonelle til bruk i fiskeriet er det funne mange av på Hornnes. Dette viser at også fiske har vore viktig næringsveg. Samla viter funnsom på Hornnes at ein bar busetnad som ein blandingsekonomi, der både jordbruk, fiske, jakt og fiske har vore viktige delar av næringsgrunnlaget. Denne stannar godt overens med det helse vi har av utvikling av busetnaden på Vestlandet.

Spor etter 15 bygningar

Dei første spora etter fast busetnad på Hornnes er frå den eldste delen av bronsealderen 1800 - 1000 f.Kr. Det er funne 15 bygningar på Hornnes.

Fleire av bygningane som har stått på Hornnes er langhus, inndelt med ein del til busetnad og ein del til fôr. Ved den arkeologiske utgravinga har ein klart å lokalisere stolpene som har holdt opp bygningens konstruksjon. Spor etter desse tabulerte stolpene avslølar seg i undergrunnen som reaste rudda. Høva varierer i lengde, med opp til 24 meter på det lengste basert frå meringvinda (600-800 e.Kr.), mesten breidda er på 4-6 meter. I tillegg til langhusa er det også funne mer kvadratiske bygningar, der dei minste ikkje er større enn 2 x 2 meter. Bygningane har vore i bruk særstundes med langhusa og har vore nytta til spesialisert produksjon, slik som framstilling av glassvarer i glas, jern og keramik. I tillegg til spor av bygningar er det påvist ein stort antall med eldstader og holdegrøper gjennom heile busetnadsområdet. Omstødd har vore nytta kontinuerleg over 3-4000 år. Spor etter mange av funna er borte som følge av forhistorisk brøgg- og jordbruksaktivitet. På 600-talet opplysser gardsbusetnaden i dette området på Hornnes. Tuslag har ein då fyrst gørdene med på området der vi kjempe gørdene frå nyare tid.

TRACES OF 15 BUILDINGS

The first traces of permanent settlement at Hornnes are from the earliest part of the Bronze Age, 1800 - 1000 BC. Fifteen buildings have been found at Hornnes.

Several of the buildings that have stood at Hornnes are longhouses divided into a living area for people and an area for keeping animals. During the archaeological excavations, the remains of the wooden posts that supported the buildings were found. The posts were found in the ground as a result of the soil being so hard that they were not completely decayed. The posts vary in length, up to 24 meters in the longest house from the Merovingian period (600-800 AD), most are between 4 and 6 meters. In addition to longhouses, there are also found more square buildings, the smallest of which are no larger than 2 x 2 meters. The buildings have been used for specialized production, such as the production of glass, iron and ceramics. In addition to the remains of buildings, a large number of hearths and storage pits have been found throughout the settlement area. Hearths have been used continuously for over 3,000 years. The remains of many of the houses have disappeared as a result of prehistoric agriculture and farming. In the 600s, the farmstead at Hornnes is mentioned in the sagas. The farmstead was used for agriculture and animal husbandry. The remains of the farmstead are still visible in the ground.

Sporene av 15 Gebäuden

Die ersten Spuren von festen Bausiedlungen in Hornnes stammen aus dem ältesten Teil der Bronzezeit, 1800 - 1000 v. Chr. Es wurden 15 Gebäude gefunden.

Fleire av bygningane som har stått på Hornnes er langhus, inndelt med ein del til busetnad og ein del til fôr. Ved den arkeologiske utgravinga har ein klart å lokalisere stolpene som har holdt opp bygningens konstruksjon. Spor etter desse tabulerte stolpene avslølar seg i undergrunnen som reaste rudda. Høva varierer i lengde, med opp til 24 meter på det lengste basert frå meringvinda (600-800 e.Kr.), mesten breidda er på 4-6 meter. I tillegg til langhusa er det også funne mer kvadratiske bygningar, der dei minste ikkje er større enn 2 x 2 meter. Bygningane har vore i bruk særstundes med langhusa og har vore nytta til spesialisert produksjon, slik som framstilling av glas, jern og keramik. I tillegg til spor av bygningar er det påvist ein stort antall med eldstader og holdegrøper gjennom heile busetnadsområdet. Omstødd har vore nytta kontinuerleg over 3-4000 år. Spor etter mange av funna er borte som følge av forhistorisk brøgg- og jordbruksaktivitet. På 600-talet opplysser gardsbusetnaden i dette området på Hornnes. Tuslag har ein då fyrst gørdene med på området der vi kjempe gørdene frå nyare tid.

BAUTASTEINEN PÅ HORNNES

Tradisjonen har i landet med 4 sett opp busetnaden etter viktige hendingar og personar, særlig kring Kinn-fødsel. I vikingtida kjemmer ein til fleire steinar med inskripsjonar med namn. Inskripsjonane omtalar hendingar og personar som busetnad er rettet opp etter, eller er rettet av. Busetnaden på Hornnes har ikkje inskripsjonar. Det er såvidt vanskeleg å seie noko særst om kinn og har då med vart rettet.

Die Grabsteine in Hornnes

Die Tradition in Norwegen nach wichtigen Ereignissen oder der wichtigen Personen Bestattungen zu machen, beginnt mit der Grabsteine. Die Grabsteine sind ein wichtiger Teil der Kultur. Die Grabsteine sind ein wichtiger Teil der Kultur. Die Grabsteine sind ein wichtiger Teil der Kultur.

Bautasteinen er 3,17 meter høg og har ei varierende breidda frå 65 til 45 cm frå botten til topp. Steinen er rettet opp og er fylt ein plass i nærleiken av Hornnes. Bautasteinen viser spor etter å ha vore flytta fleire gonger. Ein kjempe ikkje til den opphøvele staden der steinen i si tid vart rettet.

Die Bautastein ist 3,17 Meter hoch und variiert in der Breite von 65 bis 45 cm von der Basis bis zum Gipfel. Die Steine sind ein wichtiger Teil der Kultur. Die Steine sind ein wichtiger Teil der Kultur. Die Steine sind ein wichtiger Teil der Kultur.

Fig. 144-45. Fridtjovparken (over) og Botnane (under).

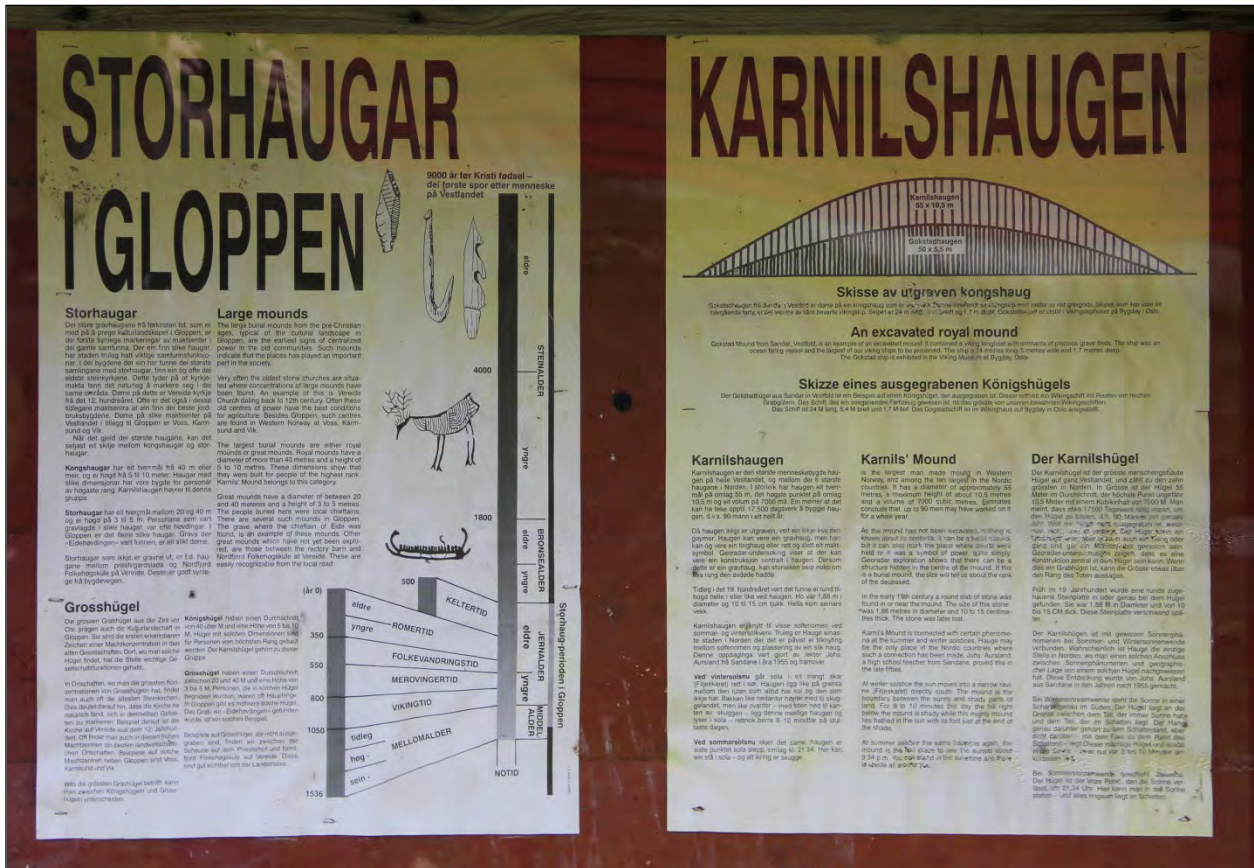

Fig. 146-47. Karnilshaugen (over) og Ekebøvdalen (under).

Fig. 148. Stedje.

FORNMINNE

Bautastein

Herfra og 100m sørover har det vore eit samanhengande gravfelt med fleire større og mindre gravhaugar. I desse vart det t.d. funne restar etter hellekister med funn fra folkevandringstida, 400-600 e. Kr. Bautasteinen her, som truleg står over ei grav, er einaste sporet etter heile dette gravfeltet.

Alle fornminne er freda i medhald av Lov om kulturminne av 9. juni 1978. Det er såleis forbode å skade eller skjemme fornminne.

- Dei sju steinbenkene som er lagde ut kring her, er også opphaveleg bautasteiner. Dei kjem frå eit gravfelt på garden Flåm. Ein kjenner til at det i 1834 stod 17 bautasteinar i ein 14m. vid ring på dette gravfeltet som i dag er heilt bortdyrka.

Historisk museum, Bergen

ANCIENT MONUMENT

Monolith

This standing stone which probably marks a grave, is the only remnant of a large Iron Age cemetery which once covered the field south of the stone.

All ancient monuments are protected under the Law on the Preservation of Ancient Monuments of 9th June 1978.

Under this law it is forbidden to damage or disfigure the monuments.

The seven stone benches are originally standing stones from an Iron Age cemetery at Flåm, where they formed a large stone circle together with ten other stones.

Historical museum, Bergen

Fig. 149. Fretheim bautapark.

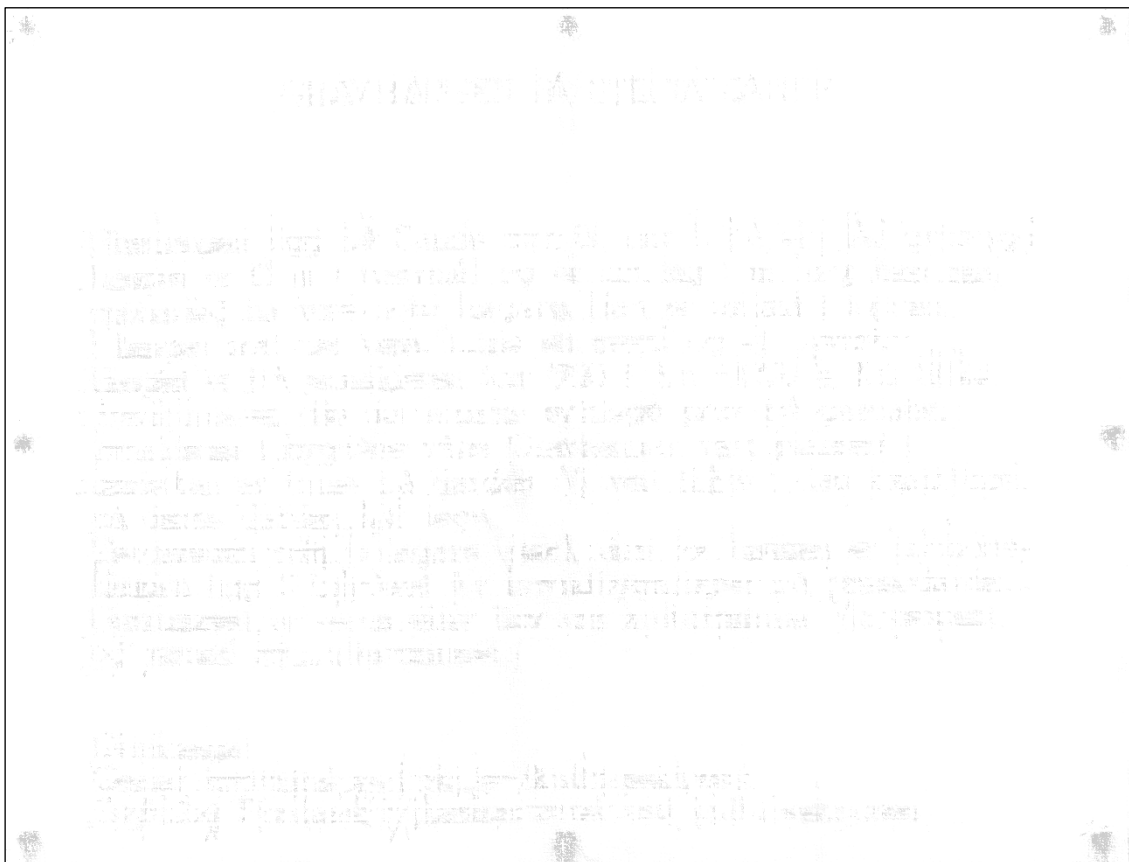

Fig. 150-51. Prestegarden (over) og "Lusakaupangen", Kaupanger (under).

GRAVHAUGEN PÅ STEDJA SANDE

Gravhaugen ligg på Sande gnr 61, bnr 1, på ein låg grusrygg. Haugen er 15 m i tverrmål og er om lag 1 m høg, men skal opphavleg ha vore noko høgare. Han er avflata i toppen. I haugen skal det vera funne eit sverd og ei tverrøks. Haugen er frå jernalderen (ca. 500 f. Kr. -1050 e. Kr.). Slike gravminne er ofte det einaste synlege prov på gardane i jernalderen i bygdene våre. Gravhaugar vart plassert i nærleiken av tunet på garden. Vi veit ikkje i dag kvar tunet på denne garden har lege. Gardsvegen som tidlegare gjekk aust for haugen er no borte. Haugen ligg 50 m vest for hovudbygningen på prestegarden. Gravhaugen er verna etter Lov om kulturminne. Vis respekt og vørnad for kulturminnet!

Grunneigar

Gaular kommune ved skule-/kultursektoren

Sogn og Fjordane fylkeskommune ved kulturseksjonen.

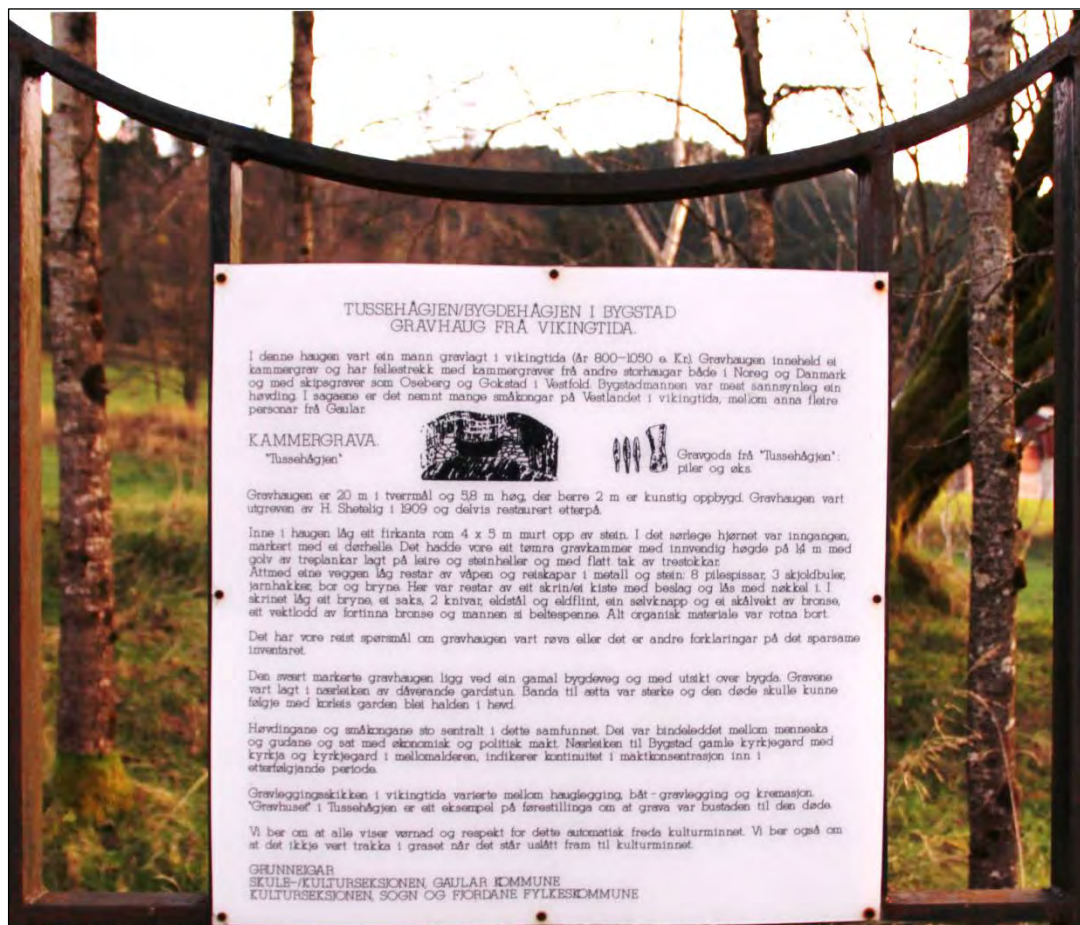

Fig. 152-53. Sande (over) og gravhaugen p Bygstad (under).

BYGSTAD GAMLE KYRKJEGARD

Garden BYGSTAD har vore ein sentral møteplass for eit stort område frå gamal tid. På Bygstad ligg det ein gravhaug etter ein hovding frå vikingtida, ca. 100 m nord for kyrkjegarden. Stormannsgarden har lege her i same området.

Det er få skriftlege kjelder som kan fortelje kor lenge det har stått kyrkje her. Berre arkeologiske utgravingar kan gje oss svar om det har vore noko her i førkristen tid, men det ligg nær å tenkje seg at det kan ha vore ein kultstad her, kanskje eit gudehov på Bygstad. Då kristendommen kom til Noreg, bygde folk ofte dei nye kyrkjene i nærleiken av gamle hov og på stormannsgardane.

Bergen Kalveskinn frå 1350 fortel om ei kyrkje som hadde vore etablert ei god tid. Korleis den såg ut, veit vi ikkje. Men frå omkring år 1100 var det vanleg med stavkyrkjer. Inne på kyrkjegarden finn vi muren etter 'nykyrkja', bygd i 1845 og flytta til Eide i 1939. Den eldgamle stavkyrkja stod omlag på same grunnmur, men hadde i tillegg eit heller stort kor på 10 x 10 alen. Tomta er no dekkja med plast og grus for å verna ho for komande tider.

Bruken av Bygstad gamle kyrkjegard går attende til mellomalderen. Her vart folk gravlagde, på kyrkjebakken fekk ein vita siste nytt, og her las presten opp meldingar frå det offentlege. Og gapestokken stod her, ein ny kom opp i 1689.

Frå først av var det ikkje strenge reglar for nedsetjing av kister. Men etter 1843 vart det påbudt at 'alle Lig skulle nedsettes i bestemte Linier', og gravtuene låg no på rekke og rad. Mange var utan gravminne eller med ein trekross på. Kart over gravene finst ikkje.

Den eldste gravsteinen som vart funnen ved registreringa i 1992, er frå 1816. Den eldste malmkrossen er minnet over Jens

Rennord (1780-1846) som var prost og sokneprest i Indre Holmedal. Han var eigar av Bygstad Kyrkje og stod for bygging av den nye kyrkja i 1845, men døydde før ho vart vigsla. Seinare vart gravplassen prega av gravminne av sement med glas-namneplate, marmorplater og naturstein. Tidens tann har fare hardt med mange, men dei som har namn på seg, står der det vart funne.

Muren rundt gravplassen er bygd i 1847 av kyrkjelyden, delt i 10 roder a 11 mann. Seinare kom utvidingar av kyrkjegarden mot vest med flytting av mur i 1863 og 1877. Portane vart skjenka av prost Rennord.

Siste gravferd på Bygstad var i 1937. Gravplassen på Eide vart vigsla i 1916. Kyrkjegarden på Bygstad vart halden ved like til fram mot 1960. Sidan den tid tok ingen ansvar for han, men etter år med sterkt forfall vart han sett i stand som 'kulturminne frå mellomalderen' i 1984-1996. Formelt vart Bygstad gamle kyrkjegard nedlagt i 1994 og er automatisk freda i medhald av Lov om kulturminne.

SKULE-/KULTURETATEN
GAULAR KOMMUNE

KULTURSEKSJONEN
SOGN OG FIORDANE FYLKESKOMMUNE

Fig. 154. Bygstad, kyrkjegarden.

HYLLESTAD

HER FINN DU "LIVETS STEINAR"

Kvernsteinbrota i Hyllestad er eit nasjonalt kulturminne. Gjennom hundrevis av år, truleg heilt frå den yngre jernalder (kring 700 e. Kr.), fram til aktiviteten ebba ut i siste halvdel av 1800-talet, var det kvernstein-hogging i stort omfang i Hyllestad: kvernstein til handkverner, vasskverner og bygdemøller. Storleiken varierte frå 30 til 140 cm. Andre produkt av granittlimmerkiferen var m.a. steinkrossar, hørestenar, kistek og drøkkekar av stein.

Vi ser kanskje for oss skjegete og brokastline husmenn og gardmenn som sat og mesla ut store og små kvernstein, særleg på Rønest, Berge og Myklebust. Utskiping av stein i gjekk med songepløker, fiskekveipar og andre høvelege båtar frå t.d. Oringneset og Myklebustneset til Bjørgvin og vidare ut i verda. Truleg hadde vikingane på landnåmsferd i vester- og austerveg handkverner med både til Færøyane, Island og vidare til Vinland, ja, kanskje også til Gaidarke og Holmgard (Russland).

I Kvernsteiparken vil ein freiste å formidle kunnskap om denne skareigne bergverkstradisjonen: om råstoffet, omfanget av aktiviteten, drifta, arbeidsmetodikk, verktøybruk, transportmåtar og utskiping av steinprodukt.

Handverkstegret på Mahaugen har ved film og skriftleg materiale også dokumentert kvernsteinhogginga i Hyllestad for ettertida. Ei havarett skipplast med kvernstein, funnen i Alverstrømmen i 1990, er heimfört til Hyllestad. Detlar av latta er utstillt her i informasjonsbodas.

For Hyllestad vil den gamle steinindustrien stå sentralt, og han vil ligge i botn for profilering av andre kulturhistoriske minner i kommunen og distriktet. Her kan nemmas "Den trøndhjemske postveit", kvernhusa i Skor, og den vakre naturen som finst, ikkje minst det særmerkte og majestetiske fjellet, Lihstein.

Kvernsteinsberg

*Her det seg emno minnet
Kvernsteinbrota i Berge,
her har det hogge
sund hogtisse hender
handkvern til Berg Løtmer
og andre limmedre.
Til mann og kvinne.*

*Ingen ser betre
sin slagarung
ei ikkje alle emne
kan det bli moko av.
Vi ikkje alle kan sette
slagarung store kvav.*

*Stavn bli aldri
kvis or berget,
Andre blir hogne sand
te frå og alvengd.
Men handkvern kverner
går og mei korn til mjøl,
Hj ångende, vortrike hord,
Hj mette og mat i maun.*

Jan-Magnus Bruheim

*Løtmer minar seg megjestrått over fjellene,
for seg handkvern, slott og fiskevann
Løtmer minar megjestrått over fjellene, slott og fiskevann
Løtmer minar megjestrått over fjellene, slott og fiskevann
Løtmer minar megjestrått over fjellene, slott og fiskevann*

*Etta vass springt gjennom
Kvernsteinbrota.
The water was severely through
the millstone Park.
Det fiskevann slottet
minar om Millsteiparken.*

HERE ARE THE "STONES OF LIFE"

The mill stone quarries at Hyllestad represent a National Cultural Memorial. During hundreds of years probably from the late Iron Age (about 700 through the Middle Ages), until the activity ebbed away in the latter half of the 19th century, there was extensive millstone carving at Hyllestad: millstones for handmills, water mills, and regional mills. The sizes varied from 30 to 140 cm. Other products of granite mica slate were stone crosses, millstone stones, and docking vessels of stone. You can imagine bearded, ragged cutters and farmers from Rønest, Berge, and Myklebust sitting there, carving out big and small millstones. The transport of all the stone objects was carried out by free-voar lock log-boats and other suitable vessels from e.g. Oringneset to Bjørgvin (now Bergen) and then shipped, probably the Viking look with their handmills, to such westwards to the Faeroe Islands, Iceland, and then further to Vinland, and also, the opposite direction, eastward to Holmgard (Newgrout) and other places in Russia.

In the Millstone Park we try to convey knowledge of this particular mining tradition, the raw material, the extent of activity, operational and working methods, how to use tools, and ways of transport of all the stone products. The Trade Registry at Mahaugen gives proof of the old millstone production by means of films and texts in writing.

A wrecked ship cargo with millstones, found in Alverstrømmen (1990), has been brought back to Hyllestad. Parts of the cargo will be found in the exhibition.

The old stone industry will be central, and indeed, constitute the basis in Hyllestad for other cultural memorials in the district: the Trøndhjemske Postveit, the mills at Skor, the beautiful countryside, and last but not least, the very special mountain, Lihstein.

I Hyllestad kan du finne ut om kvernstein og kvernsteinindustrien. Her kan du finne ut om kvernstein og kvernsteinindustrien. Her kan du finne ut om kvernstein og kvernsteinindustrien.

*Millstone har ein mangfaldig historie.
Grunnsteinen, der kvernstein vart hogge,
var ein av dei i land fjellene.
I Hyllestad har ei variert produksjon. Den gamle stein
vart brukt til mange ulike ting, som
fiskevann og fiskevann.
Millstone har ein mangfaldig historie. Den
Grunnsteinen vart hogge, og der
Millstone vart brukt til mange ulike ting.*

HIER FINDET MAN "DIE STEINE DES LEBENS"

Der Steinbruch in Hyllestad ist ein nationales Kulturdenkmal. Mehrere Jahrhunderte, wahrscheinlich von der frühen Eisenzeit (um 700 v. Chr.) bis zur Arbeit im Steinbruch im ersten Teil des 19. Jahrhunderts. In Hyllestad wurde, wurde in Hyllestad Stein für Hand-, Wasser- und Dorfmühlsteine gebrochen. Die Größe variierte von 30 bis 140 cm. Andere Produkte aus Granit-Mica-Schiefer waren Steinkreuze, Mühlesteine, Dockinggefäße aus Stein. Sie können sich vorstellen, dass bärtige, zergrubene Arbeiter und Bauern aus Rønest, Berge und Myklebust dort saßen und kleine und große Mühlesteine schnitzten. Der Transport aller dieser Steinobjekte wurde durch freievoar-Lockboote und andere geeignete Fahrzeuge von z.B. Oringneset nach Bjørgvin (heute Bergen) verbracht und von da aus in die ganze Welt. Wahrscheinlich hatten die Wikinger mit ihren Handmühlsteinen, zu solchen Westwärts zu den Färöer-Inseln, Island und weiter nach Vinland, und auch in die entgegengesetzte Richtung, östwärts nach Holmgard (Neugrönland) und anderen Orten in Russland.

In der Millsteipark versuchen wir, Kenntnisse über diese besondere Bergwerkstradition zu vermitteln. Das Rohmaterial, die Ausdehnung der Tätigkeit, die Arbeits- und Arbeitsmethoden, die Verwendung von Werkzeugen, die Transport- und die Verfrachtung der Steinprodukte. Im Handwerksregister in Mahaugen ist die alte Mühlesteinproduktion durch Filme und Texte in schriftlicher Form dokumentiert.

Eine 1990 in Alverstrømmen gefundene Schiffsfracht mit Mühlesteinen aus dem 19. Jhd. wurde nach Hyllestad zurückgebracht. Teile dieser Last sind in der Sammlung zu sehen.

Die alte Steinindustrie wird ein zentrales Element sein in Hyllestad für andere Kulturdenkmäler im Distrikt: die Trøndhjemske Postveit, die Mühlen bei Skor, die wunderschöne Natur mit dem Berg "Lihstein" als Wahrzeichen umgeben, die alte Landschaft für die Kreisstadt Hyllestad von gleicher kulturhistorischer Bedeutung wie z.B. der "Trøndhjemske Postveit" und die Mühlen bei Skor.

Her kan du finne ut om kvernstein og kvernsteinindustrien. Her kan du finne ut om kvernstein og kvernsteinindustrien. Her kan du finne ut om kvernstein og kvernsteinindustrien.

*Millstone har ein mangfaldig historie.
Grunnsteinen, der kvernstein vart hogge,
var ein av dei i land fjellene.
I Hyllestad har ei variert produksjon. Den gamle stein
vart brukt til mange ulike ting, som
fiskevann og fiskevann.
Millstone har ein mangfaldig historie. Den
Grunnsteinen vart hogge, og der
Millstone vart brukt til mange ulike ting.*

KULTURMINNE
Dette er et nasjonalt kulturminne, og det er et viktig kulturarv. Vi opplyst og informere. Hyllestad kommune.

INFORMASJONSSENTER I HYLLESTAD
Fylkeskommunen i Sogn og Fjordane
Sogn og Fjordane Fylkeskommune
Stiftelsen Hyllestad
Hyllestad kommune

Tilrettelagt av: Sogn og Fjordane Fylkeskommune
Fotografert av: Per Kjell Erik, Lars Nils
Grafisk produksjon: EKSIS Trykk, Førde

Fig. 155. Hyllestad, kvernsteiparken, skilt 1.

Fig. 156. Hyllestad, kvernsteinsparken, skilt 2.

Fig. 157. Hyllestad, kvernsteinsparken, skilt 3.

HYLLESTAD

KVERNSTEIN FRÅ HAVSENS BOTN

Langs Norskekysten er det gjort flere funn av havartere båtlastar med kvernstein frå Hyllestad. Funnet av vel 500 steinar i Alverstrømmen i 1990 er langt det største, men også funn sør for Bergen i 1993 ved det tidligere handelstaden Bukken i Sand (51 steinar), vidare i 1999 ved Kvitsøy i Rogaland (32 steinar) og i 1975 ved Håpa/Grimstad (ca. 70 stein) gjev interessante opplysningar. Alle steinane er berre grovt tilhogne, og av varierende storlek. I alle lastene er det i hovudsak handkvernstein. Kvernsteinlasta frå Alverstrømmen utgjer i alt 505 steinar, eller ca. 250 tonn; i det alt vesentlege handkvernsteinar, vart frakta attende til Hyllestad i 1990. Her fann ein også ei mengd steinpartar som var brukt til å stabilisere lasta. Kvernsteinane er rekna å utgjere 4 årverk, og må ha utgjort eit vesentleg tap. Lasta vog ca. 13 tonn og trøst før av ein hale, t.d. ei jekt på minst 40 fot. Bergen Sjøfartsmuseum meiner lasta skriv seg frå 1750-1815, men dateringa er usikker så hø kan vere eldre. Delar av lasta er utstilt her i informasjonshuset.

En slikke oppstøper kvernsteinen på plass. Å dross er utgjort av en hale som er festet til skipet. De laster oppstøper arbeidskraft på dekket.

Teikning av det som Hyllestad med havner i Hyllestad. Her blei lastet ut og inn på skipet i Hyllestad med verkstøper. De laster oppstøper arbeidskraft på dekket av Hyllestad.

MILLSTONES FROM THE BOTTOM OF THE SEA

Along the Norwegian Coast several finds have been made of wrecked ship cargo with millstones from Hyllestad. The greatest discovery was made in 1990 when 500 millstones were found in Alverstrømmen, in 1975 about 70 stones were found near Grimstad, south of Bergen at Bukken in Sand 51 stones were found, and in 1999 off Kvitsøy 32 stones were located. All stones were roughly carved and of various sizes, mainly hand millstones. The millstone cargo from Alverstrømmen, consisting of 505 stones, or about 250 tons, mostly hand millstones, were brought back to Hyllestad in 1990. There will also find lots of stone "pieces", used to stabilize the cargo. The millstones are considered to represent four man-labour years, thus it must have been a considerable loss. The cargo weighed about 13 tons, probably on board a boat of at least 40 feet. Bergen Sjøfartsmuseum indicates that the cargo probably should be dated between 1750 and 1815, but it may also be somewhat older. Part of the Cargo is on exhibition in the Information Hall.

MÜHLENSTEINE VOM GRUNDE DES MEERES

An der norwegischen Küste entlang wurden mehrere havartere Schiffsladungen mit Mühlsteinen aus Hyllestad entdeckt. Der wohl größte Fund von gut 500 Steinen in Alverstrømmen, aber auch Funde südlich von Bergen 1993 bei Bukken in Sand (51 Steine), 1999 bei Kvitsøy in Rogaland (32 Steine) und 1975 bei Håpa/Grimstad (ca. 70 Steine) geben interessante Hinweise. Alle Steine sind nur grob gerahmt und von unterschiedlicher Größe und in der Hauptsache Steine für Handmühlsteine. Die bei Alverstrømmen gefundenen insgesamt 505 Mühlsteine wurden 1990 nach Hyllestad zurückgebracht. Man fand auch Steinparten, die zur Stabilisierung der Ladung dienen. Wenn man bedacht, dass vier Mann ein Jahr zur Herstellung der Ladung gebraucht haben, muss die Havartere einen beträchtlichen Verlust bedeuten haben. Die Botschaft betrug ca. 13 Tonnen. Das Schiffsladungen in Bergen weisen an, dass die Ladung von 1750-1815 stammt, sie kann aber auch älter sein. Ein Teil dieser Ladungen ist hier auf dem Informationsstand ausgestellt.

Kvernsteinar er brukte til å stabilisere lasta. Dei er laga av stein og er av ulike storleikar. Dei er laga av stein og er av ulike storleikar. Dei er laga av stein og er av ulike storleikar.

NYTTIGT Å VITTE
 Dette er et utvalg av kvernsteinene som er funnet i Hyllestad. De er laga av stein og er av ulike storleikar. Dei er laga av stein og er av ulike storleikar.

INFORMASJONSNETT MED STYKKE 10
 I Hyllestad 1. og 2. etasje er det utstilt informasjon om kvernsteinene. De er laga av stein og er av ulike storleikar.

Tilrettelagt av: Hyllestad
 Foto: Per Rognes, Arvid Nævre Hansen, Ingvor Nordstrand
 Grafikk: Arvid Nævre Hansen, Ingvor Nordstrand

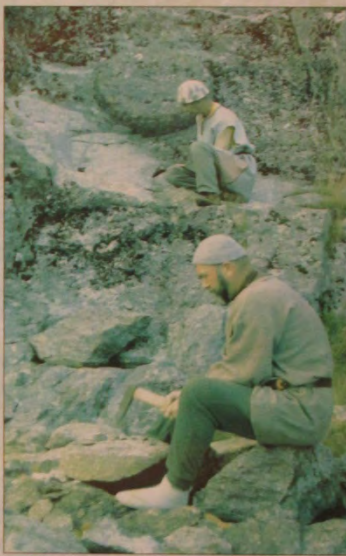
Fig. 158. Hyllestad, kvernsteinsparken, skilt 4.

HYLLESTAD

HOGGING AV KVERNSTEIN

Granatglimmerskiferen som gje i ein bogs kring Åfjorden, har eit slett av harde mineralar av granat og kyanitt som gjer bergarten godt eigna for kvernsteinproduksjon. Men stein-ema var ikkje lenge å løysa frå berget. Mærke i berget og markerte steinar i avslagsongane fortel om mykje visdom. Ufordrige og attåtande steinar i berget fortel at kvernsteinane vart forma direkte på bergeteggen og at dei meista og bygg soko lengre inn enn tykna på kvernsteinen. Ved bestemte hogg dei terti med høg og låg vinkelivte med hammer og jern mot hula til steinen losa. Gjennom åra utvikla dei høveleg reskap (m.a. hammar, jernklar, eller treklar med jernkoning, meislar, hogg- og beslejar) og effektive og praktiske teknikkar. Innføringa av årsen førelde til lettere og radikalt endre framgangsmåte. Då vart kvernsteinen hogg ut av steinblokk, sprengde or fellar med startest. Hoggstadane låg relativt nær sjøen og dermed var transporten til marknaden enkel. Fram til smaltingsplavsen i.d. Ottungsset på Raset, eller Myklebustneset vart steinen frakta med ein slags sleda, kalla kvernskiva. Det er påvitt mærke i stregene både på Berge og i Stigedalen der slik transport har gått føt seg. Både jekter og mindre båtar vart nytta til transport. På Ottungssetet kan fråstaden mellom forlypingsmærke tyda på at m.a. båtar på storlek med åttent og femteping kan ha vore vanlege. Åttentger kunne ta 20-30 kvernsteinar, så etter steinleken. Om bord vart kvernsteinane stabla med steinopnar mellom som stabiliserande strå.

MILLSTONE HEWING
The granite mica slabs located in a bog around Åfjorden has a composition of very hard minerals, making it specially suitable for millstone production. But the selected material was not easy to hew from the rock wall. There are remains on rocky walls on well as lots of deformed stones on the stone-dumps which indicate considerable waste. Gradually practical and effective hewing techniques were developed by means of pit bars, hammers and chisels. Unfinished remaining stones on the rock walls tell us that the millstones were hewed right out of the rock-wall surface, where they chiselled and hammered somewhat deeper than the thickness of the millstone to be. Then they used various tools to get a base, as the stone "saw" they chiselled plenty of holes, and then in some hammers and chiselled in the holes until the coarse millstone fell loose. Gradually tools as well as effective, practical techniques were developed through the years. The hews of large millstones indicate that the process was not a simple one. Finally new procedures were introduced when jasper-like came into use. Then the millstones were hewn out of sandstone, which had been blasted out of the rock. The carving places were situated near the sea to make transport to the markets easier. To reach the remaining places, e.g. Ottungsset at Raset or Myklebustneset, the stones were carried on special sledges. Small as well as big boats were used. An Ottungsset the distance between mooring marks indicate that boats with four or five pairs of oars, had been used. Such boats could carry 20 or 30 millstones - depending on the size. On board the millstones where stored with stone spacers between them to stabilize the cargo.

DAS AUSSCHLAGEN DER MÜHLENSTEINE
Der in einem Bogen um den Åfjord liegende Granatglimmerschiefer ist ein sehr harter Stein, der sich besonders gut für die Herstellung von Mühlsteinen eignet. Aber es war nicht leicht, ihn Stein an dem Felsen herauszuschlagen. Einzelne im Felsen und grosse Haufen ungenutzter Steine lassen einen grossen Schwand vermuten. An Hand von nicht fertig ausgeschlagenen Steinen kann man sehen, dass die Steine direkt auf dem Felsen gehauen wurden, indem man etwa 1/2 bis 1/3 der Mühlsteinstärke einschlug, um sie dann mit Hilfe verschiedener Geröthelchen loszuschlagen. Von der Steinunterseite kamen dann dicke Blöcke mit Löchern geschlagen. Die Löcher wurden abwechselnd mit dem Hammer und dem Eisen bearbeitet, bis sich der Stein löste. Im Laufe der Jahre entwickelten man besondere Arbeitegeräthe (z.B. Hammer, Meissel und Brecheisen) und effektive und praktische Arbeitstechniken. Die grossen Steine mit zerbrochenen Mühlsteinen zeigen, dass dies ein schwieriger Prozess war. Nach der Entdeckung des Jaspersteines wurden neue, einfachere Arbeitstechniken eingeführt. Nur wurden die Mühlsteine aus Sandstein gehauen, die aus dem Felsen herausgeschlagen wurden. Die Abbildungen zeigen relativ viele an Mühlsteinen, weshalb der Transport der Abfallsteine einfach war. Zu den Ueberbleibseln wie z.B. Ottungsset in Raset oder Myklebustneset weisen die Steine auf eine Art Schienen hin, worauf Spitzer, die im Gelände gefunden wurden, Holzbohlen, Ötzen und kleine Laubholz transportieren die Steine. Auf Ottungsset sind nach weiteren Aufzeichnungen, bemerkt. Diese fassen je nach Größe 20-30 Mühlsteine. Die Steine wurden an Bord gestapelt. Zur Stabilisierung wurden Steinopfer dazwischen gesteckt.

KULURMINNE
Dette er et utmerkt kulturmiljø, som er et av våre viktigste kulturmiljøer i Hyllestad kommunen.

INFORMASJONSBLADET MED STIEN 40
Informasjonen i bogen og kartene følger og illustrerer informasjonen i boken. Besøk Hyllestad kommunen.

© Hyllestad kommunen

© Hyllestad kommunen

Fig. 159. Hyllestad, kvernsteinsparken, skilt 5.

Fig. 160. Dragseidet.

5. Representativitet i tilrettelegginga

Under vert representativitet i stor grad drøfta i høve til strategien for framtidig tilrettelegging, heller enn i høve til stoda i dag.

5.1 Kronologi

Steinalderen i Sogn og Fjordane er i norsk samanheng best kjend for ma. dei mange buplassane ved Skatestraumen, dei store ristingsfelta på Vingen og Ausevik og hellarane Grønehellaren og Skrivarhellaren. Dags dato har denne tilrettelegginga ei slagside mot bergkunsten. Ingen buplassar er tilrettelagde. Slike er no prioriterte med prosjekta Brandsund, Skatestraumen, Flolid og Botnane. Ein av dei mange hellarane i Solund og Skrivarhellaren i Årdal er også prioriterte.

Bronsealderen er til no tilrettelagt med Botnane, Staveneset, Hornnes og Vereide. Med Skrivarhellaren, og oppgradert tilrettelegging av Staveneset og Botnane vil formidlinga av bronsealderen få eit stort løft. Staveneset og Skrivarhellaren er lokalitetar som er viktige i Nordeuropeisk samanheng. Konvensjonelle gardsbusetjingar er til ein viss grad representert på Vereide og Hornnes. Moglegvis kan slike bronsealderminne løftast fram i ei oppgradering av tilrettelegginga av Vereide.

Eldre jernalder er perioden der dei fyrste klåre maktsentera veks fram i fylket, og legg såleis grunnlaget for utviklinga i vikingtida. Desse maktsentera låg helst i midtre og indre strok av fylket. Til no er perioden tilrettelagt med Modvo, Vereide, Evebø, Baldershagen og Fretheim. Store tilretteleggingar av Modvo og Moahaugane, utvida/oppgradert tilrettelegging av Vereide og Evebø samt tilrettelegging av runesteinen på Barmen, audegardsanlegget på Hamre og bygdeborga på Borgarholt, vil gje eit stort løft til synleggjering og formidling av perioden. Moglegvis har fangstanlegga på Krokabandet og Fresvikvarden-Botnen også vore i bruk i eldre jernalder og ei tilrettelegging av desse ville bidra ytterlegare. Det same gjeld Hjelle og Gjerland om dei ringforma tuna viser seg å høyre heime i eldre jernalder.

Yngre jernalder med vikingtid står i ei særstilling i formidlinga av førhistorie i fylket. Særskilt i Indre Sogn har eldre formidling og tilrettelegging vore prega av mytar og tradisjonstoff, f.f. saga om Fridjov den Frøkne. Ei oppdatering er no i ferd med å stille fornminna og arkeologisk kunnskap fremst og stille sogestoffet i eit kritisk lys. Dette er gjort på Balehaugane og Baldershagen, og gjenstår i Fridjovsparken. Her bør no løftast fram skipsgrava på Myklebust, steinkrossane og kvern- og krossbrota i Hyllestad, "Lusakaupangen", det unike gardsanlegget på Ytre Moa og den rike grava frå Bygstad. I tillegg bør fokus rettast på kvernstein og kleberkar som handelsvare og næring, knytt til brota i Hyllestad og Kvilesteinsvatnet. Ei tilrettelegging av fangstanlegga vil gje eit viktig bidrag til å nyansere biletet av økonomi og næring også her.

Mellomalderen i fylket er i formidlingssamanheng dominert av dei ståande stav- og steinkyrkjebygga, steinkrossane og klosteret på Selja. Tilretteleggingar av Auduns borg på Hegrenes, "Lusakaupangen", ei rekkje kyrkjestader og gravplassar utan ståande mellomalderkyrkjer, samt ståande gardsbygg, vil gje publikum eit rikare og meir nyansert bilete av fylket i mellomalderen: Kloster, kyrkje, adel, marknad, gard og utmark.

5.2 Geografi

Nokre kommunar er rikare enn andre på kulturminne. Vidare er arkeologiske granskingar i samband med utbygging skeivfordelt i fylket. Som det går fram av kartet skil kommunane Høyanger, Hornindal, Vågsøy, Solund og Eid kommune seg ut med berre eitt tilretteleggingsprosjekt (eksisterande eller planlagt). Hyllestad og Gulen kommune har kvar sine to prosjekt, men desse er nær knytt til kvarandre.

5.3 Kulturminnekategoriar

Sogn og Fjordane har minst 29 kategoriar av automatisk freda kulturminne. Ikkje alle kategoriar eignar seg like godt til tilrettelegging. Den best representerte kategorien er gravminne involvert i 32 prosjekt. Deretter kjem kategorien gards-/stølsanlegg (synleg/ikkje synleg) i 11 prosjekt, bautasteinar i 11 prosjekt, mellomalder kyrkjestader/kyrkjegardar i 10 prosjekt, steinkrossar i 10 prosjekt, steinalderbuplassar i 5 prosjekt, og bergkunst i 4 prosjekt. Resten er kategoriar representert

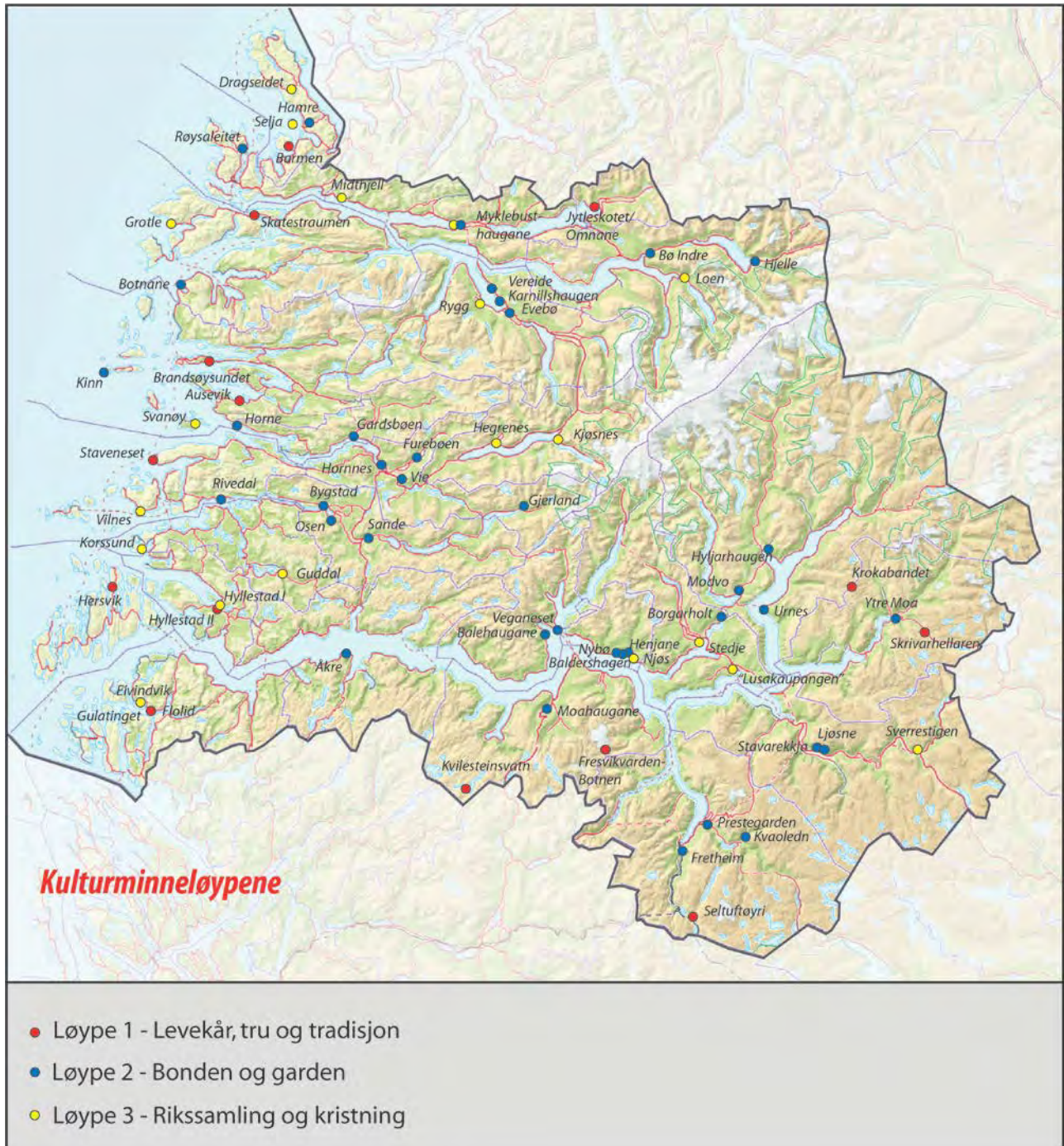

i 1-4 prosjekt. Alle av dei 27 (29) kategoriane lista i handlingsplanen (Kulturavdelinga 1999) vert representert i gjeldande tilretteleggingsstrategi, sjølv om nokre er prioritert lågt. Dette skuldast delvis vektlegging av enkel tilkomst.

6. Strategi: tre løyper gjennom førhistoria i Sogn og Fjordane

Det er mogleg å unngå vanskelege prioriteringar ved å late nokre kulturminne inngå i fleire av løypene i guidar, faldarar og på internett.

Løype 1 – Levekår, tru og tradisjon

Denne løypa er den med lausast tematisk overbygging. Her er samla spor etter produksjon som ikkje høyrer direkte til gardsdrifta: utvinning av råstoff og råemne som kalsedon, kvernstein, kleberkar, jarn, og anlegg for fangst av rein. Hellarane, steinalderbuplassane og bergkunsten høyrer også inn under denne løypa. Løypa er eigna særleg til å løfte fram eit nyansert bilete av steinalderen med

busetjing, fiske, fangst og ei rik førestillingsverd reflektert i bergkunsten. Ho er og eigna til å løfte fram dei økonomiske sidene av jernalder og mellomalder som går utover gardsdrifta.

Løype 2 – Bonden og garden

Dei særeigne øydegardsanlegga frå eldre og yngre jernalder (Modvo og Ytre Moa) gjev ei slik tematisk løype særleg karakter i Sogn og Fjordane. Elles inngår den store mengda gravminne, og ståande gardsbygg frå mellomalder (ikkje kartfesta). Denne løypa er eigna særleg til å løfte fram romartid og folkevandringstid i Indre Sogn og Nordfjord, og meir generelt dei lange linene til jordbruket og garden.

Løype 3 – Rikssamling og kyrkjebygging

Med dei unike stavkyrkjene frå Urnes, Borgund, Hopperstad, Kaupanger, og Undredal, steinkyrkjene frå Hove, Dale, Kinn og Kvamsøy, klosteret på Selje (ruinar og ståande bygg ikkje kartfesta), steinkrossane og eit steinbrot som også leverte krossar i Hyllestad, kan Sogn og Fjordane by fram ei særeigen og rik reise gjennom rikssamling og kristning. Enkelte gravminne, først og fremst Myklebustgravene, bør også vere del av denne løypa.

7. Automatisk freda kulturminne i kommunale- og andre plandokument.

Brorparten av kulturminna ligg i område definerte som LNF område i kommunane sine arealplanar, og har såleis dårleg vern i kommunalt planverk.

Tre kommunar har eigne temaplanar for kulturminne (kulturminneplanar): Lærdal (Aspevik & Hovland 2009), Luster (Luster kommune 2000) og Aurland (Nielsen 1990).

Skjøtselplanar er utarbeidd for bergkunstfelt i Vingen og Ausevik (Wrigglesworth 2002ab), og for vegetasjon/kulturlandskap på Staveneset (Steen Kluck 1995), medan utkast ligg føre til skjøtselplan for alle kulturminna på Staveneset og på heile øya Selja (ikkje klosteret). Vidare er skjøtselavtalar gjort for Vingen, Modvo og Ytre Moa.

Andre planar relevante i denne samanhengen er bruks- og verneplan for Svanøy, Flora kommune (Fylkesmannen i Sogn og Fjordane 1997) og forvaltnings- og utviklingsplan for kvernsteinslandskapet i Hyllestad (Håland & Knagenkjelm 2008).

8. Kostnadsoverslag på tilrettelegging

Eit informasjonsskilt etter gjeldande fylkeskommunal standard kostar kring 20 000 kr. I dei fleste prosjekta er dette tilstrekkeleg informasjon på staden, og dette er såleis å rekne som eit grunnbeløp. Vidare kostnader kan vere til eventuelt fleire skilt, til utarbeiding av faldarar tilgjengeleg på papir og på internett, anna type internettpublikasjon, eller applikasjonar for mobiltelefon. Digitale rekonstruksjonar til bruk i alle desse media kan vere aktuelt, og desse kan vere kostesame.

Når det gjeld kostnader til andre typar tiltak som sti, gangveg, gjerde og liknande, kan mykje av dette gjerast rimeleg eller kostnadsfritt av lokale aktørar om den lokale forankringa er god.

9. Kulturminne i Sogn og Fjordane på internett

Dette oversynet over kulturminne i Sogn og Fjordane er på ingen måte å rekne som utfyllande. Det er heller meint som eit oversyn over dei viktigaste nettstadene der kulturminna i denne rapporten er representerte.

Nokre kulturminne og kulturmiljø har egne nettsider på egne domene:

- **Norsk Kvernsteinsenter.** Her er informasjon om kvernsteinsparken og dei andre kvernsteinsbrota mm. (<http://www.kvernstein.no/>)
- **Gulatinget.** Her er informasjon om Gulatinget, historia og tilrettelegginga mm. <http://www.gulatinget.no/>

Vidare finst nettstader med fokus på avgrensa område:

- **Arkeologi vest.** Årdal kommune har delteke i eit prøveprosjekt på formidling av eldre historie og forhistorie knytt til prosjektet "Nettbasert kultur- og kunnskapsformidling" i Sogn og Fjordane. Prosjektet hadde tittelen "Frå vikinggrav til verdsveven" (Skrede 2008; Lia & Skrede 2009). Her er mellom anna animasjonar og rekonstruksjonar av Ytre Moa, samt mykje populær- og faglitteratur om Ytre Moa, Skrivarhellaren og andre fornminne i Årdal kommune. Prosjektet ber preg av å vere under arbeid og nettstaden er ikkje lett tilgjengeleg (<http://www.sfj.no/cms/eldrehistorie/cms.nsf>).
- **Nordfjordhistorie. Ei reise i Nordfjord si eldre historie.** Nettstaden er del av eit utviklingsprosjekt i Eid kommune, SAGASTAD, og er også del av North Sea Viking Legacy Project. Tek for seg kommunane Vågsøy, Selje, Bremanger, Eid, Hornindal, Gloppen og Stryn (<http://www.nordfjordhistorie.no/>)
- **Fjordkysten.** Nettstad knytt til utvikling av reiseliv i kystkommunane Gulen, Solund, Hyllestad, Fjaler, Askvoll, Flora og Bremanger. Eigen kategori for fortidsminne. Fokus på tilgjengelege kulturminne (<http://www.fjordkysten.no/no/ATTRAKSJONER/Arkitektur/Fortidsminne/>).
- **Kommunale nettstader.** Kommunane har i mange tilfelle oppslag om kulturminne på nettsidene sine.

Til sist kjem to verdifulle oppslagsverk på fylkesnivå:

- **Kulturhistorisk leksikon,** Fylkesarkivet i Sogn og Fjordane. Totalt 1710 artiklar, mange av dei om eldre historie og automatisk freda kulturminne. (<http://fylkesarkiv.no/side/kulturhistorisk-leksikon>).
- **Fylkesleksikon,** NRK Sogn og Fjordane. Kategori *Historie* har 200 oppslag, mange av dei omhandlar faste automatisk freda kulturminne og andre faste kulturminne. (www.nrk.no/sf/leksikon/index.php/Kategori:Historia).

10. Kjelder

Aspevik, M. og Hovland, K. 2009: Kommunedelplan for landbruk og kulturminnevern. Temaplan. Lærdal kommune.

Ekman, M. E. 2001: Destination Viking. Western Viking Route. Publisert av North Sea Viking Legacy i samarbeid med Viking Heritage/Gotland Centre for Baltic Studies Gotland Universitet. Ekblad & Co, Västervik.

Fylkeskultursjefen i Sogn og Fjordane 1993: Plan for vern av kulturminne i Bremanger.

Fylkesmannen i Sogn og Fjordane 1997: Svanøy bruks- og verneplan. Prosjektrapport.

Håland, M. T. og Knagenhjelm, T. K. 2008: Stein på stein. Forvaltnings- og utviklingsplan for kvernsteinslandskapet i Hyllestad. *Aurland Naturverkstad rapport 10/2008*.

Kulturavdelinga, Sogn og Fjordane fylkeskommune 1999: *Eit mangfald mellom kyst, fjord og fjell - Handlingsplan for skjøtsel og tilrettelegging av automatisk freda kulturminne i Sogn og Fjordane*.

Lia, V. & Skrede, M. 2009: Frå vikinggrav til verdsveven. Formidling av forhistorie og eldre historie i Årdal kommune. *Kulturkontoret i Årdal kommune. Skrift nr. 1. 2009*.

Luster kommune 2000: Kommunedelplan for forvaltning av kulturminne 1994-2001.

Nielsen, M. 1990: Plan for vern av kulturminne i Aurland kommune. Del 1, materielle kulturminne. Aurland kommune, kulturetaten.

Skrede, M. 2008: Frå vikinggrav til verdsveven. Formidling av forhistorie og eldre historie frå Sogn og Fjordane. Rapport 3 i prosjektet "Nettbasert kultur- og kunnskapsformidling i Sogn og Fjordane".

Steen Kluck, S. A. 1995: Skjøtselsplan for Staveneset. Utarbeidd på oppdrag frå kultur- og næringskontoret i Askvoll.

Wrigglesworth, M. 2002a: Skjøtselsplan for Ausevik, Flora kommune, Sogn og Fjordane Fylkeskommune. Kulturavdelinga, Sogn og Fjordane Fylkeskommune.

Wrigglesworth, M. 2002b: Skjøtselsplan for Vingen Kulturminneområde, Bremanger kommune, Sogn og Fjordane Fylkeskommune. Kulturavdelinga, Sogn og Fjordane Fylkeskommune.

Bevaringsprogram for utvalgte arkeologiske kulturminne (BARK) 2010-2020

- framlegg til prioriteringsliste for Sogn og Fjordane

Sjå <http://askeladden.ra.no> for kartfesting og nærare opplysningar om kulturminna.

Tiltaka er graderte i tre nivå etter graden av ynskt tilrettelegging til publikum:

- Nivå: lite - enkel vegetasjonsskjøtsel, skjøtelsesplan og skilt for enkeltminne/mindre kulturminneområde.
- Nivå: middels - vegetasjonsskjøtsel, skjøtelsesplan, tilrettelegging med sti og skilt for mindre kulturminneområde/enkeltminne.
- Nivå: stort - større tilretteleggingsprosjekt, som kan vere omfattande fysisk tilrettelegging av samt informasjonsmateriell. Større kulturminneområde.

Fem moglege kandidatar for tilrettelegging på stort nivå

Brandsøysundet

Flora k.

Steinalderbuplassar, bergkunst, gravminne, mellomalderkyrkjestad. Mangfaldig kulturmiljø med stor tidsdjupne langs med sund som representerer eldgamal ferdslelei. Treng utvalsprosess (prioritere *in situ* lokalitetar). Utvida frå handlingsplan med bergkunst, gravrøyser og mellomalderkyrkjestad. Nivå: stort.

Staveneset

Askvoll k.

Gravminne og bergkunst, eksisterande publikumsområde (Ask ID 25754, 25757, 60450, 16063, 66693, 36141, 105221, 66692, 45726). Særeige kulturmiljø med sjeldan samanheng mellom gravrøyser og bergkunst frå bronsealder langs båtleia. Utvida frå handlingsplan med fleire gravrøyser. Opphavleg og autentisk miljø, stor geografisk utstrekning. Nivå: stort.

Modvo

Luster k.

Gardsanlegg (Ask ID 35877). Særprega øydegardsanlegg frå eldre jernalder. Ruinane er godt synlege medan arkeologiske granskingar har gjeve kulturminnet auka opplevings- og pedagogisk verdi. Opphavleg og autentisk miljø. Nivå: stort.

Myklebusthaugane

Eid k.

Gravhaugar (Ask ID 25828). Viktig kulturminne knytt til rikssamlinga, aktualisert gjennom filmproduksjonen *Det brente skipet* (Arkikon). Utvida frå handlingsplan med mellomalderkyrkjestad. Bør integrerast i pågåande prosjekt SAGASTAD. Nivå: stort.

Moahaugane

Vik k.

Gravfelt med ni gravminne (Ask ID 110486). Samlinga av store gravhaugar er eit framifrå døme på dei maktsentra som vaks fram i eldre jernalder i indre fjordstrók. Ligg på terrassekant mellom Hove steinkyrkje og Hopperstad stavkyrkje. Nivå: stort.

Nedanfor er kommunane lista alfabetisk med rangering av prosjekta i kvar kommune

Askvoll k.

1. **Staveneset** Askvoll k.
Gravminne og bergkunst, eksisterande publikumsområde (Ask ID 25754, 25757, 60450, 16063, 66693, 36141, 105221, 66692, 45726). Særeige kulturmiljø med sjeldan samanheng mellom gravrøyser og bergkunst frå bronsealder langs båtleia. Utvida frå handlingsplan med fleire gravrøyser. Opphavleg og autentisk miljø, stor geografisk utstrekning. Nivå: stort.
2. **Vilnes** Askvoll k.
Mellomalderkyrkjestad, steinkross og bautasteinar (Ask ID 66694, 85848). Nivå: lite.
3. **Rivedal** Askvoll k.
Bautastein (Ask ID 55515). Nivå: lite.

Aurland k.

1. **Prestegarden** Aurland k.
Gravhaug og to gravfelt med til saman fem dels store gravhaugar (Ask ID 25763, 36146, 66697). Er delvis skilta. Nivå: middels.
2. **Kvaotedn** Aurland k.
Gardsanlegg og skålgroper (Ask ID 45728, 66698). Nivå: middels.
3. **Seltuftøyri** Aurland k.
Jarnvinneanlegg (Ask ID 114904). Nivå: middels.

Balestrand k.

1. **Veganeset** Balestrand k.
Fem gravrøyser på Tjugum og Lunde, samt ei sjette som er arkeologisk granska og datert til bronsealder (Ask ID 60465, 45744, 16076, 60462, 55445). Utvida frå handlingsplan med gravrøysene på Lunde. Nivå: middels.
2. **Balehaugane** Balestrand k.
Gravfelt med to gravhaugar (Ask ID 6698). Eksisterande skilting. Nivå: lite.

Bremanger k.

1. **Botnane** Bremanger k.
Fleire store gravrøyser frå bronsealder (Ask ID 35720, 55481 m.fl.). Utvida frå handlingsplanen med dei andre markerte gravrøysene i Botnane, storslege landskap. Nivå: middels.
2. **Grotle** Bremanger k.
Gamle Grotle mellomalderkyrkjegard (Ask ID 45771). Nivå: lite.
3. **Skatestraumen** Bremanger k.
Steinalderbuplassar. Steinalderbuplassar frå langt tidsrom langs med fiskerikt sund. Treng utvalsprosess (prioritere *in situ* lokalitetar). Nivå: middels.

Eid k.

1. **Myklebusthaugane** Eid k.
Gravhaugar (Ask ID 25828). Viktig kulturminne knytt til rikssamlinga, aktualisert gjennom filmproduksjonen *Det brente skipet* (Arkikon). Utvida frå handlingsplan med mellomalderkyrkjestad. Bør integrerast i pågåande prosjekt SAGASTAD. Nivå: stort.

Fjaler k.

1. **Korssund** Fjaler k.
Steinkross (Ask ID 16057). Eksisterande skilting. Evt. utvide frå handlingsplanen og inkludere delar av/heile sundet, gamal ferdslelei, med steinalderbuplassar og gravrøyser. Nivå: middels.
2. **Guddal** Fjaler k.
Mellomalder kyrkjegard med tre steinkrossar i Guddal (Ask. ID 84446). Nivå: lite.

Flora k.

1. **Brandsøysundet** Flora k.
Steinalderbuplassar, bergkunst, gravminne, mellomalderkyrkjestad. Mangfaldig kulturmiljø med stor tidsdjupne langs med sund som representerer eldgamal ferdslelei. Treng utvalsprosess (prioritere *in situ* lokalitetar). Utvida frå handlingsplan med bergkunst, gravrøyser og mellomalderkyrkjestad. Nivå: stort.
2. **Svanøy** Flora k.
Steinkross (Ask ID 55545). Eksisterande skilting. Nivå: lite.
3. **Kinn** Flora k.
Samling tufter, røyser og steinsamlingar (Ask ID 16144). Nivå: middels.

Førde k.

1. **Vie** Førde k.
Gravfelt med 16 gravrøyser i dag (Ask ID 64082). Nivå: middels.
2. **Furebøen** Førde k.
Bautastein (Ask ID 55547). Nivå: lite.
3. **Gjerland** Førde k.
Ringforma tunanlegg (utgravd, ikkje i Askeladden). Evt. utvida frå handlingsplan med nærliggande gravrøyser. Nivå: lite.

Gaular k.

1. **Bygstad** Gaular k.
Gravhaug (Ask ID 25868, 136687). Utvida frå handlingsplan med mellomalderkyrkjegard utav bruk. Eksisterande skilting (delvis). Nivå: middels.
2. **Osen** Gaular k.
Busetnadsområde, gravrøyser (ikkje i Askeladden). Arkeologiske funn. Ny i høve handlingsplanen. Nivå: middels.
3. **Sande** Gaular k.
Gravhaug (Ask ID 45840). Nivå: lite.

Gloppen k.

1. **Vereide** Gloppen k.
Stort gravfelt med mange gravminne (Ask ID 63962 m.fl.). Eksisterande skilting. Nivå: middels.
2. **Evebø** Gloppen k.
Gravminne og jernalderbusetjing. (Ask 64115 m.fl.). Utvide frå handingsplanen med fleire gravrøyser, busetnadsområde langs med oldtidsvegen. Nivå: middels.
3. **”Karnillshaugen”** Gloppen k.
Stor gravhaug på Hauge (Ask ID 45849). Eksisterande skilting. Nivå: lite.

Gulen k.

1. **Gulatinget** Gulen k.
Opphavleg tingstad og to steinkrossar i Eivindvik, mellomalderkyrkjestad (Ask ID 16184). Tusenårstaden, markeringstaden for Gulatinget, i Flolid. Tilrettelegging må samkøyrast med kommunale tiltak knytt til tusenårstaden og tingstaden Gulatinget. Nivå: middels.
2. **Flolid** Gulen k.
Steinalderbuplassar/aktivitetsområde (Ask ID 63964, 106793, 106794). Må samkøyrast med kommunale tiltak knytt til tusenårstaden Gulatinget. Nivå: middels.

Hornindal k.

1. **Jytleskotet-Omnane** Hornindal k.
To steinbrot (kalsedonbrot) på Ytrehorne (Ask ID 25918, 121328). Nivå: middels.

Hyllestad k.

1. **Hyllestad** Hyllestad k.
Steinbrot etter uttak av kvernstein og krossar (Ask ID 55152, 25924, 45882, 25927 m.fl.). Må samkøyrast med tiltak ved evt. UNESCO - status for kvernsteinsbrota. Må óg gjerast i lys av forvaltnings- og utviklingsplan for kvernsteinslandskapet i Hyllestad. Nivå: middels.
2. **Hyllestad** Hyllestad k.
Mellomalderkyrkjegard med fire steinkrossar i Hyllestad (Ask ID 84686). Må samkøyrast med tiltak ved evt. UNESCO - status for kvernsteinsbrota. Nivå: lite.

Høyanger k.

1. **Åkreneset** Høyanger k.
Tre gravrøyser på Åkre (Ask ID 45878, 6381, 6380). Nivå: middels.

Jølster k.

1. **Hegrenes** Jølster k.
Omfattar Auduns borg med tilhøyrande strukturar samt jernalder gardsbusetjing på Hegrenes, gravminne og Tingstad på Grøset og Ålhus prestegard (Ask ID 16220, 55154, 117160, 135282). Utvida frå handlingsplanen med jernalderbusetjing, gravminne og tingstad. Nivå: middels.
2. **Kjøsnes** Jølster k.
Gravfelt med sju gravhaugar. I nærleiken ligg to gravrøyser og ein gravhaug. Utvida frå handlingsplan med kringliggande gravminne (Ask ID 55157, 72960, 35827). Nivå: middels.

Leikanger k.

1. **Henjane** Leikanger k.
Gravfelt med ti gravhaugar (Ask ID 55181). Nivå: middels.
2. **Njøs** Leikanger k.
Mellomalderkyrkjegard (Ask ID 85137). Nivå: lite.
3. **Nybø** Leikanger k.
Bautastein med gravfelt (Ask ID 55182). Eksisterande skilting. Nivå: lite.

Luster k.

1. **Modvo** Luster k.
Gardsanlegg (Ask ID 35877). Særprega øydegardsanlegg frå eldre jernalder. Ruinane er godt synlege medan arkeologiske granskingar har gjeve kulturminnet auka opplevings- og pedagogisk verd. Opphavleg og autentisk miljø. Nivå: stort.
2. **Urnes** Luster k.
To gravhaugar og bautastein (Ask ID 25509, 6428, 45464). Nivå: middels.
3. **Høljarhaugen** Luster k.
Gravhaugen "Høljarhaugen" på Prestgarden (Ask ID 35875). Nivå: lite.

Lærdal k.

1. **Stavarekkja** Lærdal k.
Gravfelt med gravrøyser på gamal stemnestad (Ask ID 100763). Nivå: middels.
2. **Ljøsne** Lærdal k.
Gravrøys og fleire rydningsrøyser (Ask ID 100647). Nivå: middels.
3. **Sverrestigen** Lærdal k.
Eldre veg, tradisjonsminne (ikkje i Askeladden). Nivå: lite.

Naustdal k.

1. **Gardsbøen** Naustdal k.
Sjeldne nausttufter (Ask ID 112430). Utgravde busetnadsområde i nærleiken. Ny i høve til handlingsplanen. Nivå: middels.
2. **Horne** Naustdal k.
Tre gravrøyser (Ask 25515, 45473). Nivå: lite.

Selje k.

1. **Selja** Selje k.
Mellomalderkyrkjegard på Bø (Ask ID 135249). Del av større kulturmiljø på klosterøya. Nivå: middels.
2. **Barmen** Selje k.
Runestein (Ask ID 25573). Nivå: lite.
3. **Hamre** Selje k.
Gardsanlegg (Ask ID 55270). Nivå: middels.

Sogndal k.

1. **"Lusakaupangen"** Sogndal k.
Yngre jernalder/mellomalder kjøpstad i Kaupanger (ikkje i Askeladden). Nivå: middels.
2. **Stedje** Sogndal k.
Runestein (Ask ID 60593). I nærleik av mellomalderkyrkjestad og busetnadsområde frå vikingtid. Nivå: lite.
3. **Borgarholt** Sogndal k.
Bygdeborg/forsvarsanlegg (Ask ID 35493). Nivå: middels.

Solund k

1. **Hersvik** Solund k.
Hellar, Griseparken, med kulturlag (Ask ID 55283). Nivå: lite.

Stryn k.

1. **Bø indre** Stryn k.
Bautastein og nausttuft (Ask ID 55296, Ask ID 139570). Nausttuft ny i høve til handlingsplanen. Nivå: middels.
2. **Hjelle** Stryn k.
Ringforma tunanlegg (Ask ID 95319). Nivå: middels.
3. **Loen** Stryn k.
Steinkross (Ask ID 45548). Nivå: lite.

Vik k.

1. **Moahaugane** Vik k.
Gravfelt med ni gravminne (Ask ID 110486). Samlinga av store gravhaugar er eit framifrå døme på dei maktsentra som vaks fram i eldre jernalder i indre fjordstrók. Ligg på terrassekant mellom Hove steinkyrkje og Hopperstad stavkyrkje. Nivå: stort
2. **Kvilesteinsvatnet** Vik k.
Kleberbrot (Ask ID 95084, 141992). Nivå: middels.
3. **Fresvikvarden-Botnen** Vik k.
Fangstanlegg for rein (Ask ID 141626 m.fl.). Ny i høve til handlingsplanen. Nivå: middels.

Vågsøy k.

1. **Røysaleitet** Vågsøy k.
Gravfelt (Ask ID 45580). Tre store gravrøyser ved Ulvesundet. Nivå: middels.

Årdal k.

1. **Ytre Moa** Årdal k.
Gardsanlegg frå vikingtid (Ask ID 60441). Nivå: middels.
2. **Skrivarhellaren** Årdal k.
Hellar med kulturlag, særleg frå seinneolitikum og bronsealder (Ask ID 60442). Nivå: middels.
3. **Krokabandet** Årdal k.
Fangstanlegg (ikkje i Askeladden). Nivå middels.

12.10.2010